

KÖYHYYS VALLAN PUUTTEENA

Katariina Väisänen
Sosiaalietiikan pro gradu -tutkielma
Lokakuu 2014

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta		Laitos – Institution Systemaattisen teologian osasto	
Tekijä – Författare Katariina Väisänen			
Työn nimi – Arbetets titel Köyhyys vallan puutteena			
Oppiaine – Läroämne Sosiaalietiikka			
Työn laji – Arbetets art Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum 31.10.2014	Sivumäärä – Sidoantal 69
Tiivistelmä – Referat <p>Köyhyyden ajatellaan olevan puutetta ja kurjuutta, joka on pyrittävä hävittämään. Sille, minkä puutteesta köyhyydessä tarkalleen ottaen on kyse, on kehitetty tutkimuksessa ja poliittisissa yhteyksissä erilaisia määritelmiä. Köyhyyden käsitteen monimerkityksisyys osoittautuu kuitenkin ongelmalliseksi erityisesti silloin, kun köyhyyden vähentämiseksi ja hävittämiseksi valittavista keinoista yritetään päästä yhteisymmärrykseen.</p> <p>Tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää, miten köyhyyden käsitettä voidaan jäsentää ja kehittää analysoimalla köyhyyttä vallan puutteena. Tutkimustehtävä perustuu oletukselle, että köyhyydessä on kyse inhimillisen toiminnan edellytyksiä koskevasta niukkuudesta, jonka erilaisia ilmenemismuotoja köyhyyden käsitteen eri määritelmät painottavat ja jota voidaan ymmärtää vallan käsitteen avulla. Tutkimuksen metodi on filosofinen käsiteanalyysi.</p> <p>Johdantoa seuraavassa luvussa selvitetään, minkälaisia köyhyyden yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen muotoilemat keskeiset käsitykset köyhyydestä ovat ja mitä metodologisia kysymyksiä köyhyyden tutkimukseen liittyy. Siinä esitellään myös kyvykkyytlähestymistapa (<i>capability approach</i>), jonka mukaan köyhyyden ilmenemistä arvioitaessa on resurssien saatavuuden sijaan tarkasteltava sitä, minkälaiset mahdollisuudet ihmisillä on tavoitella hyvinvointiaan edistäviä asioita vallitsevissa olosuhteissa.</p> <p>Kolmannessa luvussa konstruoidaan vallan käsiteanalyysi, joka perustuu Peter Morrissin teokseen <i>Power. A Philosophical Analysis</i> ja Jaana Hallamaan filosofista teon teoriaa sekä vallan, vaikuttamisen ja yhteistoiminnan etiikkaa käsittelevään, käsikirjoitusvaiheessa olevaan teokseen <i>Yhteistoiminnan etiikka</i>. Toiminnan edellytyksiä analysoitaessa hyödynnetään myös kyvykkyytlähestymistavan kehittäneen Amartya Senin käsitystä kyvykkyyksistä ja vapaudesta.</p> <p>Neljännessä luvussa muotoiltuja käsitevälineitä sovelletaan köyhyyden analysoimiseen. Toiminnan edellytyksiä koskevan niukkuuden ilmenemistapoja havainnollistetaan esimerkkiaineiston avulla, joka koostuu <i>Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä</i> -julkaisun omaelämäkerrallisista kirjoituksista. Lopuksi analysoidaan, mitä toiminnan edellytysten vahvistuminen merkitsee köyhyyden kontekstissa ja miten sitä voidaan edistää.</p> <p>Viidennessä luvussa kootaan yhteen tutkimuksen tulokset. Vallan käsiteanalyysin perusteella valtaa on mielekästä tutkia laajassa merkityksessään toimijan kykynä saada aikaan haluamiaan asioita ja asiantiloja. Tällöin vallan käyttämisellä on käsitteellinen yhteys toiminnan onnistumiseen. Vallan käyttäminen edellyttää vapautta, muita henkisiä ja materiaalisia resursseja, suotuisia olosuhteita ja vallan käyttämisen mahdollistavaa asemaa, jonka muodostumiseen vaikuttaa sosiaalinen konteksti. Köyhyys asettaa ihmisen asemaan, jossa vallan ala on liian rajattu. Köyhä voi tehdä valintoja ja saavuttaa asettamiaan päämääriä, mutta vain köyhyyden rajaamassa toimintatilassa. Toiminnan edellytykset riittävät selviytymiseen, mutta niiden niukkuus estää laaja-alaista hyvinvointia edistävien päämäärien saavuttamisen. Auttamistoiminnan, jolla pyritään edistämään köyhän voimaantumista eli vallan alaa laajentavaa toiminnan edellytysten vahvistumista, on perustuttava köyhän toimijuuden kunnioittamiseen voidakseen onnistua.</p>			
Avainsanat – Nyckelord köyhyys, teon teoria, valta, voimaantuminen			
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia			
Muita tietoja			

Sisällys

1 Johdanto.....	3
2 Köyhyys tutkimuskohteena	7
2.1 Köyhyyden käsite, määritelmät ja mittarit.....	7
2.2 Absoluuttinen ja suhteellinen köyhyysmääritelmä.....	10
2.3 Kyvykkyytlähestymistapa köyhyyttä ja hyvinvoinnin toteutumista arvioivana mallina	14
2.4 Köyhät toimijoina	19
3 Vallan käsiteanalyysi	23
3.1 Vapaus on moraalisen toiminnan välttämätön ehto.....	23
3.2 Valta toimijan kykynä saada aikaan tahtomiaan asioita ja asiointiloja.....	28
3.3 Vallan käyttämiseen tarvitaan resursseja.....	32
3.4 Toimijan asema rajaa vallan alan	35
4 Vallan analyysin sovellus köyhyyteen	39
4.1 Köyhyydessä toiminnan edellytykset ovat niukat	39
4.2 Köyhän on vaikea edistää hyvinvointiaan	48
4.3 Voimaantumisen merkitsee toimijuuden vahvistumista	53
4.4 Kunnioittavaan asenteeseen perustuvalla yhteistoiminnalla voidaan edistää voimaantumista.....	56
5 Loppukatsaus	61
Lähteet ja kirjallisuus.....	67
Lähteet ja apuneuvot.....	67
Kirjallisuus.....	68

1 Johdanto

Kun puhumme köyhyydestä, kuvaamme varattomuutta, puutetta, ahdinkoa ja kurjuutta.¹ Uutisia globaalista köyhyydestä kuvittavat otokset aliravituista afrikkalaislapsista, silmäkantamattomiin jatkuvista slummeista ja YK:n ruoka-apua jonottavista ihmismassoista. 2010-luvun Suomessa köyhyys näyttäytyy pienituloisuutena, sosiaalitoimen asiakkuutena ja 1990-luvun laman seurauksina. Helsinginkadulla kiemurtelevassa leipäjonossa seisovat perätysten koditon ja akateeminen pätkätyöläinen.

Käsitykseen köyhyydestä liitetään yleisesti moraalinen ja poliittinen velvoite, jonka mukaan köyhyyden hävittämiseksi on ponnisteltava.² Tämän velvoitteen perusteella resursseja jaetaan uudelleen yhteiskuntien sisällä ja välillä.³ Esimerkiksi Suomen perustuslakiin on kirjattu oikeus ”välttämättömään toimentuloon ja huolenpitoon”.⁴

Velvoitteen mukaan toimimisesta tulee kuitenkin monimutkaista, kun kysytään, *minkä* puutetta köyhyys tarkkaan ottaen on ja *minkälaista* kurjuutta tai ahdinkoa tarkoitamme puhuessamme köyhyydestä. Arkikielessä köyhyydellä tarkoitetaan yleensä rahan puutetta, ja matala tulotaso on yleisin köyhyyden mittari. Sekään ei kuitenkaan ole yksiselitteistä, kuinka paljon rahaa on liian vähän ja minkä standardien mukaan tuloperustaiset mittarit laaditaan.⁵

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa köyhyyttä pidetään moniulotteisena ilmiönä, jota taloudellisten resurssien niukkuutta koskeva määritelmä ei kuvaa tyydyttävästi. Köyhyyden käsitteelle onkin muotoiltu monia määritelmiä. Köyhyydellä voidaan tarkoittaa *matalan elintason* asemesta tai lisäksi esimerkiksi *tarpeiden puutteellista tyydyttymistä, rajoittuneita resursseja, perusturvallisuuden puutetta, epätasa-arvoisuutta, pois sulkemista osallisuudesta normaaleihin elämänmuotoihin ja riippuvaisuutta* toisista yksilöistä, ryhmistä, organisaatioista ja valtiosta.⁶

¹Sanakirjamääritelmän mukaan köyhyydellä voidaan viitata myös yleisesti jonkin asian niukkuuteen, vähyyteen, pienuuteen tai puutteellisuuteen, kuten tietyn alueen kasviston köyhyyteen. Kieli-toimiston sanakirja 2006, 712.

² YK:n vuoden 1995 sosiaalisen kehityksen maailmankokouksessa Kööpenhaminassa köyhyyden hävittäminen määriteltiin moraaliseksi, sosiaaliseksi, poliittiseksi ja taloudelliseksi imperatiiviksi. Copenhagen Declaration on Social Development <http://www.un-documents.net/cope-dec.htm>.

³ Lister 2004, 3.

⁴ Suomen perustuslaki 1999/731.

⁵ Kangas & Ritakallio 2008, 3.

⁶ Banik 2006, 11.

Sosiaalipolitiikan tutkija Paul Spickerin mukaan köyhyyden käsitteelle ei edes ole löydettävissä yhtä oikeaa merkitystä, minkä vuoksi eri määritelmiä yhdistävää käsitteellistä ydintä on turha etsiä. Termin keskenään ristiriitaiset käyttötavat ilmentävät Spickerin mukaan tulkintaeroavaisuuksia tai eroja siinä, mihin tutkimuksen kiinnostus kohdistuu.⁷

Monimerkityksisyyteen liittyy kuitenkin ongelmia. Jos termin merkitystä ei määritellä tarkasti, yhteiskunnallista keskustelua käytäessä on vaikea tietää, mitä kukin osanottaja tarkoittaa köyhyydestä puhuessaan. Vuorovaikutuksesta tulee tehotonta ja väärinymmärrysten sävyttämää. Köyhyyden ehkäisemiseksi, vähentämiseksi ja hävittämiseksi on entistä vaikeampi löytää eri osapuolia tyydyttäviä keinoja, jos käsitykset siitä, mitä köyhyys on, eroavat toisistaan.

Köyhyyden tuloksekas tutkimus on suorastaan mahdotonta, jos ei paneuduta määrittelemään, mitä köyhyydellä tarkoitetaan. Jotta tutkimus voi tuottaa tuloksia, on tiedettävä, mitä tutkitaan. Lisäksi tietty köyhyyden käsitteen määritelmä voidaan tutkimuksessa valita tarkoitushakuisesti, jos ei ole mitään perusteita, joiden mukaan yksi määritelmä on toista tarkempi ja oikeampi.

Tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää, miten köyhyyden käsitettä voidaan jäsentää ja kehittää analysoimalla köyhyyttä vallan puutteena. Tehtävän asetus perustuu oletukselle, että köyhyyden käsitteen erilaiset määritelmät kuvaavat inhimillisen toiminnan edellytyksiä koskevan puutteen eri ulottuvuuksia ja että vallan käsitteen avulla voidaan ymmärtää, mistä määritelmien kuvaamassa ilmiössä on kyse.

Tutkimuksessa käytettävä metodi, filosofinen käsiteanalyysi, antaa välineet köyhyyden määritelmiä yhdistävän käsitteellisen ytimen muotoilemiseen ja käsitteen monimerkityksisyyden taltuttamiseen. Kun köyhyyden käsitteen merkitystä tarkennetaan, kuva köyhyyden vaikutuksista piirtyy selkeämmäksi.

Käsiteanalyttisen tutkimuksen tarkoitus ei siis ole tarkastella empiirisin menetelmin ihmisten psykologisiin prosesseihin palautuvaa kokemusta vaan keskittyä käsitteiden ja niiden välisten suhteiden jäsentämiseen.⁸ Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei tutkimuksella olisi yhteyttä inhimilliseen kokemukseen. Filosofisen analyysin avulla voidaan sanoa jotakin yleistä siitä, mistä ihmisten ilmaisemien henkilökohtaisten kokemusten taustalla vaikuttavassa ilmiössä on kyse.

⁷ Spicker 2007, 227.

⁸ Hallamaa 2006, 108.

Kysymys köyhyyden ja vallan suhteesta ei ole uusi, vaan siitä on keskusteltu paljon köyhyyttä ja kehitystä koskevassa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Usein valta ymmärretään siinä merkityksessä kuin se on toisiin ihmisiin kohdistuvaa hallintaa tai vaikutusvaltaa. Tällöin tarkastelun keskiössä on poliittisen vallan jakautuminen eri toimijoiden kesken ja sosiaaliset ja globaalit hallintasuhteet.⁹

Köyhiä koskevalla vallan puutteella voidaan tutkimuksessa tarkoittaa autoritaarisen vallan kohteena olemista, vaikutusvallan puutetta tai puutteellisesti toteutuvaa toimintakykyä.¹⁰ Vallan puutteen katsotaan ilmenevän esimerkiksi kuvainnollisen ”äänen” puutteena eli kyvyttömyytenä vaikuttaa yhteisiin asioihin osallistumalla yhteiskunnalliseen keskusteluun.¹¹ Köyhyyttä ei kuitenkaan ole aiemmin analysoitu systemaattisesti vallan puutteena toiminnan edellytysten toteutumisen näkökulmasta.

Köyhyyden yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa etsitään vastauksia myös siihen, minkälaiset poliittiset ratkaisut ovat johtaneet köyhyyden lisääntymiseen ja mitkä rakenteelliset tekijät pitävät sitä yllä. Tämän tutkimuksen tehtävän toteuttamiseksi yksilötason toiminnan ja rakenteellisten tekijöiden suhteen tarkasteleminen ei ole tarpeellista. Kun analysoidaan köyhyyden käsitteen merkitystä, ei tutkita sitä, mistä köyhyys johtuu, vaan mitä tarkoitamme puhuessamme köyhyydestä.

Tutkimuksen taustaksi selvitän toisessa luvussa, minkälaisia yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen muotoilemat keskeiset käsitykset köyhyydestä ovat ja minkälaisia metodologisia kysymyksiä köyhyyden tutkimukseen liittyy. Esittelen myös kyvykkyyslähestymistavan (*capability approach* tai *capabilities approach*)¹², jolla on ollut merkittävä vaikutus köyhyyden tutkimuksessa tapahtuneeseen paradigman muutokseen. Käytän köyhyyden tutkimusta ja kyvykkyyslähestymistapaa käsittelevää filosofista ja yhteiskuntatieteellistä kirjallisuutta siltä osin kuin se on tarpeellista tärkeimpiä köyhyyden tutkimuksen piirteitä koskevan yleisluontoisen kuvan muodostamiseksi.

Tutkimuksen kolmannessa luvussa rakennan käsitteelliset välineet, joita voidaan soveltaa köyhyyden analysoimiseen toiminnan edellytysten toteutumisen näkökulmasta. Konstruoimani vallan käsiteanalyysi pohjautuu filosofi Peter Morrisin teoksessaan *Power. A Philosophical Analysis* (2002) esittämään analyysiin ja

⁹ Ks. esim. Miller 2010, 2.

¹⁰ Ks. esim. Spicker & Alvarez Leguizamón & Gordon 2007, 161.

¹¹ Lister 2004, 172.

¹² Kyvykkyyslähestymistavalle ei ole vakiintunutta ilmaisua suomenkielisessä tutkimuskirjallisuudessa. Käytän Jaana Hallamaan suomennosta.

sosiaalietiikan professori Jaana Hallamaan teon teoriaa sekä vallan, vaikuttamisen ja yhteistoiminnan etiikkaa käsittelevään tutkimukseen. Jälkimmäistä koskevat lähteeni ovat käsikirjoitusvaiheessa oleva teos *Yhteistoiminnan etiikka* (2013) ja Hallamaan kanssa käymäni keskustelut. Hyödynnän toiminnan edellytyksiä analysoidessani myös kyvykkyyslähestymistavan kehittäneen Amartya Senin käsitystä kyvykkyyksistä ja vapaudesta.

Neljännessä luvussa sovellan rakentamiani käsitetyökaluja jäsentääkseni sitä, miten toiminnan edellytykset ovat köyhyydessä rajoittuneet. Havainnollistan käsitteellistä analyysia omaelämäkerrallisten köyhyyskertomusten avulla, jotka ovat peräisin Anna-Maria Isolan, Meri Larivaaran ja Juha Mikkosen toimittamasta julkaisusta *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* (2007). Lopuksi sovellan analyysin tuloksia selvittääkseni, minkälaisesta prosessista toiminnan edellytysten vahvistumisessa on kyse köyhyyden kontekstissa. Viidennessä luvussa kokoan yhteen tutkimuksen tulokset ja esitän niistä tekemäni johtopäätökset.

2 Köyhyys tutkimuskohteena

Köyhyyttä on tutkittu paljon muun muassa sosiologian, yhteiskuntapolitiikan ja kehitysmaatutkimuksen alalla. Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa vallitsevan käsityksen mukaan köyhyys tuo mukanaan moninkertaista puutetta. Köyhyyden tutkimuksen mielekkyys perustuu käsitykselle, että tutkimustoiminnalla voidaan saavuttaa ymmärrystä ja kehittää keinoja, joiden avulla tätä puutetta voidaan lievittää ja poistaa.¹³

Tässä luvussa esittelen köyhyyden yhteiskuntatieteellistä tutkimusta muodostaakseni käsityksen siitä, mistä köyhyydessä ajatellaan olevan kyse. Selvitän, miten köyhyyttä tutkitaan, minkälaisia tutkimuksen muotoilemat keskeiset käsitykset köyhyydestä ovat ja mitä kysymyksiä köyhyyden käsitteen määrittelyyn liittyy.

Aloitan erottelemalla köyhyyden tutkimuksen kolme tasoa, joilla tutkitaan ja tuotetaan köyhyyden käsitteitä, määritelmiä ja mittausjärjestelmiä. Toisessa alaluvussa kuvaan keskeistä köyhyyden määritelmiä koskevaa erottelua, jonka mukaan puhutaan absoluuttisesta ja suhteellisesta köyhyydestä. Samassa yhteydessä tarkastelen sitä, minkälaisilla metodeilla köyhyyden ilmenemistä mitataan ja mitä ongelmia tutkimusmetodiikan valintaan ja köyhyyden mittausmenetelmiin liittyy. Kolmannessa alaluvussa tarkastelen kyvykkyyttä lähestymistavan keskeisiä piirteitä ja sen vaikutusta köyhyyttä koskevan käsityksen laajenemiseen. Lopuksi käsittelemän niin kutsuttujen osallistavien lähestymistapojen herättämää kriittistä keskustelua köyhien asemasta tutkimuksen passiivisina kohteina.

2.1 Köyhyyden käsite, määritelmät ja mittarit

Köyhyyttä koskevassa tutkimuksessa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa käytettävä terminologia ei aina ole merkitykseltään selkeää. Kyse ei ole ainoastaan köyhyyden käsitteen monimerkityksisyydestä, vaan myös siitä, että köyhyydestä voidaan keskustella eri *tasoilla*. Kutsun näitä tasoja *diskurssin, käytännön ja tekniikan* tasoiksi. Köyhyyden tutkimusta jäsenettäessä on hyödyllistä hahmottaa, millä tasolla kulloinkin liikutaan. Jäsenettäessä, mitä köyhyyden *käsitteellä, määritelmillä ja mittareilla* tarkoitetaan ja millä tasolla kutakin näistä tutkitaan. Tekeväni jäsenettäminen perustuu Ruth Listerin teoksessaan *Poverty* (2004) esittelemään köyhyyden tutkimuksen kohteiden analyysiin.

¹³ Øyen 1997, 8; Lister 2004, 37.

Diskurssin tasolla tapahtuva ajattelu ja puhe, kuten käsillä oleva käsiteanalyttinen tutkimus, tuottaa köyhyyskäsitteitä. Kun puhutaan köyhyyden käsitteestä tai köyhyyttä koskevista käsityksistä, kuvataan sitä, mitä köyhyydellä tarkoitetaan. Köyhyyden käsitteen merkitys muodostuu siitä, miten köyhyydestä puhutaan ja minkälaisia mielikuvia siitä muodostetaan. Köyhyyttä koskevan diskurssin voidaan ajatella muodostavan kehyksen, jonka puitteissa määritelmiä ja mittaamista kehitetään.¹⁴

Listerin mukaan köyhyyden käsitteet kehittyvät tietyssä kulttuurisessa ja historiallisessa kontekstissa. Eri yhteiskunnissa ja jopa saman yhteiskunnan sisällä olevissa ryhmissä omaksutaan erilaisia käsityksiä köyhyydestä. Erilaiset köyhyyden käsitteet painottavat eri tavoin yksilön toiminnan, sosio-ekonomisten rakenteiden, valtasuhteiden ja kulttuurin yhteyttä köyhyyteen.¹⁵

Koska köyhyyden käsitteeseen liittyy moraalinen velvoite, jonka perusteella resursseja jaetaan yhteiskunnissa, käsitteellä on poliittista merkitystä. Sillä, minkälaisia merkityksiä köyhyyden käsitteeseen liitetään, on vaikutusta harjoitettuun politiikkaan. Onkin todennäköistä, että köyhyyden käsitteen määrittäminen aiheuttaa erimielisyyksiä poliittisissa yhteyksissä.¹⁶

Jotta poliittisella toiminnalla voidaan pyrkiä vähentämään tai hävittämään köyhyys, on selvitettävä, mikä erottaa köyhyyden ei-köyhyydestä. Käytännön tasolla operoiva tutkimus muotoilee määritelmiä, jotka ovat käsitettä yksityiskohtaisempia ilmauksia. Määritelmää valittaessa otetaan kantaa esimerkiksi siihen, tuleeko köyhyys ymmärtää absoluuttisena vai suhteellisena.¹⁷

Määritelmät eroavat toisistaan paitsi suhteessa tähän jaotteluun myös laajuudessaan. Köyhyysmääritelmät kuvaavat sitä, minkälaisia eri ulottuvuuksia köyhyyteen kuuluu, kuten matala tulotaso tai puutteellinen perustarpeiden toteutuminen. Jos valitaan laaja köyhyyden määritelmä, se voi olla niin lähellä köyhyyden käsitettä, että niiden välinen raja on epäselvä. Esimerkiksi jotkin YK:n elimet käyttävät laajoja köyhyysmääritelmiä, joiden mukaan köyhyys loukkaa aina ihmisen perus-

¹⁴ Lister 2004, 3–4.

¹⁵ Lister 2004, 3.

¹⁶ Lister 2004, 3.

¹⁷ Keskeistä erottelua absoluuttisten ja suhteellisten köyhyysmääritelmien välillä jäsenmän seuraavassa alaluvussa.

oikeuksia ja ihmisarvoa. Ihmisoikeusnäkökulmaa ei kuitenkaan välttämättä sisällytetä köyhyyden käsitteeseen sen vuoksi, että perusoikeuksien puute tai ihmisarvon loukkaaminen voivat ilmetä myös erillään köyhyydestä.¹⁸

Köyhyysmääritelmän valinta vaikuttaa siihen, miten köyhyyden ilmenemistä mitataan. Kun köyhyyttä tutkitaan tekniikan tasolla, perehdytään eri mittaamismenetelmiin, kehitetään uusia mittaustyökaluja ja pohditaan millä perusteilla jokin mittari valitaan ja mitä standardeja vasten sitä arvioidaan. Köyhyyden tutkimus on usein nimenomaan mittaamismenetelmiä koskevaa tutkimusta.¹⁹

Tutkimuksen kohteen valintaa voidaan kuitenkin tarkastella kriittisesti. Mittaamiseen keskittyvän tutkimuksen taustalla vaikuttaa uskomus, että köyhyyden vähentämiseksi on tärkeää tietää tarkkaan, kuinka paljon köyhiä ihmisiä on ja kuinka köyhiä he ovat. Kriitikot ovat kysyneet, auttaako tieto tarkoista lukumääristä vähentämään köyhyyttä tai onko mittausmenetelmiä koskevalla tutkimuksella enemmän vaikutusta köyhyyden vaikutusten lieventymiseen kuin muunlaisella köyhyystutkimuksella.²⁰

Vaikka mittaamiseen keskittyvän tutkimuksen keskeisyyttä perustelevia taustaoletuksia on syytä tarkastella kriittisesti, tekniikan tasolla tehtävä tutkimus puolustaa paikkaansa köyhyyden tutkimuksen kentässä. Mittausmenetelmien avulla toteutettavat kansainväliset vertailut ja köyhyyden ajallisen kehityksen seuraaminen auttavat arvioimaan köyhyyden levinneisyyden vaikutuksia, köyhyyden ehkäisemiseksi harjoitetun politiikan tehokkuutta ja yhteiskunnallisten ja taloudellisten kehityssuuntien sekä köyhyyden välisiä suhteita.²¹

Käytännössä tutkimus edellyttää usein sekä diskurssin, käytännön että tekniikan tasoilla toimimista. Mittausmenetelmän valintaan vaikuttaa se, miten köyhyys käsitteellistetään ja mitä määritelmää sovelletaan sekä se, mitä tarkoitusta varten tutkija haluaa mitata köyhyyttä. Mittaustavan valitseminen ei siis ole vain tutkimustekniikkaan liittyvä valinta, vaan se ilmentää myös arvoja. Eri mittareilla saadaan erilaisia tuloksia koskien esimerkiksi sitä, mitkä ryhmät määritellään köyhiksi. Tutkimustulokset taas muokkaavat ihmisten köyhyyttä koskevia käsityksiä ja vaikuttavat siihen, minkälaisia keinoja ja päämääriä köyhyyden hävittämiseen tähtäävässä politiikassa valitaan.²²

¹⁸ Lister 2004, 4–5.

¹⁹ Øyen 1997, 8–9; Lister 2004, 37–43.

²⁰ Øyen 1997, 8.

²¹ Øyen 1997, 10; Lister 2004, 37–38.

²² Lister 2004, 37–38.

2.2 Absoluuttinen ja suhteellinen köyhyysmääritelmä

Köyhyyttä koskevien käsitysten ja niiden perusteella muodostettujen määritelmien suhde mittaustavan valintaan jäsentyy tarkasteltaessa absoluuttista ja suhteellista köyhyysmääritelmää.

Absoluuttinen köyhyys ei ole täysin kiistaton termi, mutta yleensä absoluuttisella köyhyydellä kuvataan puutetta, joka vaarantaa ihmisen fyysisen toimintakyvyn kannalta välttämättömien perustarpeiden tyydyttymisen. Perustarpeisiin kuuluvat ravinnon ja suojan tarve, säästyminen vältettävissä olevilta sairauksilta sekä keskeisten vedensaantiin, sanitaatiohygieniaan, terveyteen, koulutukseen ja liikkumiseen liittyvien palveluiden saatavuus. Absoluuttisessa köyhyydessä ihminen altistuu *äärimmäiselle puutteelle*. Äärimmäisen puutteen voidaan todeta ilmenevän vertaamalla tarpeiden tyydyttymisen tasoa toisten ihmisten elinolosuhteisiin.²³

Absoluuttisen köyhyyden määritelmä perustuu käsitykselle, jonka mukaan on mahdollista määritellä *köyhyysraja* eli kyseisessä yhteiskunnassa toimeentuloon riittävä tulotaso. Riittävä tulotaso määräytyy sen mukaan, kuinka suuret tulot kotitalous tarvitsee perustarpeiden tyydyttymiseksi välttämättömien hyödykkeiden, kuten ruoan, suojan ja vaatetuksen, hankkimiseen. Absoluuttisen köyhyyden ilmenevästä mitataan sen perusteella, kuinka suuri osa väestöstä jää köyhyysrajan alapuolelle.²⁴

Absoluuttista köyhyysmääritelmää ja köyhyysrajoihin perustuvia mittaamismenetelmiä käytetään erityisesti tutkittaessa köyhimmässä maissa ilmenevää köyhyyttä. Esimerkiksi Yhdistyneiden kansakuntien vuonna 2000 asetettuihin vuosittain hattavoitteisiin kuuluva tavoite puolittaa alle 1,25 dollarilla päivässä elävien osuus vuoteen 2015 mennessä perustuu absoluuttiseen köyhyysmääritelmään.²⁵

Köyhyysrajaa käytetään usein mittaamaan köyhyyttä siksi, että tuloista on saatavilla tietoa suhteellisen helposti. Köyhyysrajan käyttämistä köyhyyden mittarina voidaan kuitenkin kritisoida mielivaltaisuudesta. Perustuipa esimerkiksi 1,25 dollarin köyhyysraja kuinka tarkkoihin laskelmiin tahansa, se on joka tapauksessa viitteellinen. Vaikka YK:n köyhyysrajalla mitataankin vain köyhimmässä maissa ilmenevää köyhyyttä, köyhimpien maiden välillä on paljon eroavaisuuksia, ja 1,25

²³ Äärimmäinen puute ilmaistaan tulotason avulla (GDP/\$). Banik 2006, 12; Spicker & Alvarez Leguizamón & Gordon 2007, 7.

²⁴ Banik 2006, 13.

²⁵ Nussbaum 2011, ix. Tavoite saavutettiin viisi vuotta etuajassa. Arvioiden mukaan vuonna 2015 kuitenkin vielä miljardi ihmistä elää alle 1,25 dollarilla päivässä. Millennium Development Goals and beyond 2015 <http://www.un.org/millenniumgoals/poverty>.

dollarin ostovoima vaihtelee monien eri globaalien ja paikallisten tekijöiden vaikutuksesta. Köyhyysrajoihin perustuvat lukemat köyhien määrästä eivät paljasta myöskään sitä, kuinka syvässä köyhyydessä sen alle jäävät ihmiset ovat. Lisäksi köyhyysrajan yläpuolelle niukin naukin yltävän ihmisen elinolosuhteet ja käytettävissä olevat resurssit ovat todennäköisesti hyvin samanlaiset kuin köyhyysrajan alle jäävän naapurin. Köyhät ja ei-köyhät asettuvat siksi pikemminkin jatkumolle kuin tarkan köyhyysrajan kahdelle puolelle.²⁶

Tulotasoon ja kulutukseen perustuvalla absoluuttisella köyhyysmääritelmällä katsotaan olevan monia puutteita. Monet tutkimukset tilastoivat kotitalouksien tuloja, jolloin ei huomioida eroavaisuuksia kotitalouksien koossa eikä tulojen epätaisaista jakautumista kotitalouksien sisällä. Absoluuttisen köyhyysmääritelmän rajallisuus tulee vastaan viimeistään silloin, kun köyhyyttä tarkastellaan eri kehitystason maissa tai tietyn maan eri alueiden välillä. Absoluuttisen köyhyyden paikallinen ja ajallinen suhteellisuus on kiistatonta: samat materiaaliset resurssit, jotka riittävät perustarpeiden tyydyttämiseen jossakin matalan tulotason maassa eivät riitä siihen esimerkiksi Suomessa.²⁷

Vaikka mittaamistekniikkaan ja -metodiikkaan liittyvät epäkohdat voitaisiin korjata ja absoluuttista köyhyysmääritelmää sovellettaisiin ainoastaan kehitysmaiden ihmisten elinolosuhteita tarkasteltaessa, absoluuttisen köyhyyden määritelmää pidetään silti yleisesti riittämättömänä köyhyyden moniulotteisen luonteen ymmärtämiseksi. Koska absoluuttinen köyhyysmääritelmä perustuu käsitykselle, jonka mukaan köyhyyden merkitys tavoitetaan materiaalisia resursseja tarkastelemalla, se ei huomioi sosiaalisten normien, tarpeiden ja kontekstin merkitystä.²⁸

Esimerkiksi kyvykkyytlähestymistapaa kehittäneen filosofi Martha Nussbaumin mukaan bruttokansantuotteeseen perustuvat mittaukset antavat väärän kuvan ihmisten elämänlaadusta. Jos tarkastellaan vain valtion talouskasvua, mittauksissa sijoittuvat hyvin sellaisetkin maat, joissa suuri osa kansalaisista ei pääse nauttimaan talouskasvun hedelmistä. Bruttokansantuotteeseen perustuvat mittaukset eivät kerro esimerkiksi sitä, kuinka suuri osa kansalaisista kärsii koulutuksen ja riittävän terveydenhuollon puutteesta. Vain absoluuttiselle köyhyyskäsitteelle perustuva köyhyyden vähentämiseen tähtäävä politiikka ei takaa muutoksia ihmisten todellisissa elinolosuhteissa.²⁹

²⁶ Lister 2004, 41–43.

²⁷ Kangas & Ritakallio 2008, 3.

²⁸ Banik 2006, 12.

²⁹ Nussbaum 2011, ix.

Koska absoluuttisen köyhyysmääritelmän avulla saatavaa kuvaa köyhyydestä pidetään rajallisena, köyhyys määritellään nykyään yleisesti suhteellisenä etenkin teollistuneiden maiden yhteiskuntia tutkittaessa.³⁰ Tarkastelen seuraavaksi, miten suhteellinen köyhyysmääritelmä auttaa jäsentämään köyhyyden merkitystä.

Suhteellisen köyhyysmääritelmän mukaan köyhyys ei ole vain fyysisen toimintakyvyn takaavien tarpeiden puutteellista täyttymistä, kuten ravitsemusta, asumisoloja ja terveydentilaa koskevaa huono-osaisuutta. Teollistuneissa maissa esiintyvässä köyhyydessä katsotaan pikemminkin olevan kyse taloudellisten resurssien puutteen aiheuttamasta sosiaalisen toimintakyvyn rajoittuneisuudesta.³¹

Suhteellinen selitysmalli määrittelee köyhyyden suhteessa yhteiskunnassa vallitseviin standardeihin. Sosiaalipoliitikko Peter Townsendarin³² mukaan ihmiset ovat suhteellisesti köyhiä, jos he eivät voi hankkia elinolosuhteita, jotka mahdollistavat yhteiskunnan normien mukaisten roolien täyttämisen, suhteiden luomisen ja kulutuskäyttäytymisen. Köyhiä ovat siis sellaiset ihmiset, joilta puuttuu tai jolta evätään resurssit hankkia normatiiviseksi katsotut elinolosuhteet ja jotka eivät näin ollen voi toteuttaa yhteiskunnan jäsenyyttä.³³

Suhteelliseen köyhyysmääritelmään kuuluu lähtökohtaisesti käsitys köyhyyden kontekstisidonnaisuudesta. Se, mikä katsotaan normien mukaiseksi vähimmäiselintasoksi, vaihtelee ajan ja paikan mukaan. Yleensä säädyllisiksi tai riittäviksi määritellyt elinolosuhteet asettuvat yhteiskunnan keskimääräisen elintason tuntumaan.³⁴ Esimerkiksi Euroopan komission virallinen köyhyysmääritelmä perustuu käsitykselle riittävien resurssien suhteellisuudesta:

– – köyhyys viittaa niihin henkilöihin, perheisiin ja ihmisryhmiin, joiden resurssit (materiaaliset, kulttuuriset ja sosiaaliset) ovat niin rajoitetut, että ne estävät heidät osallistumasta siihen elämäntapaan, jota heidän kotimaassaan pidetään hyväksyttävänä.³⁵

³⁰ Lister 2004, 4.

³¹ Kangas & Ritakallio 2008, 3.

³² Townsend esitteli suhteellisen köyhyyden määritelmän teoksessaan *Poverty in the United Kingdom* (1979). Townsendarin ajatus siitä, että köyhyys on kyvyttömyyttä saavuttaa normin mukainen elintaso, ei kuitenkaan ollut uusi. Adam Smith esitti jo vuonna 1776 teoksessaan *Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*, että välttämättömyyksiä ovat sellaiset asiat, joita ilman ihmiset eivät kyseisessä yhteiskunnassa voi esiintyä julkisesti ilman häpeää. Kangas & Ritakallio 2008, 3.

³³ Banik 2006, 12.

³⁴ Moisio 2006, 639.

³⁵ Kangas & Ritakallio 2008, 4.

Jotta suhteellisesti riittävien resurssien toteutumista voidaan mitata, käytetään teollisuusmaidenkin köyhyyttä tutkittaessa tuloperustaisia mittareita. Euroopan komissio määrittelee köyhiksi ihmiset, joiden tulot ovat alle 60 % väestön keskinettotuloista kaikki tulonsiirrot mukaan lukien. Näin laskettuna Suomessa köyhyysrajan alapuolella elävät ne ihmiset, joilla on käytössään enintään 700–750 euroa kuukaudessa. Köyhiä on 12 % kansalaisista eli 600 000 ihmistä. Heistä 150 000 elää alle 40 % keskinettotuloista eli 500 eurolla kuukaudessa.³⁶

Erotukseksi äärimmäisen puutteen leimaamasta absoluuttisesta köyhyydestä suhteellinen köyhyys liittyy läheisesti eriarvoisuuteen³⁷. Monien tutkijoiden mielestä suhteellisen köyhyden sijaan pitäisikin puhua eriarvoisuudesta tai epätasa-arvosta, kun kuvataan ihmisten kyvyttömyyttä saavuttaa yhteiskunnassa vallitsevien normien mukaisia elämänmuotoja. Köyhyiden käsitteellä tulisi kriitikoiden mukaan kuvata ensisijaisesti absoluuttista köyhyyttä.³⁸

Edellä on kuitenkin käynyt ilmi, että määrittelemällä köyhyys absoluuttiseksi ei tavoiteta ilmiön moniulotteisuutta. Käsitteellisen selkeyden vuoksi onkin syytä puhua tuloköyhyydestä, kun tarkastellaan tietyn rajan alle jäävää tulotasoa ja äärimmäisestä puutteesta, kun kuvataan selviytymisen kannalta välttämättömien edellytysten puutetta. Köyhyys on moniulotteinen ilmiö, ja sen ymmärtämiseksi on kyseistä, mitä muuta kuin materiaalien resurssien niukkuutta köyhyyteen liittyy, mikä näitä muita asioita yhdistää ja missä suhteessa ne ovat materiaalisissa olosuhteissa ilmeneviin puutteisiin.

Köyhyiden eri ulottuvuuksien tavoittamiseksi köyhyiden vähentämiseen tähtäävässä politiikassa käytetään tuloköyhyyttä koskevaa tietoa täydentäviä sosi-

³⁶ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 9–10.

³⁷ Kankaan ja Ritakallion mukaan sillä, käytetäänkö tutkimuksessa termiä köyhyys vai eriarvoisuus, voi olla merkittävää vaikutusta poliittisiin ratkaisuihin. Suomessa puhutaan pohjoismaisen, sosiaalidemokraattisen lähestymistavan mukaisesti eriarvoisuudesta ja resursseista, kun taas anglo-amerikkalaisessa keskustelussa käytetään termiä köyhyys ja painotetaan politiikalla saavutetun lopputuloksen merkitystä. Angloamerikkalaisissa maissa sosiaalipolitiikan tehtävä on poistaa köyhyys ja taata minimitasoisen hyvinvointivaltion säilyminen. Pohjoismaisesta näkökulmasta tämä ei ole riittävä tavoite, vaan sosiaalipolitiikan tulee tähdätä tasa-arvoisten mahdollisuuksien luomiseen. Kangas & Ritakallio 2008, 4.

³⁸ Banik 2006, 12.

aalisia mittareita. Tunnetuin näistä lienee YK:n kehitysohjelma UNDP:n vuosittaisessa Inhimillisen kehityksen³⁹ raportissa käytettävä inhimillisen kehityksen indeksi eli HDI (*Human Development Index*), joka yhdistää kolme eri elinolosuhteita kartoittavaa indikaattoria.⁴⁰

Toinen Inhimillisen kehityksen raporteissa käytetty tunnettu mittari on inhimillisen köyhyyden indeksi eli HPI (*Human Poverty Index*)⁴¹, joka määrittelee köyhyyden hyvää elämää koskevien valintojen ja mahdollisuuksien epäämisenä. Toisin kuin inhimillisen kehityksen indeksi, joka kartoittaa maan keskimääräistä tasoa, HPI keskittyy kaikista köyhimpien ryhmien elinolosuhteisiin.⁴²

Inhimillisen kehityksen käsitteen ja indeksin kehittäminen on osa laajempaa muutosta kehitystä ja köyhyyttä koskevassa diskurssissa.⁴³ Tarkastelen seuraavassa alaluvussa kyvykkyyslähestymistapa, jolla on ollut merkittävä vaikutus inhimillisen kehityksen paradigman muodostumiseen ja köyhyyden käsitteen ymmärtämiseen uudella tavalla.⁴⁴

2.3 Kyvykkyyslähestymistapa köyhyyttä ja hyvinvoinnin toteutumista arvioivana mallina

Kyvykkyyslähestymistapa on kehittynyt viimeisten kolmen vuosikymmenen aikana filosofisessa, yhteiskuntatieteellisessä ja taloustieteen tutkimuksessa uudeksi hyvinvointia, inhimillistä kehitystä ja oikeudenmukaisuutta koskevaksi teoreettiseksi paradigmaksi. Kyvykkyyslähestymistavan teoreettisia lähtökohtia tutkineen

³⁹ Inhimillisellä kehityksellä tarkoitetaan kehityskäsitystä, joka asettaa etusijalle inhimillisen hyvinvoinnin ja ihmisten mahdollisuuksien, vapauksien ja valintojen laajentamisen. Banik 2006, 9.

⁴⁰ HDI:n muodostavat mittarit ovat eliniänodotteen perusteella mitattu elinaika, koulutustaso (joka saadaan yhdistämällä lukutaitoisen aikuisväestön määrä ja oppilaiden suhteellinen määrä ikälukusta ensimmäisen, toisen ja kolmannen asteen koulutuksessa) sekä bruttokansantuote henkeä kohden. HDI otettiin käyttöön ensimmäisessä Inhimillisen kehityksen raportissa vuonna 1990. UNDP Human Development Report <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi>.

⁴¹ HPI koostuu seuraavasta viidestä mittarista: alle 40 vuoden eliniänodotteen omaavien prosenttiosuus väestöstä, lukutaidottomien prosenttiosuus aikuisväestöstä, terveyspalveluiden ulottuvissa olevien ja juomakelpoista vettä saavien prosenttiosuus väestöstä sekä aliravittujen prosenttiosuus alle viisivuotiaista lapsista. Banik 2006, 14.

⁴² Sosiaalisia mittareita käyttävät yhä enemmän muutkin toimijat kuin YK, kuten Maailmanpankki vuosittaisessa Maailman kehitysraportissa. Myös niillä katsotaan kuitenkin olevan heikkouksia. Tietojen puuttumisen tai mittaamisenmenetelmiin liittyvien vaikeuksien vuoksi HDI ja HPI eivät sisällä tiettyjä tärkeitä mittareita. Näitä ovat esimerkiksi poliittisten vapauksien puute, kyvyttömyys osallistua päätöksentekoprosessiin, henkilökohtaisen turvallisuuden puute, yhteisön elämään osallistuminen ja pysyvyttä ja sukupolvien välistä oikeudenmukaisuutta koskevat uhat. Banik 2006, 14–15.

⁴³ Crocker & Robeyns 2010, 60.

⁴⁴ Lister 2004, 15.

filosofi ja taloustieteilijä Ingrid Robeynsin mukaan kyvykkyyslähestymistapaa käsitellään akateemisissa yhteyksissä yleensä melko filosofisessa mielessä, mutta sitä hyödynnetään myös sovelletuissa ja empiirisissä tutkimuksissa.⁴⁵

Taloustieteilijä ja filosofi Amartya Sen kehitti kyvykkyyslähestymistavan, koska hän piti bruttokansantuotteeseen perustuvia köyhyysmittareita puutteellisina kuvaamaan ihmisten todellisia elinolosuhteita.⁴⁶ Sen esitteli teoksessaan *Poverty and Famines* (1981) uudenlaisen näkökulman nälänhädän ja köyhyyden syihin ja kehitti sitä edelleen yhdessä taloustieteilijä Jean Drézen kanssa teoksessa *Hunger and Public Action* (1989). Sen ja Dréze argumentoivat, että köyhyys ja nälänhätä heijastavat pikemminkin ihmisten oikeuksien ja *kyvykkyksien* (*capabilities*) puutteellista toteutumista kuin tarvittavien resurssien puutetta. Esimerkiksi nälänhätä ei välttämättä johdu siitä, että ruokaa ei olisi tietyllä alueella riittävästi, vaan ihmisten kyvyttömyydestä hankkia riittävästi ravintoa.⁴⁷

Teorian keskeisen termin, kyvykkyuden, avulla voidaan arvioida ihmisten hyvinvoinnin toteutumista tulotasoon perustuvia köyhyysmittareita laajemmin. Kyvykkyudet kuvaavat ihmisten todellisia mahdollisuuksia tai edellytyksiä tavoitella elintasoja parantavia asioita, jotka heillä itsellään on vapaus määritellä. Kyvykkyys toteutumisessa on siis kyse yksilön vapaudesta tavoitella haluamiaan päämääriä. Kyvykkyyksistä ei voida sen vuoksi puhua ilman käsitystä *toimijuuden* toteutumisesta.⁴⁸

Kyvykkyyksien avulla saavutettavia oloiloja tai toimintoja kutsutaan *toimintakykyisyyksiksi* (*functionings*)⁴⁹. Senin mukaan toimintakykyisyydet muodostavat sen, mikä tekee elämästä arvokasta. Toimintakykyisyyksiin kuuluvat esimerkiksi työskentelemisen, lepäämisen, lukutaidon, terveyden, yhteisöön kuulumisen ja kunnioitetuksi tuleminen kaltaiset asiat. Jotkin toimintakykyisyyksistä ovat perustavanlaatuisia hyviä, kuten riittävä ravinto ja hyvä terveys. Toiset ovat monitulkintaisempia, mutta silti melko yleisesti arvostettuja asioita, kuten itsekunnioituksen saavuttaminen tai sopeutuminen

⁴⁵ Robeyns 2005, 94; Robeyns 2011.

⁴⁶ Robeyns 2005, 97.

⁴⁷ Sen 1981; Spicker 2007, 237. Kyvyttömyys hankkia riittävästi ravintoa voi johtua esimerkiksi tulotason alhaisuudesta ja ruuan suhteellisen korkeasta hinnasta. Morris 2010, 5.

⁴⁸ Comim & Qizilbash & Alkire 2008, 4. Tarkastelen käsitystä toimijuudesta tarkemmin vallan analyysin yhteydessä luvussa kolme.

⁴⁹ Termille *functionings* ei ole tutkimuskirjallisuudessa vakiintunutta suomennosta.

yhteiskuntaan. Yksilöiden toimintakykyisyyksiä koskevat arvostukset voivat kuitenkin poiketa toisistaan suuresti.⁵⁰

Toimintakykyisyyksien toteutuminen edellyttää vastaavien kyvykkyyksien saavuttamista. Esimerkiksi matkustaminen on toimijan toimintakykyisyys, joka ei voi toteutua toimintana, jos toimijalla ei ole vastaavaa kyvykkyyttä eli todellista mahdollisuutta valita matkustamista toimintavaihtoehtona. Kyvykkyydet kuvaavat siis toimijan edellytyksiä hyödyntää toimintakykyisyyksiä. Tietyn kyvykkyyden saavuttaminen ei kuitenkaan edellytä sen hyödyntämistä. Ihmisellä voi olla kaikki edellytykset matkustaa maailman ympäri, mutta hän tahtoo silti pysytellä kotona. Olennainen osa kyvykkyyden ideaa onkin se, että toimija voi *halutessaan* käyttää sitä saavuttaakseen toimintakykyisyyden.⁵¹

Kyvykkyyden toteutumisesta arvioitaessa on tärkeää huomioida se, minkälaiset mahdollisuudet ihmisellä on saavuttaa hyvänä pitämiensä toimintakykyisyyksien yhdistelmiä, koska hänen *kokonaiskyvykkyytensä* (*overall capability*) tulee näkyviin toimintakykyisyyksien yhdistelmien kautta. Ihminen voi esimerkiksi köyhyyden vaikutuksesta joutua tekemään kompromissin kahden keskeisen kyvykkyyden välillä, kuten eläkö ravittuna vai suojattuna.⁵² Tällöin hänelle on mahdollista saavuttaa keskeisiä arvostamia asioita vain kapealla elämänalueella.

Kyvykkyytlähestymistapa tarjoaa teoreettiset välineet eri toimijoiden hyvinvoinnin vertailuun. Kyvykkyyksiä ja toimintakykyisyyksiä tarkastelemalla voidaan vertailla esimerkiksi sitä, miten hyvinvointi toteutuu kahden eri henkilön tai yhteiskunnan kohdalla tietyinä ajankohtana, tai sitä, minkälaisia muutoksia tietyn toimijan hyvinvoinnissa ilmenee ajan kuluessa.⁵³

Senin mukaan siihen, minkä perusteella hyvinvoinnin toteutumista arvioidaan, vaikuttaa käsitys ihmisen kokonaisedun luonteesta. Esimerkiksi utilitaristisessa ajattelussa kokonaisetua mitataan toimijan saavuttaman onnellisuuden ja mielihyvän perusteella. Taloustieteessä kokonaisetua puolestaan on tyypillisesti arvioitu sen perusteella, minkälaiset toimijan tulot, varakkuus ja aineelliset resurssit ovat. Erotuksena hyötyyn ja resurssihin perustuvista hyvinvointiteorioista kyvykkyytlähestymistapaan kuuluu käsitys vapaudesta hyvinvoinnin edellytyksenä.⁵⁴

⁵⁰ Sen 1993, 31; Robeyns 2011.

⁵¹ Robeyns 2011.

⁵² Sen 2009, 233.

⁵³ Crocker & Robeyns 2010, 60–61.

⁵⁴ Sen 1992, 5–6.

Senin mukaan lähestymistavat, jotka arvioivat hyvinvoinnin toteutumista psyykkisten mittareiden, kuten mielihyvän, onnellisuuden tai halun perusteella, ovat kahdessa suhteessa rajoittuneita. Ensinnäkin ne keskittyvät vain toiminnalla tuotettuihin saavutuksiin ja jättävät huomiotta sen, minkälaisessa valintatilanteessa toimintaan on päädytty. Toiseksi ne jättävät huomiotta kaikki sellaiset hyvät, jotka eivät heijastu psyykkisiin mittareihin.⁵⁵

Sen havainnollistaa utilitarististen mittareiden riittämättömyyttä kuvaamalla köyhyyteen liittyvää toivottomuutta. Ihmiset, joiden elämää leimaavat jatkuvat vastoinkäymiset ja hellittämätön köyhyys, eivät siitä huolimatta välttämättä vaadi tai edes kaipaa muutosta olosuhteisiin. Olosuhteiden pakosta he kehittävät selviytymisstrategian; he opettelevat tulemaan toimeen vastoinkäymisten kanssa, keskittyvät arvostamaan pieniä ilonaiheita ja lakkaavat toivomasta mahdotonta tai hyvin epätodennäköistä muutosta. Tällaisen strategian omaksunut ihminen voi elää hyvin rajoittunutta elämää monialaisessa köyhyydessä, vaikka mitattaessa hänen halujensa toteutumista tai mielihyvän ja kärsimyksen kokemustaan hän ei vaikuta elävän puutteessa. Jos köyhyyttä tarkasteltaessa keskitytään psyykkisiin mittareihin, voi köyhyyden laajuus jäädä piiloon. Tämän huomioiminen on Senin mukaan erityisen tärkeää sellaisissa yhteyksissä, joissa esiintyy esimerkiksi yhteiskuntaluokkaan, sukupuoleen tai tiettyyn yhteisöön kuulumiseen perustuvaa rakenteellista eriarvoisuutta.⁵⁶

Se, että hyvinvointia ja köyhyyttä arvioidaan kyvykkyyksien ja toimintakykyisyyksien toteutumisen perusteella, ei tarkoita, että resursseihin, kuten ruuan saatavuuteen, ei kiinnitettäisi mitään huomioita. Senin mukaan kaikki hyvinvointia lisäävät resurssit, kuten yhteiskunnalliset instituutiot, kulutushyödykkeiden saatavuus ja laillinen oikeus niihin ovat tärkeitä. Tuloilla ja elintasolla ei kuitenkaan ole itseisarvoa, vaan ne ovat välineitä, joiden avulla ihminen voi saavuttaa sellaisen elämän, jota hän tavoittelee. Käytännössä erottelu resurssien ja kyvykkyyksien välillä ei säily näin selkeänä, koska jotkin päämäärät ovat samanaikaisesti keinoja toisten päämäärien saavuttamiseksi. Esimerkiksi hyvä terveys on paitsi päämäärä itsessään myös keino saavuttaa kyvykkyys työskennellä.⁵⁷

Mitkä siten ovat sellaisia kyvykkyyksiä ja toimintakykyisyyksiä, joiden toteutumista tulisi tavoitella hyvinvointia edistettäessä ja köyhyyttä vähennettäessä?

⁵⁵ Sen 1992, 6.

⁵⁶ Sen 1992, 6–7.

⁵⁷ Robeyns 2005, 95; Crocker & Robeyns 2010, 69.

Martha Nussbaum on listannut teoksessaan *Creating Capabilities* (2011) kymmenen keskeistä kyvykkyyttä, joiden saavuttaminen kelvollisten poliittisten järjestelmien tulee taata kansalaisille edes minimitasolla. Lyhyesti kuvattuna Nussbaumin määrittelemiін keskeisiin kyvykkyyksiin kuuluvat elämä, fyysinen terveys, koskemattomuus, mahdollisuus käyttää aisteja, kuvitella ja ajatella, mahdollisuus tuntea, mahdollisuus muodostaa käsitys hyvästä elämästä, mahdollisuus sosiaalisten yhteenliittymien luomiseen ja ylläpitämiseen, mahdollisuus elää yhteydessä muihin lajeihin ja luontoon, mahdollisuus leikkiin ja lepäämiseen sekä mahdollisuus hallita omaa elinympäristöä ja osallistua sen muokkaamiseen.⁵⁸

Sen suhtautuu Nussbaumia varovaisemmin tavoiteltavien kyvykkyyksien ja toimintakykyisyyksien nimeämiseen. Hänen mukaansa kyvykkyyksiä edistettäessä ei voida tavoitella ennalta määrättyjä hyviä, koska ne eivät voi kattaa koko ihmisyiden kirjoa. Jos kaikki ihmiset olisivat samanlaisia, tietty ensisijaisten hyvien joukko tuottaisi kaikille samanlaisia vapauksia. Eri ihmiset tarvitsevat kuitenkin erilaisia hyviä ja eri määrän samoja hyviä saavuttaakseen saman hyvinvoinnin tason. Esimerkiksi ravinnon tarpeeseen vaikuttavat muun muassa fyysinen koko, kunto, sukupuoli ja fyysisen rasituksen määrä. Sen vuoksi ravituksi tulemisen toimintakykyisyyden toteutumiseksi vaaditaan eri yksilöiden kohdalla erilaisia resursseja.⁵⁹

Senin mukaan voidaan kuitenkin listata joitakin *perustavia kyvykkyyksiä*, jotka kuvaavat toimijan kykyä saavuttaa tietty minimitaso *keskeisiä toimintakykyisyyksiä*. Ihmiset, joiden kyvykkyydet eivät takaa mahdollisuutta edes minimitason toimintakykyisyyteen, ovat ”hälyttävällä tavalla osattomaksi jääneitä”. Perustavat kyvykkyydet koskevat ihmisten perustarpeita, minkä vuoksi niiden toteuttamiselle voidaan panna erityistä moraalista ja poliittista painoarvoa.⁶⁰

Edes käsitystä siitä, mitä perustarpeisiin kuuluu, ei kuitenkaan voida pitää ajasta ja paikasta riippumattomana. Perustarpeisiin luetaan eri asioita riippuen siitä perusteesta, jonka mukaan ne määritellään. Esimerkiksi biologinen näkökulma ja ihmisoikeusperustainen näkökulma tuottavat erilaisia perustarpeiden määritelmiä.⁶¹

Perustarpeiden joukko saadaan rajattua tarkemmin, kun perustarpeet erotellaan välineellisistä eli ei-perustavista tarpeista. Tarpeet ovat välineellisiä, jos toi-

⁵⁸ Nussbaum 2011, 33–34.

⁵⁹ Robeyns 2005, 97; Banik 2006, 17.

⁶⁰ Sen 1993, 40–41.

⁶¹ Hossain 1990, 28.

mija voi valita, tavoitteleeko hän tarpeen täyttymistä päämääränään. Perustavat tarpeet sitä vastoin ovat sellaisia tarpeita, joiden täytyminen on välttämätöntä elämän jatkumisen kannalta. Perustavat tarpeet toteuttavat sellaisen päämäärän, jonka suhteen ihmiset eivät yleensä tee valintaa. Esimerkiksi riittävän hyvä terveydentila on perustarve, koska se on edellytys selviytymiselle.⁶²

Edellä esitetyn perusteella huomataan, ettei kyvykkyyslähestymistävän keskeinen tavoite ole määritellä asioita, joita kehityspolitiikassa tai köyhyyteen puuttuvassa politiikassa tulisi tavoitella. Sen sijaan se tarjoaa ennen kaikkea käsitteellisiä välineitä, joiden avulla voidaan arvioida asetettujen ja saavutettujen tavoitteiden mielekkyyttä köyhyyden vähentämisen kannalta. Kyvykkyuden käsitteen avulla voidaan vertailla ihmisten vapautta tavoitella hyvinvointia eli sitä, minkälaisia toimintavaihtoehtoja heillä on valittavanaan. Toimintakykyisyyden käsitteen avulla voidaan arvioida saavutettua hyvinvointia eli sitä, mitä ihmiset voivat todella tehdä.⁶³

Kyvykkyyslähestymistapaan kuuluvan käsityksen mukaan pelkästään vallitsevia olosuhteita tutkimalla ei saada kattavaa kuvaa hyvinvoinnin toteutumisesta. On tärkeää kiinnittää huomiota siihen, minkälaiset mahdollisuudet ihmisillä on hankkia erilaisia hyviä. Esimerkiksi ruoan saatavuus on ehto ravituksi tulemiselle, mutta siitä, että jollakulla on tai ei ole syötävää, ei vielä voida päätellä asioiden todellista tilaa. Onhan eri asia esimerkiksi paastota kuin nääntyä nälkään. Jos saavutetut toimintakyvykkyudet olisivat ainoa, millä on merkitystä, paastoavalla rikkaalla ja köyhällä nälkäänäkevällä ei olisi eroa. Näiden kahden toimijan kyvykkyudet eroavat kuitenkin radikaalisti toisistaan, koska toinen voi valita olevansa syömättä toinen ei.⁶⁴

2.4 Köyhät toimijoina

Kyvykkyyslähestymistapaa soveltavan tutkimuksen ja muiden kyvykkyyksien ja oikeuksien toteutumiseen keskittyvien köyhyysanalyysien voidaan luokitella edustavan niin kutsuttuja *osallistavia lähestymistapoja* erotukseksi resurssiperustaisista eli *konventionaalisista lähestymistavoista*. Edellisten tuottamia analyysivälineitä hyödynnetään tutkimuksessa yhä enemmän, jotta köyhydessä elävien ihmisten todellisista elinolosuhteista saataisiin entistä tarkempi kuva.⁶⁵

⁶² Hossain 1990, 28–29.

⁶³ Robeyns 2005, 98–99.

⁶⁴ Sen 1993, 45.

⁶⁵ Banik 2006, 15.

Osallistavia lähestymistapoja soveltavaa tutkimusta yhdistää lähtökohta, jonka mukaan tutkimus koskee inhimillisiä toimijoita. Osallistavien lähestymistapojen vaikutuksesta köyhyyden tutkimuksessa pohditaan sekä köyhien että ei-köyhien rooleja ja asemaa tutkimuksen kohteina ja tekijöinä.⁶⁶

Köyhät ihmiset ovat tyypillisesti köyhyyden tutkimuksen keskiössä tutkimuksen kohteina. Köyhiä tutkitaan yksilöinä, perheinä ja kotitalouksina, köyhien yhteisöjen jäseninä ja köyhien alueiden asukkaina. Heitä tarkastellaan laajempien köyhyyttä luovien rakenteiden uhreina, rikollisina, vähemmistökuulttuurien jäseninä ja oman kulttuurinsa edustajina, selviytymisstrategioiden luojina, epävirallisen talouden työvoimana ja makrotalouden välttämättömänä osana. Köyhyydessä elävistä ihmisistä muodostuva kuva on monipuolinen.⁶⁷

Sosiologi Else Øyen on kuitenkin kiinnittänyt huomiota siihen, että suuri osa tutkimuksesta käsittelee köyhyyttä aivan kuin sitä voitaisiin ymmärtää muusta yhteiskunnasta erillisenä ilmiönä. Köyhiä tutkitaan eristyneessä kontekstissa ottamatta huomioon sitä, että köyhät yhtä lailla kuin muutkin yhteiskunnan jäsenet elävät yhteydessä muihin. Jotta köyhyyttä voidaan ymmärtää paremmin, on Øyenin mukaan välttämätöntä siirtää tutkimuksen fokusta köyhistä kohti ympäröivän yhteiskunnan muodostavaa väestöä. Hänen mukaansa ei-köyhät ja heidän merkityksensä köyhyyden luojina ja ylläpitäjinä on yhtä kiinnostava kohde köyhyyden tutkimukselle kuin köyhät.⁶⁸

Keskeinen osallistavan köyhyyden tutkimuksen esiin nostama näkökulma liittyy siihen, ketkä köyhyyden tutkimusta tekevät ja siten määrittelevät, mitä köyhyys on, ja ketkä eivät.⁶⁹ Kysymys tutkimuksen demokraattisuudesta on siten keskeinen osallistavalle köyhyystutkimukselle. Köyhyyden käsitettä määritellään tietyillä foorumeilla, joista merkittävimmät ovat akateeminen maailma, politiikka ja media. Näillä tahoilla on eniten vaikutusta siihen, miten köyhyys ymmärretään laajemmin yhteiskunnassa. Vallitsevat köyhyyskäsitteet ilmentävät siten yleensä yhteiskunnassa vaikutusvaltaisessa asemassa olevien toimijoiden ymmärrystä ilmiöstä eivätkä esimerkiksi köyhyydessä elävien ihmisten käsityksiä.⁷⁰

Osallistavien lähestymistapojen edustajat ovat kyseenalaistaneet konventionaaliset köyhyysmääritelmät – joihin voidaan katsoa kuuluvan niin tuloperustaiset

⁶⁶ Greig & Hulme & Turner 2007, 16.

⁶⁷ Øyen 1997, 11.

⁶⁸ Øyen 1997, 11.

⁶⁹ Greig & Hulme & Turner 2007, 16.

⁷⁰ Lister 2004, 4.

kuin sosiaalisiin mittareihin perustuvat määritelmät – väittämällä, että ne edustavat ulkopuolisten käsitystä köyhyydestä.⁷¹ Osallistavia lähestymistapoja edustavassa tutkimuksessa kysytään, millä oikeudella koulutetut, keskiluokkaiset tutkijat ja päättäjät määrittävät köyhiä ja köyhyyttä.⁷²

Osallistavia lähestymistapoja yhdistää käsitys siitä, että köyhyydessä elävien ihmisten ääni tulisi saada kuuluviin hyödyntämällä heidän omakohtaisesta kokemuksesta kumpuavaa asiantuntemustaan tutkimustiedon tuottamisessa. Köyhien tulisi olla tutkimuksen subjekteja sen sijaan, että heitä tarkastellaan vain sen kohteina. Osallistava tutkimus on siis pikemmin tutkimusfilosofia kuin -metodi, jonka arvoja ovat demokraattisuus ja voimaannuttaminen. Osallistaviin lähestymistapoihin kuuluu käsitys, jonka mukaan köyhyydessä elävien ihmisten osallistuminen tutkimustoimintaan johtaa köyhyyteen liittyvien ongelmien parempaan määritelmään ja ratkaisujen muotoilemiseen ja toteutukseen.⁷³

Vaatus ”äänen” antamisesta köyhille on johtanut subjektiiviseen kokemukseen perustuvien köyhyysmittareiden muotoilemiseen. Subjektiivisen köyhyyden mittaaminen voidaan toteuttaa kyselyin, jossa vastaaja voi itse ilmoittaa, pitääkö itseään köyhänä vai ei. Yksinään subjektiivisten köyhyysmittareiden perusteella ei kuitenkaan saada koherenttia kuvaa yhteiskunnassa ilmenevästä köyhyydestä eikä subjektiivisten tuntemusten perusteella voida tehdä päätöksiä koskien vaikkapa sosiaaliavun myöntämistä.⁷⁴

Yhteiskuntapolitiikan legitimitietin kannalta köyhien kokemusten kuuntelemisella on kuitenkin tärkeä merkitys.⁷⁵ Subjektiivisilla menetelmillä on saatu uutta tietoa köyhien köyhyyttä koskevista käsityksistä. Kun köyhiksi itsensä kokevat kuvaavat köyhyyttä, he puhuvat harvemmin tuloköyhyydestä ja kiinnittävät sen sijaan huomiota henkisiin ja sosiaalisia hyviä koskevaan puutteeseen. Heidän mukaansa köyhyys ilmenee esimerkiksi sananvallan puutteena, epäkunnioituksena, nöyryytyksenä, itsetunnon ja ihmisarvon loukkauksina, häpeänä ja stigmana, voimatto-

⁷¹ Banik 2006, 15.

⁷² Köyhyyden osallistavaan tutkimukseen kuuluvaan kysymyksenasetteluun kuuluu myös sen tarkasteleminen, miten globaali köyhyys määritellään länsimaista käsin. Esimerkiksi postkolonialistisessa feministisessä tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota siihen, miten länsimaissa luodaan monoliittinen kuva ”kolmannen maailman naisesta”. Kehitysmaiden naiset asetetaan tutkimuksen kohteiksi, joiden ongelmat ulkopuoliset länsimaiset asiantuntijat määrittelevät ja uskovat voivansa ratkaista. Greig, Hulme & Turner 2007, 16, 205.

⁷³ Lister 2004, 47.

⁷⁴ Kangas & Ritakallio 2008, 15.

⁷⁵ Kangas & Ritakallio 2008, 15.

muutena, oikeuksien puutteena ja heikentyneenä kansalaisuutena. Kuva köyhyydestä piirtyy siis esiin sen kautta, minkälainen asema ihmisellä on häntä ympäröivässä yhteisössä ja yhteiskunnassa. Köyhyyden voidaan ymmärtää ilmenevän paitsi taloudellisina olosuhteina myös köyhien ja ei-köyhien välisenä sosiaalisena suhteena.⁷⁶

⁷⁶ Lister 2004, 7, 99–100.

3 Vallan käsiteanalyysi

Edellisessä luvussa esittelemäni kyvykkyyslähestymistavan ja osallistavia lähestymistapoja edustavan köyhyyden tutkimuksessa keskiössä on käsitys yksilön toimijuudesta. Kyvykkyyslähestymistapaan kuuluvan käsityksen mukaan köyhyyden ilmenemistä tulee arvioida sen mukaan, miten ihmisten vapaus ja toimintamahdollisuudet toteutuvat. Osallistava köyhyyden tutkimus sitoutuu käsitykseen siitä, että köyhät ovat autonomisia subjekteja siinä missä muutkin yhteiskunnan jäsenet.

Tässä luvussa rakennan käsitteellisiä välineitä, joiden avulla voidaan ymmärtää toiminnan edellytyksiin kohdistuvaa puutetta ja joita voidaan soveltaa köyhyyden analysoimiseen. Lähdän liikkeelle selvittämällä, mitä toiminnalla tarkoitetaan filosofisessa teon ja toiminnan teoriassa ja millä perusteella vapautta voidaan pitää moraalisen toiminnan välttämättömänä ehtona. Toisessa alaluvussa esitän Peter Morrissin vallan filosofiseen analyysiin ja Jaana Hallamaan vallan, vaikuttamisen ja yhteistoiminnan teoriaan perustuvan käsityksen siitä, millä perustein valta on mielekästä ymmärtää toimijan kyvyksi saada aikaan tahtomiaan asioita ja asiain-tiloja sen sijaan, että vallalla tarkoitettaisiin vain sanktioihin perustuvaa hallintaa tai kontrollointia.

Kun vallan käyttämisellä ymmärretään olevan käsitteellinen yhteys onnistuneeseen toimintaan, on mielekästä kysyä, millä edellytyksillä vallan käyttäminen ilmenee. Kysymykseen vastatakseni jäsenän kolmannessa ja neljännessä alaluvussa resurssien, olosuhteiden ja aseman merkitystä päämäärien saavuttamiselle.

3.1 Vapaus on moraalisen toiminnan välttämätön ehto

Toimiessaan ihminen pyrkii joko *muuttamaan* vallitsevia olosuhteita suotuisammiksi, *ylläpitämään* vallitsevat, suotuisina pitämänsä olosuhteet tai *estämään* asiain-tilan epäsuotuisan kehityksen. Toiminnalla tarkoitetaan filosofisessa teon ja toiminnan teoriassa sitä, että toimija eli moraaliagentti asettaa päämääriä, valitsee keinot niiden saavuttamiseksi ja kykenee tavoittelemaan asettamiaan päämääriä.⁷⁷

Toiminta edellyttää siis ensinnäkin intentionaalisuutta eli aikomista.⁷⁸ Jotta esimerkiksi illallinen saadaan pöytään, kotikokilla on aluksi oltava aikomus tehdä ruokaa. Toiseksi toiminnan on oltava rationaalista, millä tarkoitetaan sitä, että toimijalla on yleinen käsitys maailman kausaalisuudesta. Toimijan on siis ymmärrettävä maailmassa vallitsevia kausaalisuhteita ja osattava arvioida niitä, jotta hän voi

⁷⁷ Hallamaa 2013.

⁷⁸ Hallamaa 2013.

valita tarkoituksenmukaiset keinot päämääränsä saavuttamiseksi.⁷⁹ Keittiössä puuhaileva ihminen ei toimi sattumanvaraisesti, vaan hän tietää kokemuksensa perusteella lämpimän ruoan valmistamisen vaativan muun muassa aineiden kypsennyksen. Kolmanneksi toiminta edellyttää asianmukaista kyvykkyyttä.⁸⁰ Ruoan laittamisesta ei tule mitään, jos siihen ryhtyy perheen taaperoikäinen lapsi, jonka motoriikka ja hahmotuskyky eivät ole tarpeeksi kehittyneitä monimutkaisesta tehtävästä suoriutumiseen.

Vain silloin, kun toiminnan intentionaalisuus-, rationaalisuus- ja kyvykkyysedot toteutuvat, toimijaa voidaan pitää moraaliagenttina eli vastuullisena yksittäisistä teoistaan ja niiden ketjusta muodostuvasta toiminnasta. Filosofit puhuvat toiminnan ehtoja kuvatessaan myös autonomiasta eli itsemääräämisoikeudesta. Käsitys toimijan autonomiasta perustuu siihen, että toimintaa ei voi valita, aikoa ja toteuttaa kukaan muu kuin toimija itse: jotta toimintaa ilmenee, on toimijan ryhdyttävä siihen. Käsitukseen autonomisesta toimijuudesta ei kuitenkaan välttämättä sisällytetä vastuun ulottuvuutta.⁸¹

Toimijaa voidaan vaatia vastuuseen tekojensa seurauksista eli pitää moraaliagenttina vain tiettyjen valintatilannetta koskevien ehtojen toteutuessa. Näihin ehtoihin viitataan *vapauden* käsitteellä. Vapauden käsite on merkitykseltään lähellä autonomian käsitettä, mutta sen merkitys on laajempi. Ihmisen voidaan sanoa olevan autonominen toimija sellaisessakin tilanteessa, jossa hän vastustaa itseensä suuntautuvaa pakottamista. Sen sijaan vapaus ei toteudu tällaisessa tilanteessa.⁸² Tarkastelen seuraavaksi lähemmin sitä, mitä vapauden toteutuminen edellyttää.

Vapauden käsitteen merkitystä voidaan jäsentää erottelemalla toisistaan positiivinen ja negatiivinen vapaus. Esimerkiksi Immanuel Kant ja Isaiah Berlin ovat jäsentäneet vapauden käsitettä näiden kahden kategorian avulla.⁸³

Negatiivisella vapaudella on käsitteellinen yhteys jonkin poissaoloon. Berlin määrittelee negatiivisen vapauden *esteiden puutteeksi*. Tarkemmin määriteltynä negatiivisella vapaudella kuvataan materiaalistien esteiden ja toisten toimijoiden estävän toiminnan puutetta. Negatiivisen vapauden toteutumisen ehto täyttyy, kun toimija ei ole pakotettu toimimaan toisin kuin itse valitsisi.⁸⁴

⁷⁹ Hallamaa 2013.

⁸⁰ Hallamaa 2013.

⁸¹ Hallamaa 2013; Buss 2008.

⁸² Jaana Hallamaan kanssa 27.3.2014 käydyn keskustelun pohjalta.

⁸³ Carter 2012.

⁸⁴ Morriss 2002, 116; Carter 2012.

Negatiivisen vapauden määritelmää voidaan edelleen tarkentaa lisäämällä ehtoja, joiden vallitessa vapauden voidaan sanoa olevan rajoittunutta. Berlinin mukaan vain tiettyjen kykyjen käyttämisestä koskevien esteiden voidaan sanoa rajoittavan toimijan vapautta.⁸⁵

Esteiden on ensinnäkin koskettava inhimillisiä kykyjä. Esimerkiksi ihmisen kyvyttömyyttä lentää ilman apuneuvoja ei voida tämän ehdon mukaisesti kutsua vapauden puutteeksi. Toiseksi kaikki inhimillistenkään kykyjen puute ei ole vapauden puutetta, vaan jotkin esteet tekevät ihmisistä vain kyvyttömiä (*unable*), eivät ei-vapaita (*unfree*). Jotta vapauden voidaan sanoa toteutuvan puutteellisesti, esteen on Berlinin käsityksen mukaan oltava toisen ihmisen tai ihmisryhmän aiheuttama tai ainakin esteen syyn on oltava jäljitettävissä toisen ihmisen toimintaan.⁸⁶

Ehto, jonka mukaan vapauden esteen on oltava toisten ihmisen aiheuttama, ei kuitenkaan riitä määrittämään sitä, millaisissa tilanteissa on kyse vapauden puutteesta. Inhimillisen toiminnan ja vallitsevien olosuhteiden välisten kausaalisuhteiden jäljittäminen osoittautuu nimittäin nopeasti mahdottomaksi. Voidaanko esimerkiksi persoonattomat taloudelliset voimat määrittellä ihmisten aiheuttamiksi olosuhteiksi? Mikäli vastaus on kyllä, voidaan taloudellisten esteiden kuten tuloköyhyyden⁸⁷ ja työttömyyden sanoa tämän ehdon perusteella riistävän ihmisiltä heidän vapautensa. Jos taas päädytään siihen, että mainitun kaltaisia taloudellisia olosuhteita ei voida persoonattomuutensa vuoksi katsoa ihmisen aiheuttamiksi, ne tekevät uhreistaan ehkä toimintakyvyttömiä, mutta eivät riistä heidän vapauttaan.⁸⁸

Vapautta rajoittavien esteiden tunnistaminen helpottuu, jos esteitä koskevaa määritelmää rajataan edelleen. Voidaan sanoa, että vapautta rajoittavat vain sellaiset toiminnan esteet, jotka toinen ihminen tai ihmisryhmä saa toiminnallaan aikaan tarkoituksellisesti. Jos tämä intentionaalisuutta koskeva ehto hyväksytään, ei taloudellisten olosuhteiden, kuten tuloköyhyyden, voida sanoa rajoittavan niistä kärsivän ihmisen vapautta. Vallitsevat olosuhteet voivat estää ihmistä tekemästä monia asioita, mutta eivät riistä vapautta, koska vaikka olosuhteet olisivatkin seurausta jonkun toisen ihmisen, kuten valtionpäämiehen, toiminnasta, hän ei ole tavoitellut niiden toteutumista, eikä intentionaalisuusehto siten täyty.⁸⁹

⁸⁵ Morriss 2002, 116.

⁸⁶ Morriss 2002, 116–117.

⁸⁷ Carter käyttää termiä *poverty*, köyhyys, termin *income poverty*, tuloköyhyys, sijasta. Hän viittaa köyhyydellä kuitenkin vain materiaaliseen puutteeseen, minkä vuoksi olen kääntänyt termin tuloköyhyydeksi.

⁸⁸ Carter 2012.

⁸⁹ Carter 2012.

Vapauden esteiden luonnetta voidaan edelleen jäsentää jaottelemalla esteet sisäisiin ja ulkoisiin. Sisäiset esteet ovat psykologisia tekijöitä, joihin kuuluvat esimerkiksi välinpitämättömyys, harhaluulot tai pelot. Myös sisäiset esteet voivat olla toisten toimijoiden tarkoituksella aiheuttamia, esimerkiksi manipulaation tulosta.⁹⁰

Käsitys vapauden esteistä voi siis olla suppea tai laaja kahdella eri ulottuvuudella. Näistä ensimmäinen koskee vapauden esteen *lähdettä* eli sitä, onko vapauden rajoittaminen toisen ihmisen toiminnan tulosta vai ei ja toinen vapauden esteen *tyyppiä* eli sitä, onko este sisäinen vai ulkoinen.⁹¹

Tarkastelemalla negatiivista vapautta olemme muodostaneet käsityksen siitä, minkälaiset sisäiset ja ulkoiset esteet rajoittavat ihmisten mahdollisuuksia toimia. Negatiivisen vapauden määritelmä ei kuitenkaan riitä kuvaamaan sitä, mitä tarkoitamme puhuessamme vapaudesta. Esteiden puute ei kuvaa riittäväällä tavalla sitä, onko päämäärien valitseminen mahdollista. Jotta toiminnan edellytysten toteutumisesta saadaan tarkempi kuva, on syytä tarkastella positiivisen vapauden määritelmää.

Positiiviseen vapauteen sisältyy ajatus jonkin voiman tai kyvyn läsnäolosta. Positiivinen vapaus voidaan määritellä toimijan mahdollisuudeksi toimia tavalla, jota luonnehtivat käsitykset omaa elämää koskevasta hallinnasta ja perustavien päämäärien toteuttamisesta.⁹²

Amartya Sen kehitti käsitystä positiivisesta vapaudesta kyvykkyyslähestymistavan teoretisoinnin yhteydessä. Kyvykkyyslähestymistavan keskeinen termi *todellinen vapaus* perustuu ajatukselle siitä, että esteiden puute ei riitä luomaan sellaisia olosuhteita, joissa yksilöiden tai yhteisöjen on mahdollista tehdä tai olla arvostamia asioita eli saavuttaa toimintakykyisyyksiä. Sen tarkoittaa todellisella vapaudella toimijan vapautta määritellä itse mitä hän haluaa, arvostaa ja päättää valita.⁹³

Sen käsitteellistää todellisen vapauden kahden kategorian avulla, joista molemmat kuvaavat käsitystä positiivisesta vapaudesta. Senin mukaan todelliseen vapauteen kuuluu ensinnäkin mahdollisuuksia koskeva vapaus (*opportunity freedom*). Mitä enemmän toimijalla on vapautta, sitä enemmän mahdollisuuksia hänellä on tavoitella eri asioita. Toiseksi vapauden toteutumista tarkasteltaessa on Senin mu-

⁹⁰ Carter 2012.

⁹¹ Carter 2012.

⁹² Carter 2012.

⁹³ Sen 2009, 231–232.

kaan olennaista kiinnittää huomiota olosuhteisiin, joissa valinta on tehty. Sen kutsuu tätä vapauden kategoriaa prosessia koskevaksi vapaudeksi (*process freedom*). Vapauden toteutumista tarkasteltaessa on siis kiinnitettävä huomiota alkuperäisen valintatilanteen luonteeseen sen sijaan, että tarkasteltaisiin vain ilmenevää toimintaa. Toiminta voi nimittäin näyttää samalta riippumatta siitä, onko toimijalla ollut vapautta valita se vai ei. Esimerkiksi muiden toimijoiden asettamat rajoitteet ovat saattaneet pakottaa toimijan johonkin olotilaan tai sellaiseen asemaan, jossa vain tiettyjen toimintavaihtoehtojen valitseminen on mahdollista.⁹⁴

Senin ajatteluun tukeutuen voidaan päätellä, että todellisen, toiminnan mahdollistavan vapauden toteutuminen edellyttää paitsi esteiden puutetta myös hyödynnettävissä oleviin resursseihin perustuvaa positiivista vapautta. Resursseihin kuuluvat esimerkiksi materiaaliset resurssit, joiden varassa päämääriä voi tavoitella. Toimintavaihtoehtojen tavoittelemisen ja valitsemisen esteeksi voi kuitenkin muodostua myös sisäisten vapausresurssien puute, kuten tarvittavien taitojen, kykyjen tai ominaisuuksien puute.

Vapauteen tarvittavat resurssit voidaan Hallamaan mukaan jakaa neljään kategoriaan, jotka ovat ulkoinen negatiivinen vapaus, sisäinen negatiivinen vapaus, ulkoinen positiivinen vapaus ja sisäinen positiivinen vapaus. Laaja-alaisen vapauden toteutumiseksi tarvitaan kaikkiin neljään kategoriaan kuuluvia resursseja. Esimerkiksi työttömällä voi olla ulkoinen negatiivinen vapaus työskennellä tai perustaa yritys, mutta jos häneltä puuttuu sisäiseksi positiiviseksi vapaudeksi luokiteltava vakaa mielenterveys, hän ei voi osallistua työelämään.⁹⁵

Taulukkoon 1 olen koonnut ja luokitellut neljään kategoriaan esimerkkejä sellaisista vapausresursseista, joiden puutteesta köyhyydessä voi olla kyse.⁹⁶ Taulukko 1 havainnollistaa sitä, että erilaisia vapauteen tarvittavia resursseja on paljon. Kaikki resurssit eivät toteudu aina samanaikaisesti, eikä kaikkeen toimintaan yhtä paljon resursseja. Vapausresurssien toteutuminen määrittää sen, kuinka laajaksi tila, jossa ihminen voi tehdä valintoja, muodostuu. Vapauden käsitteen avulla voidaan siis luonnehtia tilaa, jonka on toteuduttava, jotta toimija voi ryhtyä toimimaan. Vapautta ei kuitenkaan tule ymmärtää ihmisen kykynä *toteuttaa* päämääriä, vaan edellytyksenä sille, että päämäärien *asettaminen* on mahdollista.

⁹⁴ Sen 2009, 228, 232.

⁹⁵ Jaana Hallamaan kanssa 28.1.2013 käydyn keskustelun pohjalta.

⁹⁶ Olen laatinut taulukon Jaana Hallamaan kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta.

Taulukko 1. Esimerkkejä köyhyudessa puutteellisesti toteutuvista vapausresursseista ja niiden jakautuminen neljään kategoriaan.

<p>Ulkoinen negatiivinen vapaus</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yhteiskuntajärjestelmä, joka mahdollistaa kansalaisten autonomisen toimijuuden • Vapaus diskriminaatiosta ja rakenteellisesta eriarvoisuudesta 	<p>Sisäinen negatiivinen vapaus</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vapaus neurooseista ja sisäisistä pakoista • Vapaus toimintaa kahlitsevista peloista
<p>Ulkoinen positiivinen vapaus</p> <ul style="list-style-type: none"> • Materiaaliset resurssit, kuten riittävä ruokaturva ja taloudelliset edellytykset • Mahdollisuudet itsensä kehittämiseen 	<p>Sisäinen positiivinen vapaus</p> <ul style="list-style-type: none"> • Taloutta, vaikutus- ja koulutusmahdollisuuksia koskeva tieto • Oman arvontunto • Fyysinen ja psyykinen terveys

3.2 Valta toimijan kykynä saada aikaan tahtomiaan asioita ja asiaintiloja

Ihminen ei ryhdy toimimaan, ellei hän usko tai vähintään toivo saavuttavansa tavoittelemansa päämäärän. Toiminta määritellään onnistuneeksi, kun toimija on saanut valitsemillaan keinoilla aikaan haluamansa tuloksen. Ei kuitenkaan ole taattua, että toiminnalla tavoiteltu päämäärä saavutetaan. Aina toiminta ei onnistu. Sitä, minkälaiset mahdollisuudet ihmisillä on saada aikaan haluamiaan asioita ja asiaintiloja, voidaan tutkia *vallan* käsitteen avulla.

Peter Morriss kuvaa teoksensa *Power. A philosophical analysis* esipuheessa, kuinka valtaa on tutkittu paljon, mutta käsitteelle on usein annettu merkitys, joka ei sovi yhteen sen kanssa, miten sanaa käytetään arkikielessä. Morrissin mukaan valtaa koskevassa kirjallisuudessa on usein päätelty virheellisesti, että koska valta ilmenee sosiaalisissa suhteissa, vallan käsitteeseen on kuuluttava käsitys siitä, *kenen yli* toimijalla on valtaa. Tällöin päädytään käyttämään ilmaisua ”A:lla on valtaa B:n yli” (*A has power over B*), jossa B:llä tarkoitetaan toista toimijaa. Erehdys johtuu Morrissin mukaan käsityksestä, jonka mukaan vallankäyttö kuvaa johonkuhun vaikuttamista (*affecting somebody*).⁹⁷

⁹⁷ Morriss 2002, 1, 32.

Power over -termi viittaa kuitenkin vain tietynlaiseen valtaan. Se ilmentää hallintasuhdetta eli toisen toimijan vallassa olemista. Tällaisessa merkityksessä vallankäyttö edellyttää toimijoiden väliseltä suhteelta jatkuvuutta, koska A saa B:n tekemään yhden teon sijaan monia asioita. Näin määriteltynä vallan käsitteellä siis on erityinen, kapea-alainen käyttöyhteytensä. Morrissin mukaan termi *valta jonkun yli* ei sen vuoksi ole keskeinen vallan analyysille. Sen sijaan vallan käsite on tutkimisen arvoinen siinä merkityksessä kuin se on *tavoiteltujen asioiden aikaan saamista (power to effect outcomes)*. Myös arkipäiväisessä puheessa vallan käyttämisellä ilmaistaan yleensä jonkin tuloksen aikaansaamista tai hankkimista.⁹⁸

Hallamaan mukaan valtaa käyttämällä saadaan aikaan jokin muutos eli vai-
kutetaan toiminnan edellytyksiin, olivat ne sitten toimijan sisäisiä psykologisia pro-
sesseja, materiaalisia olosuhteita tai toisten toimijoiden toimintaa. Toimijan kykyä
saattaa voimaan asioita ja asiainiloja sekä vaikuttaa niihin voidaan kutsua *aikaan-
saamisvallaksi*. Valtaa arvostetaan yleisesti sen vuoksi, että se mahdollistaa arvok-
kaiden asioiden hankkimisen. Ihminen, jolla on valtaa, voi toteuttaa haluamiaan
päämääriä. Valta ei siis tarkoita vain toimijan kykyä hallita toisia ihmisiä, vaan ky-
kyä hallita omaa elämäänsä paremmin. Toisiin ihmisiin vaikuttaminen voi toki olla
vallankäytöllä tavoiteltu päämäärä, mutta ei suinkaan välttämättä.⁹⁹

Sitä, miten ihmiset saavat aikaan muutosta toisten ihmisten toiminnassa,
voidaan Hallamaan analyysiin perustuen ymmärtää paremmin tarkastelemalla
vallan käyttämistä yhteistoimintasuhteena. Vallan käyttäjä ja vallankäytön kohde
ovat valtasuhteen kaksi osapuolta, joilla molemmilla on oma toimijapositionsa.
Toimijat ovat valtasuhteissa erilaisissa asemissa riippuen valtasuhteen luonteesta ja
perustasta. Hallitseminen tai valta jonkun yli eli *sanktiovalta* luonnehtii vain
yhdenlaisia valtasuhteita ja on aikaansaamisvallan alakäsite. Toisen ihmisen
hallitsemiseen tarvitaan samoja resursseja, joita päämäärien saavuttamiseen
muutenkin vaaditaan.¹⁰⁰

Vallankäytöllä voidaan myös lisätä kohteen resursseja sen sijaan että
rajoitettaisiin hänen toimintamahdollisuuksiaan, jolloin on kyse *resurssivallan*
käyttämisestä. Valta ei siis itsessään ole negatiivista, vaan sitä käyttämällä voidaan
saada aikaan myös hyviä asioita.¹⁰¹

⁹⁸ Morriss 2002, 3.

⁹⁹ Hallamaa 2013; Morriss 2002, 33.

¹⁰⁰ Tarkastelen vallan käyttämiseen tarvittavia resursseja tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

¹⁰¹ Hallamaa 2013.

Vallan käsitteen merkitystä voidaan edelleen tarkentaa selventämällä, miten vallan käyttäminen eroaa vaikuttamisesta. Vallan ja vaikuttamisen käsitteiden välille ei saada tehtyä tyydyttävää merkityseroa, jos keskitytään rajaamaan, mitkä vaikuttamisen muodot luetaan vallankäytöksi. Sen sijaan käsitteellinen tarkkuus löytyy, kun tarkastellaan, mitä vaikuttamisella ja aikaan saamisella tarkoitetaan.¹⁰²

Johonkin vaikuttaminen (*to affect something*) tarkoittaa jonkin muutoksen aiheuttamista kohteessa; sen muuttamista jollakin tavalla. Sen sijaan jonkin aikaan saaminen (*to effect something*) on jonkin toteuttamista, suorittamista tai päätökseen saattamista. Vallan käyttämisessä on kyse jälkimmäisestä. Morriss selventää eroa esimerkillä: jos sanotaan, että yksi lasi brandya voi vaikuttaa henkilön toipumiseen (positiivisesti tai negatiivisesti), se eroaa huomattavasti siitä, että sanotaan lasin brandya voivan saada aikaan hänen toipumisensa.¹⁰³ Hallamaa havainnollistaa vallan ja vaikuttamisen välistä suhdetta määrittelemällä vaikuttamisen aikaansaamisvallan alaluokaksi. Vaikuttaminen on siis yksi resurssiperustaisen vallankäytön muoto, mutta kaikki vaikuttamistoiminta ei ole vallankäyttöä.¹⁰⁴

Vallan käsitettä jäsentämällä olemme saaneet selville, että ymmärtämällä vallan käsite laajasti aikaansaamisvallaksi voimme analysoida toimijan kykyä vaikuttaa paitsi toisten ihmisten toimintaan myös oman toimintansa edellytyksiin. Kiinnitetään vielä huomiota siihen, että kun kuvaamme valtaa, puhumme *kyvystä*, jota *käytetään*. Minkälaisesta kyvystä oikeastaan on kyse? Ja voidaanko ihmisellä ylipäätään sanoa olevan valtaa, jos hän ei käytä sitä? Etsitään näihin kysymyksiin vastausta tarkastelemalla vallan kyky-luonnetta kahden kykyihin liittyvän määreen, *dispositionaalisuuden* ja *latentiuden* avulla.

Ability, kyky, määritellään *Oxford English Dictionary* -sanakirjassa henkilön ominaisuudeksi, joka tekee toiminnasta mahdollista. Kyky on toimijan riittävä tai sopiva voima, ominaisuus tai kyvykkyys tehdä jotakin. Morrissin mukaan kyvyt ovat dispositionaalisia käsitteitä, joten kykyjen ilmenemiseen liittyviä käsitteellisiä ehtoja voidaan ymmärtää tarkastelemalla, mitä dispositionaalisuudella tarkoitetaan.¹⁰⁵

¹⁰² Morriss 2002, 29.

¹⁰³ Morriss 2002, 29. Analysoitaessa valtaa suomeksi on otettava huomioon, että suomen- ja englanninkieliset termit eivät täysin vastaa toisiaan. Suomen sanalla *vaikuttaa* on laajempi merkitys kuin englanninkielisellä termillä *to affect*. Sanaa vaikuttaa käytetään myös viitattaessa toimijan vaikutusvaltaan, kun taas englannissa on tällöin valittava termi *to influence*. Valtaa analysoidessani käytän sanaa *vaikuttaa* siinä merkityksessä kuin se tarkoittaa muutoksen aiheuttamista.

¹⁰⁴ Hallamaa 2013. Hallamaa erottelee vaikuttamistoiminnan vahvoiksi ja heikoiksi vaikuttamissuhteiksi sen mukaisesti, voidaanko niiden määrittellä vaativan vallankäyttöä.

¹⁰⁵ Morriss 2002, 61, 81.

Dispositionaalit kuvaavat kohteiden suhteellisen pysyviä ominaisuuksia. Ne määrittävät ilmiöiden taustalla olevia muuttumattomia olosuhteita sen sijaan, että kuvaisivat sellaista, mitä voimme havainnoida tapahtuvan. Tarkasteltaessa yksinkertaisia dispositionaaleja, kuten veden kykyä liuottaa sokeri, huomataan, että kyvyn käsitteeseen liittyy ehtolause: vesi voi liuottaa sokerin vain, jos vedessä on sokeria. Morriss kutsuu tätä ehtoa ilmenemiseen liittyväksi ehdoksi. Vedellä *on* kaikkina aikoina kyky liuottaa sokeri, mutta tämä kyky *ilmenee* vain silloin, kun vedessä on sokeria. Kyky on siis läsnä kaikkina aikoina, mutta sitä voidaan käyttää vain silloin, kun ilmenemiseen liittyvä ehto toteutuu.¹⁰⁶

Kaikissa sellaisissa tilanteissa, joissa vedessä on sokeria, sokeri ei kuitenkaan liukene. Veden sokerinliuottamiskyvyn ilmeneminen edellyttää esimerkiksi sitä, että veden lämpötila ei ole liian alhainen ja että sokeri ei ole karamellin muodossa. Tällaiset ehdot auttavat muodostamaan ilmauksen ”vesi voi liuottaa sokeria” täsmällisemmäksi. Nämä ehdot luovat *rajat* tai *alan* veden kyvyille. Dispositionaaliominaisuuksia määrittävät siis sekä ilmenemiseen liittyvä ehto että kuvaukseen liittyvät ehdot.¹⁰⁷

Inhimillisten toimijoiden kykyjä tarkasteltaessa ilmenemiseen liittyvä ehto esiintyy esimerkiksi väitteessä ”Jos täällä olisi kirja, lukisin sen.” Tässä lauseessa ehdollisuus on samaa tyyppiä kuin väitteessä ”Jos vedessä olisi sokeria, vesi liuottaisi sen.” Toimijalla on siis kyky lukea, mutta hän ei voi käyttää kykyään, jos ei saa käsiinsä mitään luettavaa.¹⁰⁸

Lukemisesimerkin kohdalla kuvaukseen liittyvä ehto voidaan ilmaista esimerkiksi väitteellä ”Voin lukea, jos valoa on riittävästi.” Vaikka toimija voi lukea, hän ei *aina* voi lukea *kaikkea* – kuten vesikään ei aina voi liuottaa sokeria. Toimijan kykyä lukea voidaan siis haluttaessa määrittää tarkemmin lisäämällä ehtolauseita.¹⁰⁹

Myös vallan määritellään usein olevan dispositionaalinen ominaisuus, koska vallan ajatellaan tulevan ilmi vain siten, että sitä käytetään. Dispositionaalit voivat kuitenkin olla koskaan ilmenemättä, jos niihin liittyvät ilmenemistä koskevat ehdot eivät toteudu. Ei kuitenkaan ole mielekästä sanoa jollakulla oleva valtaa, jos se ei koskaan ilmene. Vallasta keskusteltaessa ollaan kiinnostuneita siitä, onko toimija todella sellaisessa asemassa, että hän voi käyttää valtaa eikä siitä, voisiko hänellä

¹⁰⁶ Morriss 2002, 14, 61.

¹⁰⁷ Morriss 2002, 61.

¹⁰⁸ Morriss 2002, 61.

¹⁰⁹ Morriss 2002, 61.

olla valtaa, jos olosuhteet jollakin tapaa muuttuisivat. Lisäksi valta ei ole luonteeltaan pysyvää. Se ei määritä muuttumattomia olosuhteita, vaan valtaa voi olla enemmän yhtenä hetkenä kuin toisena ja sen ala voi vaihdella.¹¹⁰

Kun valta määritellään kyvyksi, liittyy siihen myös kysymys *latenttiudesta*. Latenteilla kyvyillä tarkoitetaan sellaisia kykyjä, joita toimijalla ei ole, mutta jotka hän voi potentiaalisesti saavuttaa. Vaikka lapsi ei osaisi vielä ajaa polkupyörällä tai lukea, hän voi tulevaisuudessa oppia molemmat taidot. Morrissin mukaan latentti kyky voidaan määritellä toimijan *kyvyksi hankkia kyky*. Latentin kyvyn saavuttaminen vaatii toimintaa.¹¹¹

Morrissin mukaan myös valta voi olla latenttia. Vallan latenttius sopii käsitukseen siitä, että valta ei ole luonteeltaan pysyvää ja muuttumatonta. Latentin vallan muuttuminen aktuaaliseksi vallaksi vaatii sitä, että valtaa omaava toimija tekee joitakin tekoja tai hänelle tapahtuu joitakin asioita.¹¹²

Dispositionaalisten ja latenttien kykyjen tarkastelu on selventänyt vallan luonnetta. Aikaansaamiskyvyksi määriteltynä vallalla on käsitteellinen yhteys onnistuneeseen toimintaan. Vallan määrittelemineen dispositionaaliseksi kyvyksi ei ole onnistunut luonnehdinta, koska ei ole mitään mieltä puhua siitä, onko jollakulla valtaa, jos valta ei koskaan ilmene. Vallalla on käsitteellinen yhteys kyvyn käyttämiseen: kun valta-kyky ilmenee, toiminta onnistuu. Sen sijaan valta voi olla latenttia. Jonakin ajankohtana se on sitä väistämättä. Kukaan ei voi koko ajan ja kaikissa tapauksissa saada aikaan haluamiaan asioita, muokata toimintansa edellytyksiä toivomallaan tavalla tai saada muita ihmisiä toimimaan suunnitelmiensa mukaan. Tämä huomio saa kysymään, millä edellytyksillä toimija voi käyttää valtaa.

3.3 Vallan käyttämiseen tarvitaan resursseja

Jotta ihminen voi saada toiminnallaan aikaan haluamansa muutoksen, hänellä on oltava monenlaisia resursseja. Tarvittavien resurssien laatu riippuu siitä, minkälaisiin päämääriin ihminen pyrkii. Suppeassa merkityksessään resursseilla tarkoitetaan materiaalisia resursseja. Tässä tutkimuksessa resursseilla tarkoitetaan kuitenkin laajemmin kaikkia niitä asioita, joiden varassa toimija voi olla suhteessa asioihin ja toisiin toimijoihin. Toiminnan mahdollistaviin resursseihin kuuluvat siten ul-

¹¹⁰ Hallamaa 2013.

¹¹¹ Morriss 2002, 57.

¹¹² Morriss 2002, 57.

koisten olosuhteiden lisäksi sisäiset resurssit kuten ominaisuudet, kyvyt ja kyvykkyydet.¹¹³ Tarkastelen tässä alaluvussa ensin episteemisten kykyjen merkitystä resurssien hyödyntämiselle, minkä jälkeen selvitän, miksi toiminnan valintakustannukset on otettava huomioon, kun käytettävissä olevia resursseja arvioidaan.

Toiminnan käsitteen määrittelemisen yhteydessä totesin, että toiminta ei ole mahdollista, jos toimijalla ei ole riittävästi maailmaa koskevaa tietoa. Voidakseen valita tehokkaat keinot asettamansa päämäärän saavuttamiseksi ihmisellä on oltava käsitys vallitsevista kausaalisuhteista eli siitä, miten tietynlainen toiminta vaikuttaa vallitseviin olosuhteisiin. Käsitys maailman kausaalisesta luonteesta kuuluu toimijan episteemisiin eli tietämistä ja uskomuksia koskeviin kykyihin.¹¹⁴

Episteemiset kyvyt ovat perustavia toimintaan ryhtymisen kannalta, koska ne luovat pohjan päämäärien asettamiselle. Jotta toimija voi käyttää valtaa, hänen on oltava tietoinen tarvittavista ja saatavilla olevista resursseista. Jotta hän voi hyödyntää resursseja, hänen on tiedettävä, miten hän voi käyttää niitä hyväkseen. Lisäksi toimijan on uskottava, että hän kykenee saamaan aikaan muutosta omalla toiminnallaan.¹¹⁵

Hallamaan mukaan ihmisen itseään koskevat käsitykset ovat erityisen merkityksellisiä toiminnan onnistumisen kannalta. Ne vaikuttavat ratkaisevasti siihen, minkälaisia päämääriä ihminen tohtii asettaa ja minkälaisia keinoja valita tavoitteidensa saavuttamiseksi. Ihmiset rajaavat itse omia mahdollisuuksiaan kuvittelemalla käytettävissään olevan toimintatilan eli vapauden laajuuden todellista suppeammaksi. Jos toimija ei usko omiin onnistumismahdollisuuksiinsa, hän ei ryhdy toimimaan. Ihmisillä voi olla rajoittavia tai virheellisiä uskomuksia koskien myös niitä sosiaalisia suhteita, joissa he käyttävät vapauttaan. Toimija voi esimerkiksi ajatella toisten ihmisten estävän häntä toteuttamasta jotakin hänen haluamaansa toimintavaihtoehtoa tai hän voi kuvitella, että hänellä ei ole oikeutta tavoitella jotakin haluamaansa asiaa.¹¹⁶

Voidaan siis sanoa, että ihminen voi onnistua päämääriensä saavuttamisessa vain, jos hän näkee itsensä tarpeeksi arvokkaana ja kykenevänä. Kutsun toimijan käsitystä oikeudestaan tavoitella haluamiaan päämääriä ja kyvystään saada toiminnallaan aikaan muutosta *pohjakyvykkyydeksi* sillä perusteella, että muiden kykyjen ja kyvykkyyksien hyödyntäminen rakentuu sille. Siihen, minkälaisia muita kykyjä

¹¹³ Jaana Hallamaan kanssa 28.1.2013 käydyin keskustelun pohjalta.

¹¹⁴ Hallamaa 2013.

¹¹⁵ Jaana Hallamaan kanssa 21.1.2013 käydyin keskustelun pohjalta.

¹¹⁶ Hallamaa 2013.

ja kyvykkyyksiä toimintaan kulloinkin tarvitaan, vaikuttaa se, minkälaisesta toiminnasta on kyse.¹¹⁷

Toimijan mahdollisuudet hyödyntää resursseja riippuvat siis aina paitsi käytettävissä olevien resurssien laadusta ja määrästä myös toimijan kyvystä tunnistaa resurssit ja luottaa itseensä pystyvänä toimijana. Lisäksi mahdollisuuksiin hyödyntää resursseja vaikuttavat toiminnan *valintakustannukset*.¹¹⁸

Valintakustannuksilla tarkoitetaan niitä avoimia mahdollisuuksia, joista toimija joutuu luopumaan toteuttaessaan jonkin päämääränsä. Mikä tahansa teko, jolla on valintakustannuksia, estää ihmistä tekemästä jonkin muun tai joitakin muita tekoja. Teon valintakustannus on siis mittari sille, mistä muista mahdollisuuksista toimijan on teon myötä luovuttava.¹¹⁹

Mitä vähemmän resursseja toimijalla on, sitä ankarammin hänen on mietittävä, miten tulla toimeen käytettävissä olevilla resursseilla ja mihin suunnata ne. Tarkastelemalla esimerkiksi kuluttamista voidaan havainnollistaa sitä, että toiminnan valintakustannukset ovat korkeammat sille, jolla on vähemmän rahaa. Raha on havainnollinen esimerkki resursseista, koska sen määrää voidaan vertailla helposti. Vaikka jokin hyödyke maksaisi täsmälleen saman verran sekä rahattomalle että rikkaalle, edellinen joutuu laskemaan tarkkaan, mistä kaikesta muusta hänen on luovuttava hyödykkeen hankkiakseen. Rikkaan kohdalla ostaminen tai ostamatta jättäminen ei sen sijaan vaikuta siihen, mitä muita valintoja hän voi tehdä. Toisin sanoen jonkin teon valintakustannukset voivat olla kahdelle henkilölle erilaiset, vaikka *suorat kustannukset*, kuten kulutettava rahamäärä, olisivat molemmille samat.¹²⁰

Ihmisen mahdollisuudet saada aikaan haluamiaan asioita riippuvat myös siitä, mitä esteitä hän on kykenevä ylittämään saavuttaakseen haluamansa lopputuloksen. Mitä vähemmän esteitä halutun lopputuloksen saavuttamiseksi joudutaan voittamaan, sitä parempi, koska esteiden ylittämiseen toimija joutuu käyttämään resurssejaan. Mitä vähemmän resursseja halutun tuloksen saavuttamiseksi tarvitsee kuluttaa, sitä enemmän valtaa ihmisellä on. Sellaiselle toimijalle, jonka täytyy keskittää kaikki resurssinsa yhteen kohteeseen kerrallaan saavuttaakseen päämääränsä,

¹¹⁷ Jaana Hallamaan kanssa 21.1.2013 käydyin keskustelun pohjalta.

¹¹⁸ Morriss 2002, 89.

¹¹⁹ Hallamaa 2013.

¹²⁰ Morriss 2002, 90.

on mahdollista toimia paljon rajatumalla alueella kuin toimijalle, joka voi käyttää resurssejaan laajemmin eri kohteisiin ja silti saavuttaa päämääränsä.¹²¹

Toimintaan tarvittavien resurssien lähemmän tarkastelun perusteella huomataan, että olosuhteiden on oltava suotuisat, jotta kyvyt voivat toteutua kyvykkyysinä. Olosuhteet muodostuvat paitsi fyysisestä ympäristöstä myös sosiaalisesti rakentuneista olosuhteista. Ne määrittävät toimijan aseman, jolla on tärkeä merkitys toiminnan onnistumisen kannalta.¹²²

3.4 Toimijan asema rajaa vallan alan

Selventääkseen aseman merkitystä vallan käyttämiselle Morriss herättää henkiin käytöstä pois jääneen englanninkielisen sanan *ableness*, *kykeneminen*, joka eroaa merkitykseltään *kyvystä* (*ability*).¹²³

Kyvyn käsitettä tutkittaessa huomattiin, että kyky on toimijan ominaisuus; jotakin toimijassa itsessään olevaa, joka tekee toiminnan mahdolliseksi. Morrissin mukaan kyvyt ovat toimijan dispositionaalisia ominaisuuksia. Kykyihin liitetään siis käsitys siitä, minkä ehtojen vallitessa ne toteutuvat, mutta kykyjä kuvatessa ei kiinnitetä huomiota siihen, mitä tapahtuu, jos nämä ehdot eivät täyty tai kuinka todennäköistä on, että toimija päätyy sellaisiin olosuhteisiin, joissa hän voi todella käyttää kykyään.¹²⁴

Kykenemisen käsitteen avulla voidaan sen sijaan tarkastella muuttuvien olosuhteiden vaikutusta ihmisten mahdollisuuksiin käyttää kykyjään. Morrissin käyttämä termi *ableness* johtuu päätteestä *able*, -kykyinen. *Oxford English Dictionary* -sanakirjan määritelmän mukaan ihminen on *able*, -kykyinen, silloin, kun hänellä on ominaisuudet ja keinot tehdä jotakin; hänellä on riittävä kyky sen tekemiseen; hän on sellaisessa asemassa, että asia on mahdollinen hänelle. Tällaiseen ihmiseen voidaan viitata sanoilla kykenevä tai pätevä.¹²⁵

Morriss selventää kyvyn ja kykenemisen merkityseroa ottamalla esimerkiksi köyhien ja rikkaiden mahdollisuudet valita, mitä syövät. Köyhät toki osaavat pu-reskella ja niellä kaviaaria, mutta he eivät yleensä voi syödä sitä sosiaalisten ja taloudellisten olosuhteiden asettamien rajoitusten vuoksi. He ovat kykenemättömiä (*unable*) syömään kaviaaria, vaikka heillä onkin kyky (*ability*) syödä sitä. Morrissin

¹²¹ Morriss 2002, 88.

¹²² Hallamaa 2013.

¹²³ Morriss 2002, 81–82. Käytän sanasta *ableness* Jaana Hallamaan suomennosta kykeneminen.

¹²⁴ Morriss 2002, 80–81.

¹²⁵ Morriss 2002, 80–81.

mukaan vain utopiassa on mahdollista, että kaikkien ihmisten kyvyt muuttuvat kykenemiseksi, koska se edellyttäisi yhtäläisten mahdollisuuksien olevan kaikkien saavutettavissa. Todellisuudessa mahdollisuudet jakautuvat yleensä epätasaisesti.¹²⁶

Morrissin käyttämä termi kykeneminen on käsitteellisesti lähellä sitä, mitä Amartya Sen tarkoittaa kyvykkyyksillä. Senin mukaan ihmisten todellisia elinolosuhteita arvioitaessa ei ole mielekäästä tarkastella saatavilla olevia resursseja, vaan sitä, miten heidän kyvykkyytensä toteutuvat eli minkälaiset mahdollisuudet ihmisillä on vallitsevissa olosuhteissa tavoitella arvostamia asioita. Voidakseen saavuttaa elintasoan parantavia asioita ihmisen on oltava sellaisessa asemassa, jossa niiden tavoittelu on mahdollista.¹²⁷

Morrissin muotoilema käsitys kykenemisestä eroaa kuitenkin Senin kyvykkyyden käsitteestä. Kyvykkyydet kuvaavat ihmisten mahdollisuuksia tavoitella asioita, eivätkä sitä, mitä he saavuttavat. Kyvykkyyksien toteutumisessa on kyse toimijan vapaudesta tavoitella asioita. Kykenemisen käsite sitä vastoin sitoo mahdollisuuden vallitseviin olosuhteisiin. Kykeneminen tarkoittaa sitä, että toimija on sellaisessa asemassa, jossa hän voi saavuttaa päämääränsä.¹²⁸

Kuten Morrissin käyttämä kaviaarinsyömisesimerkki havainnollistaa, toimijan aseman muodostumiseen vaikuttavat jo edellä käsitellyt resurssit ja fyysinen ympäristö. Esimerkkejä erilaisista tekijöistä, joiden vuoksi toimija ei voi tietyissä olosuhteissa syödä kaviaaria, voidaan keksiä helposti: Ihminen ei voi syödä kaviaaria lounaaksi, jos hänen on jätävä lounaalle työpaikkaruokalaan, jossa kaviaaria ei ole tarjolla. Tai vaikka kaviaaria olisi tarjolla, henkilö voi olla estynyt syömään sitä, jos hän on kala-allergikko. Kaikki ihmiset voivat menettää mahdollisuutensa syödä kaviaaria lopullisesti, jos maailman sampikanta kuolee sukupuuttoon.

Kuvatun kaltaisia tekijöitä perustavammalla tavalla ihmisen mahdollisuuksiin syödä kaviaaria vaikuttavat kuitenkin todennäköisesti sosiaaliset olosuhteet. Jotkut ihmiset ovat sellaisessa asemassa, että heille tulee tilaisuuksia syödä kaviaaria, toiset taas eivät. Tällaisten tilaisuuksien ilmeneminen riippuu siitä, minkälaisia suhteita toimijalla on toisiin ihmisiin.¹²⁹

¹²⁶ Morriss 2002, 81, 83.

¹²⁷ Morriss 2002, xxiii–xxiv.

¹²⁸ Morriss 2002, xxiii, xxv.

¹²⁹ Jaana Hallamaan kanssa 28.1.2013 käydyn keskustelun pohjalta.

Sosiaalinen konteksti vaikuttaa paitsi tilaisuuksien ilmenemiseen, myös kykyjen tunnistamiseen ja käyttämiseen. Kaikki kyvyt eivät ole pysyviä ominaisuuksia, ja niiden toteutuminen riippuu myös vuorovaikutuksesta toisten toimijoiden kanssa. Joskus vasta sosiaalinen konteksti luo kyvyn: vain toisille esiintyvä upeääninen laulaja huomaa, että hänen toiminnallaan on vaikutusta muihin. Joistakin kyvyistä tulee kyvykkyyksiä vain silloin, jos niillä on vaikutusta muihin ihmisiin. Jotkin kyvyt ja kyvykkyydet, kuten vuorovaikutustaidot, ovat jo lähtökohtaisesti sosiaalisia. Esimerkiksi auttavaisuudella ei ole mitään arvoa, jos ihmisellä ei ole ketään, jota auttaa.¹³⁰

Sosiaalinen konteksti voi myös estää toimijaa käyttämästä kykyään. Esimerkiksi toisten toimijoiden vihamielisyys saattaa estää toimijaa käyttämästä kykyään. Toisaalta toimija voi myös generoida lisää kykyjä. Hän voi esimerkiksi opetella olemaan välittämättä ympäristön jännittävästä vaikutuksesta niin, ettei enää pelkää, kun hänen pitää seuraavan kerran esitellä ajatuksiaan julkisesti.¹³¹ Sosiaalinen konteksti voi siis vaikuttaa haitallisesti toimijan kykyihin tai saada hänet ylittämään itsensä. Joskus sosiaalisten olosuhteiden vaikutus asemaan kaventaa dramaattisesti tilaa, jossa ihminen voi toimia. Ei auta, vaikka tytöille olisi tarjolla maksutonta koulutusta, jos tyttöjen ei yhteisössä vallitsevan käsityksen mukaan kuulu opiskella.¹³²

Aseman merkitys toimintaan ryhtymiselle ja päämäärien saavuttamiselle on keskeinen, koska se määrittelee sen, minkälaisiin resursseihin toimijalla on pääsy, minkälaiseksi olosuhteet muodostuvat hänelle ja mitä valintakustannuksia tiettyjen toimintavaihtoehtojen valitsemisesta aiheutuu. Asema rajaa viime kädessä vallan *alan* eli sen, kuinka laajalla alueella ihminen voi toimia.

Tässä luvussa on saatu selville, että vallan käyttäminen edellyttää ensinnäkin vapauden määrittämää toimintatilaa ja muita resursseja, joiden varassa toimija on suhteessa asioihin ja toisiin toimijoihin. Tarvittaviin resursseihin kuuluvat toimijan sisäiset resurssit, jotka kattavat erilaiset psyykkiset ja sosiaaliset resurssit kuten kyvyt, ominaisuudet ja taidot. Toiseksi vallan saavuttamiseen tarvitaan ulkoiset olosuhteet, joissa toimija voi valita erilaisia toimintavaihtoehtoja. Edelleen edellytys vallankäytölle on sellainen asema, jossa toimijan valinnanmahdollisuus on todelli-

¹³⁰ Jaana Hallamaan kanssa 21.1.2013 ja 27.3.2014 käytyjen keskustelujen pohjalta.

¹³¹ Jaana Hallamaan kanssa 21.1.2013 käydyin keskustelun pohjalta.

¹³² Jaana Hallamaan kanssa 21.1.2013 käydyin keskustelun pohjalta.

nen, eli jossa kykeneminen toteutuu. Toimintavaihtoehdot ovat todellisia toimintavaihtoehtoja vain sellaisessa sosiaalisessa kontekstissa, joka ei rajaa niitä pois toimijan ulottuvilta hänen asemaansa perustuen.

Taulukossa 2 on ilmaistu kootusti luvuissa kaksi ja kolme määriteltyjen keskeisten käsitteiden suhde toiminnan käsitteeseen.

Taulukko 2. Vallan analyysin keskeisten käsitteiden suhde toiminnan käsitteeseen.

Vapaus	Toimintatila, jossa toimija voi valita ja tavoitella haluamiaan päämääriä; moraalisen toiminnan ehto ja edellytys vallan käyttämiselle
Kyvyt	Toimintavaihtoehtojen valitsemiseen ja toteuttamiseen tarvittavia resursseja, kuten taitoja, osaamisia ja aktiivisia tietoja
Kyvykkyydet	Toimijan todelliset mahdollisuudet tavoitella arvostamia asioita
Toimintakykyisyydet	Kyvykkyyksien avulla saavutettavat hyvät, kuten olotilat, toiminnot tai olosuhteet
Kykeneminen	Toimijan käytettävissä oleva mahdollisuus ja tilaisuus ryhtyä haluamaansa toimintaan
Valta	Toimijan kyky saada aikaan haluamiaan asioita tai asiantiloja; edellyttää toimintaan tarvittavien resurssien lisäksi asemaa, jossa resursseja voi hyödyntää

4 Vallan analyysin sovellus köyhyyteen

Edellisessä luvussa konstruoin vallan käsitteellisen analyysin. Analyysin perusteella kävi ilmi, että valtaa on mielekästä tutkia siinä merkityksessä kuin se on toimijan kyky saada aikaan asioita ja asiointiloja. Vallan käyttämisellä kuvataan tällöin tilannetta, jossa toimija saa valitsemillaan keinoilla aikaan tahtomansa tuloksen. Hänellä on käytössään riittävät resurssit tavoittelemansa muutoksen aikaan saamiseksi ja hän toimii sellaisissa olosuhteissa ja asemassa, jotka luovat riittävät edellytykset toiminnan onnistumiselle.

Tässä luvussa sovellan analyysin tuottamia käsitetyökaluja jäsentääkseni sitä, mistä köyhyyden kokemusten taustalla olevassa ilmiössä on kyse. Käytän esimerkkiaineistona vuonna 2006 järjestetyn *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* -kirjoituskilpailun pohjalta koottua samannimistä julkaisua. Kirjoituskilpailuun saapui kaikkiaan 850 omaelämäkerrallista tekstiä, joista 77 valittiin julkaisuun. Kirjoittajat ovat kotoisin eri puolilta Suomea ja edustavat monipuolisesti eri väestöryhmiä, kuten lapsiperheitä, eläkeläisiä ja pitkäaikaistyöttömiä. Monet heistä ovat 1990-luvun laman köyhdyttämiä ja velkaannuttamia. Tyypillisessä kilpailuun osallistuneessa tekstissä kirjoittaja kuvaa sitä, miten hänestä on tullut köyhä ja miten hän selviytyy köyhyydestä arjessaan.¹³³ Kirjoituksissa ilmaistaan paljon myös köyhyyteen liittyviä tuntemuksia. Viitataan julkaisun teksteihin köyhyyskertomuksina.

Luvun alussa jäsennän sitä, minkälaisena ilmiönä köyhyys näyttäytyy, kun sitä tarkastellaan riittämättömien toiminnan edellytysten valossa. Toisessa alaluvussa havainnollistan preferenssin ja intressin käsitteiden avulla sitä, miksi köyhän on vaikea valita ja toteuttaa pitkäkestoista hyvinvointiaan edistäviä päämääriä. Kolmannessa alaluvussa siirryn tarkastelemaan sitä, mitä toiminnan edellytysten vahvistuminen merkitsee. Lopuksi jäsennän voimaantumista edistävän auttamistoiminnan luonnetta ja tavoitetta yhteistoiminnan teorian termien avulla.

4.1 Köyhyydessä toiminnan edellytykset ovat niukat

Köyhyyteen liittämämme moraalinen ja poliittinen velvoite, jonka mukaan on pyrittävä köyhyyden hävittämiseen, perustuu käsitykselle, että köyhyys on paha asia; jotakin vältettävää ja epätoivottavaa. Yhteiskuntapolitiikan dosentti Teppo Eskelisen mukaan käsitys köyhyydestä moraalisenä pahana perustuu ensinnäkin köyhyyttä tuottaneen toiminnan moraalittomuuteen ja toiseksi köyhyyden riistäviin vaikutuksiin. Äärimmäinen köyhyys on moraalinen paha, koska se lyhentää elämää,

¹³³ Isola & Larivaara. & Mikkonen 2007, 13–14.

aiheuttaa kärsimystä ja estää ihmisarvoisen elämän toteutumisen. Suhteelliseen köyhyyteen puolestaan liittyy aina sosiaalisen epäoikeudenmukaisuuden ongelma. Yhteiskunnassa on tehty sellaisia päätöksiä, joiden seurauksena hyvinvointi jakautuu epätasaisesti.¹³⁴

Vaikka teollisuusmaiden köyhyydestä puhuttaessa käytetään yleisesti suhteellisia köyhyysmääritelmiä, *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* -julkaisun kertomusten perusteella Eskelisen kuvaamat absoluuttisen köyhyiden vaikutukset ovat monelle ihmiselle todellisia myös 2000-luvun Suomessa. Köyhyys ilmenee perustarpeiden puutteellisena tyydyttymisenä myös hyvinvointivaltiossa.

Köyhyiden riistävät vaikutukset eivät kuitenkaan koske vain materiaalisia olosuhteita. Vaikka moni köyhyyskertomuksen kirjoittajista ilmaisee pitävänsä köyhyiden syynä rahan riittämättömyyttä tai samastaa köyhyiden tuloköyhyyteen, teksteille on tyypillistä se, että köyhyyttä kuvataan niissä laajemmin kuin pelkääntään kulutuskäyttäytymistä ohjaavana materiaalisena puutteena. Materiaalisten resurssien niukkuuden rinnalla elämää leimaa henkisten ja sosiaalisten hyvien puute:

Köyhyys merkitsee minulle taloudellisen puutteen lisäksi sosiaalisten ja kulttuuristen ulottuvuuksien merkittävää kaventumista. Köyhyys on minulle myös äärimmäisen konkreettinen sekä moniulotteinen ja kokonaisvaltainen elonkokemus.¹³⁵

Sen sijaan, että kirjoittajat ajattelisivat köyhyiden liittyvän vain yhteen elämän osa-alueeseen – taloudelliseen toimeentuloon –, he painottavat sen vaikuttavan elämäänsä monilla eri tavoilla. Eräs kirjoittaja kuvaa, kuinka köyhyyteen liittyvä, kaikki elämänalueet läpäisevä ”asketismi” on pakottanut hänet keskittymään selviytymiseen. Kirjoittajan mukaan köyhyys muokkaa voimakkaasti ihmisen mielialaa ja maailmankuvaa. Paineen alla myös kyky rationaaliseen harkintaan heikenee:

Minulle köyhyys on ollut materiasta luopumista, henkistä ja ruumiillista väsymystä, häpeätunnetta, asketismia kaikilla elämänalueilla. Niukkuudessa arvostelukyky saattaa hävitä ja todella köyhät ihmiset tekevät usein epätoivoisia, typeriä tekoja sekä vääriä valintoja. Joka paikassa on säästettävä, säästettävä loputtomiin jotta selviytyisi. Kun elämä on jatkuvaa taistelua, kauna varakkaita kohtaan kasvaa, suvaitsemattomuus lisääntyy, maailmankuva kapeenee ja lopulta ihminen katsoo elämää kuin kaukoputken läpi, jollei pidä varaansa.¹³⁶

Elämämpiirin kaventuminen on erityisen kivuliasta silloin, kun kyseessä ovat sosiaaliset suhteet. Kirjoitusten perusteella köyhyydestä piirtyy yksinäinen kuva:

¹³⁴ Eskelinen 2009, 55.

¹³⁵ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 208.

¹³⁶ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 88–89.

Köyhyys on yksinäisyyttä, kun ystävät katoavat eikä kukaan enää kutsu kylään tai retkille, kun ”ei sillä kuitenkaan ole varaa”. Rahapulan lisäksi ihminen voi olla myös henkisesti köyhä.¹³⁷

Ihmissuhteitaan kuvaavat kirjoittajat kertovat lähes poikkeuksetta, kuinka köyhyys on vaikuttanut niihin kielteisesti. Perhesuhteet kuormittuvat, kun toimeentulosta huolehtiminen on jatkuvasti läsnä. Ystävien ja työtovereiden kanssa on vaikea löytää yhteistä puhuttavaa. Olemassa olevat suhteet hiipuvat, ja uusia on vaikea luoda:

Uusiin ihmisiin tutustuminen ylipäänsä on jotenkin epämurkavaa, sillä ketäpä kiinnostaisi ihminen, ”jolle ei koskaan tapahdu mitään”?¹³⁸

Ihmissuhteisiin liittyvät ongelmat havainnollistavat sitä, miten köyhyys luo kurjistavan kierteen. Kun köyhällä ei ole tai hän ei kykene käyttämään resursseja ihmismuhteiden vaalimiseen, suhteet kuihtuvat. Sosiaalisen piirin kaventuminen puolestaan vähentää entisestään köyhän käytettävissä olevien resurssien ja mahdollisuuksien määrää.

Edellä lainatun kirjoittajan kokemus siitä, että koskaan ”ei tapahdu mitään” kuvaa valinnanmahdollisuuksien puutetta. Koska toimintatila on köyhyydessä rajattu, millekään uudelle, resursseja vaativalle toiminnalle ei ole tilaa, vaan arjen on pysyttävä tiukasti uomissaan. Ennakoimattomilla tapahtumilla on todennäköisesti negatiivisia vaikutuksia, koska ne suistavat tarkan taloudenpidon raiteiltaan.¹³⁹ Eräs kirjoittajista kuvaa osuvasti sitä, kuinka toimeentulon turvaaminen vaatii herpaantumaton suunnitelmallisuutta:

Kuka tahansa kestää muutaman kuukauden, mutta kun elää reilusti köyhyysrajan alapuolella vuosia ja kymmeniä, kyllä se taiteilu päihittää vaikeimmatkin palikkatestit. Ostaako ruokaa vai lääkkeitä? Käydäkö lääkärissä? Maksako puhelin-, sähkö- vai vakuutusmaksuja?
– – Jos taas tulee jokin yllättävä meno, pakka on sekaisin pitkän aikaa.¹⁴⁰

Toiminnan valintakustannukset ilmenevät köyhyydessä monella tasolla, ja on perusteltua sanoa, että köyhyys tulee monella tapaa kalliiksi. Kuten edellisestä esimerkistä käy ilmi, valinta kahden toimintavaihtoehdon välillä voi tarkoittaa valintaa riittävän ravinnon ja terveydenhuollon välillä. Osa valintakustannuksista jää piiloon ulkopuolisilta. Köyhyydessä elävälle toimeentulon turvaaminen voi edellyttää esi-

¹³⁷ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 42.

¹³⁸ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 177.

¹³⁹ Jaana Hallamaan kanssa 27.3.2014 käydyn keskustelun pohjalta.

¹⁴⁰ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 347.

merkiksi periaatteita vastaan toimimista, jolloin toiminnan kustannuksena on itsekunnioituksen vaurioituminen. Lisäksi toimeentulon turvaaminen nykyisyydessä voi vaatia toimia, jotka heikentävät myöhemmälle toiminnalle puitteet luovia olosuhteita. Esimerkiksi ylivelkaantuneen perheen voi olla pakko myydä ainoa jäljellä oleva omaisuutensa, omistusasunto, minkä jälkeen entistä suurempi osa heidän tuloistaan menee asumiskuluihin vuokraa maksettaessa.¹⁴¹

Siitä, että on pakko käyttää vähät resurssit toimeentulon turvaamiseen, voi aiheutua monenlaisia asemaa koskevia kustannuksia. Jatkuva rahan lainaaminen sukulaisilta voi tuhota luottamukselliset välit ja kyvyttömyys maksaa laskut ajallaan saattaa johtaa lopulta luottotietojen menettämiseen. Köyhälle säästäminen tai tulevia tarpeita ennakoiva kuluttaminen on mahdotonta. Rahattomalla ei ole varaa ostaa ruoka- ja kotitaloustarvikkeita suurissa pakkauksissa, vaikka se tulisi pitkällä tähtäimellä edullisemmaksi. Asunnoton ei voi hankkia säilytystilaa vaativia tavaroita, vaan joutuu turvautumaan kertakäyttöiseen.¹⁴² Materiaalisten ja sosiaalisten resursien puute ohjaa valintoja voimakkaasti.

Myös köyhyiden sosiaaliset kustannukset ovat korkeat. Kyvyttömyys osallistua yhteisöä koossapitäviin aktiviteetteihin, kuten harrastuksiin tai ystäväporukan yhteisiin illanviettoihin, sulkee köyhän pois yhteisöistä. Köyhyyskertomuksissa kuvataan sitä, kuinka muut ihmiset kohtelevat köyhää tökerösti esimerkiksi siksi, että eivät tule ajatelleeksi hänellä olevan taloudellisesti tiukkaa:

Lähin työkaverini ei varmaan koskaan ole joutunut venyttämään penniä, eikä hänellä tuntunut olevan muutenkaan minkäänlaista empatiakykyä. – – Kun menimme ruokalaan, – – minun vakioannokseni (ellen tuonut kotoa salaattia, eilisiä tähteitä, voileipiä) oli kahvi/teekuppi ja kaksi sämpylää, taisi maksaa yhteensä 60–80 senttiä. Sen pystyin uhraamaan, jotta pääsin mukaan tuohon sosiaaliseen kanssakäymiseen... vaikkakin sain monet leikkimieliset naljailut ”Tuollako meinasi elää”, ”Ollaanko sitä laihiksella?”¹⁴³

Köyhyyskertomuksissa toistuu kuvaus köyhyteen liittyvästä stigmasta, joka kaaventaa sosiaalisten kanssakäymisen muotoja, vaikuttaa ihmisen saamaan kohteluun eri instituutioissa ja syö itsetuntoa. Jotkut kirjoittajat kertovat kärsivänsä sosiaalisesta diskriminaatiosta taloudellista epävarmuutta enemmän:

Mä vaan taidan kärsiä rahattomuuttakin enemmän siitä, et miten paljon muttei ihmisten kohtelu aiheuttaa mulle tuskaa. Se kohtelu, jonka saan osakseni siksi et kuulun niin sanotusti alempaan yhteiskuntaluokkaan.¹⁴⁴

¹⁴¹ Jaana Hallamaan kanssa 28.1.2013 käydyin keskustelun pohjalta.

¹⁴² Jaana Hallamaan kanssa 27.3.2014 käydyin keskustelun pohjalta.

¹⁴³ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 25.

¹⁴⁴ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 60–61.

Sosiaaliturvaan kuuluvien etuuksien hakemisen ja saamisen vaikeus ei helpota köyhän kokemusta siitä, että hän on taakaksi ja harmiksi yhteiskunnalle ja muille ihmisille. Kokemus syvästä häpeästä yhdistää monia kirjoittajia:

En halua, että kukaan tunnistaa minua, kun marssin soskun ovista sisään. Häpeän todella syvästi ahdinkoani. Tunnen itseni ihan täydelliseksi luuseriksi, yhteiskunnan pohjasakaksi.¹⁴⁵

Köyhyyskertomuksissa toistuu henkisen kärsimyksen kokemus. Morrissin mukaan kärsimys tai sen uhka on omaa luokkaansa kustannuksena, joka estää ihmistä toteuttamasta haluamiaan päämääriä.¹⁴⁶ Esimerkiksi sosiaalivirastossa asioimisen valintakustannukset eivät ole kovin korkeat, jos niitä mitataan esimerkiksi sen perusteella, mitä muuta ihminen olisi voinut vierailuun kuluneella ajalla tehdä. Jos kuitenkin tarkastellaan edellä olevaa esimerkkikuvausta käyntiin liittyvistä häpeän ja arvottomuuden tunteista, saadaan näkyviin kärsimyksen merkitys valintakustannuksia kasvattavana tekijänä.

Köyhyyskertomusten perusteella köyhäksi itsensä määrittelevät kokevat köyhyyden vaikuttavan negatiivisella tavalla tunne-elämään, mielenterveyteen, fyysiseen terveyteen, elämänhaluun ja kokemukseen elämän mielekkyydestä. Kirjoittajat puhuvat häpeän ja kärsimyksen lisäksi muun muassa itsesyytöksistä, raivosta, surusta, lohduttomuudesta, ahdistuksesta, epätoivosta, masennuksesta, hulluudesta ja kuoleman läheisyydestä.

Tuntemukset liittyvät köyhyyden aiheuttamaan sosiaaliseen stigmaan, vaikeuksiin sosiaalisissa suhteissa, kyvyttömyyteen tehdä asioita, joita haluaisi ja toisaalta pakkoon tehdä valintoja, joita ei haluaisi, epäoikeudenmukaisina pidettyihin rakenteellisiin tekijöihin ja kyvyttömyyteen muuttaa tulevaisuuden suuntaa. Monesti tuntemukset tulevat ilmi kuvattaessa konkreettisia, taloudellisiin vaikeuksiin liittyviä tilanteita:

Sitä mukaa, kun laskut jakautuvat kolmeen eri pinoon – heti maksettavat, ensi kuussakin ehtivät ja maksuaikataulut neuvoteltava uusiksi – itsesääli ja masennus valtaavat mielen.¹⁴⁷

Kielteisiin tuntemuksiin liitetään monesti kuvaus ahdingosta. Ahdingossa oleminen konkretisoituu esimerkiksi fyysisenä painon tunteena rinnassa, laihtumisena ja

¹⁴⁵ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 272.

¹⁴⁶ Morriss 2002, 90.

¹⁴⁷ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 235.

unettomuutena. Sitä luonnehtivat myös epäilyt selviytymisestä. Monen kirjoittajan kertomuksesta välittyy tuntemus siitä, ettei tilanteesta ole ulospääsyä. Eräässä kirjoituksessa epätoivon tulkittiin johtaneen lopulta hengen riistämiseen:

Huhtikuuisena maanantaipäivänä vuonna 2004 Hämeenlinnassa junaradan varteen asteli väsynyt mies, kaksi kuukautta yli viidenkymmenen. – – Iltapäivällä poliisi toi suruviestin – ja minigrip-pussiin pakatun lompakon. Kuolleen miehen pussissa oli rahaa 45 senttiä, tilillä ei mitään. Silloin taisin kirotta tämän hyvinvointiyhteiskunnan alimpaan helvettiin.¹⁴⁸

Kuvaus taloudellisen ahdingon motivoimasta itsemurhasta on äärimmäinen esimerkki siitä, miten vähiin ihmisen mahdollisina pitämät toimintavaihtoehdot voivat käydä. Jotkut kirjoittajista kiinnittävät eksplisiittisesti huomiota siihen, että köyhyydessä on perimmiltään kyse mahdollisuuksien puutteesta:

Alle kaksitoistavuotias maalla asuva tyttö osasi haaveilla, mutta mahdollisuuksien puutteita sen ikäinen, tietyssä ympäristössä elävä lapsi ei osannut köyhyydeksi nimetä.¹⁴⁹

Eräs kirjoittajista kuvaa vaikutusmahdollisuuksien epätasaista jakautumista ja kyvyttömyyttä saada omalla aikaa toiminnalla muutosta vallitsevissa olosuhteissa:

Minua myös risoo se, että kuinka he, joilla on rahaa, voivat vaikuttaa asioihin paremmin kuin me. Tuntuu siltä kuin meillä ”köyhillä” ei olisi samanlaisia oikeuksiaakaan kuin hyvätuloisilla. Kun mietin, niin mitä me voimme asialle tehdä? Valittaa työnantajalle siitä että palkka on liian vähäistä? Ei onnistu. Ryhtyä lakkoon? Ei onnistu. Irtisanoutua? Ei onnistu. Mistä sitä rahaa sitten tulisi?¹⁵⁰

Valta tai sen puute mainitaan eksplisiittisesti vain muutamia kertoja koko julkaisussa. Kolme kirjoittajaa puhuu rahan vallasta ja siitä, että rahattomalla ei ole valtaa. Eräs ajattelee valtaa olevan Kelalla ja työttömyysturvalautakunnalla. Valtiovalta mainitaan monesti, ja valta liitetään poliittiseen päätöksentekoon. Kansanedustajilla ja virkamiehillä on valtaa tehdä kansaa koskevia päätöksiä.¹⁵¹ Kirjoittajat kuvaavat valtaa pääasiassa pakottavana sanktiovaltana, jota käyttävät viranomaiset tai kasvottomat instituutiot.

Vaikka sanaa valta ei juuri käytetä kuvaamaan yksilön kykyä toteuttaa haluamiaan päämääriä, kirjoituksissa puhutaan mahdollisuuksista tehdä omaa elämää koskevia valintoja. Yksi kirjoittajista kuvaa, kuinka köyhällä ei ole valtaa päättää

¹⁴⁸ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 340.

¹⁴⁹ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 211.

¹⁵⁰ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 255.

¹⁵¹ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 59, 81, 199, 255, 219, 334.

omista asioistaan. Köyhä on riippuvainen siitä, miten muut päättävät toimia hänen suhteensa:

Työttömyys ja köyhyys opettavat pakostakin sietämään epävarmuutta, ei ole valtaa eikä rahaa päättää omista asioistaan niin vaan. Omat suunnitelmat on sopeutettava auttaviin tahoihin. Riippuvuuteen oli aluksi vaikea alentua, mutta jo lasten takia ei voi ruveta uhmakkaaksi, apua on pyydettyä ja otettava vastaan nöyrästi.¹⁵²

Moni kirjoittaja taistelee parantaakseen toimintaedellytyksiään edes hieman, vaikkei uskoisikaan voivansa vaikuttaa merkittävästi asioiden kulkuun. Ihmiset kehittävät monenlaisia keinoja parantaakseen toimeentuloaan ja pärjätäkseen paremmin vallitsevissa olosuhteissa. Eräs kirjoittaja kuvaa, kuinka hän toisinaan hankki ilmaisen aterian ollessaan taloudellisesti tiukassa tilanteessa:

Asuin yksin kaupungin vuokra-asunnossa. Osallistuin välillä häihin ja hautajaisiin, joista en tuntenut ketään. Ruoan ja kahvin takia. Loppukuusta. – – Olin myös ahkera kävijä kauppojen uutuustuotteiden esittelyissä. Maistoin joka lajia, monta kertaa.¹⁵³

Osallistumalla hautajaisiin kuokkavieraana tai koluamalla markettien ruokaosastoja maistajaisten toivossa köyhä voi laajentaa mahdollisuuksiaan. Hänen asemansa poikkeaa kuitenkin ruokaostoksiaan tekevän asiakkaan ja surevan omaisen asemasta. Hautajaisvieraiden motiivit tilaisuuteen osallistumiselle voivat olla moninaiset, mutta kaikille vieraille on merkityksellistä osallistua juuri tietyn ihmisen hautajaisiin. Köyhän motiivi osallistua toimintaan puolestaan ohjautuu köyhyydestä käsin. Kaupan uutuustuotteiden esittelyssä ostoksilla olijat valitsevat sellaisia maistiaisista, joita heidän tekee mieli. Köyhä ei voi valikoida, vaan syö kaikkea tarjolla olevaa, koska hänen perusteensa osallistua ei ole mielihyvän saaminen tai uusien tuotteiden löytäminen, vaan tarve tulla ravituksi. Köyhä ei osallistu yhteisön toimintaan sen täysivaltaisena jäsenenä.¹⁵⁴

Köyhyyskertomuksissa kuvataan aseman vaikutusta siihen, minkälaisia etuja ihminen voi saavuttaa ja toisaalta mitä etuja muut suovat hänelle. Sellaisilla ihmisillä, joilla on materiaalisia, sosiaalisia ja henkisiä resursseja, on enemmän mahdollisuuksia lisätä resurssejaan entisestään. Suotuisan aseman kautta ihmiselle kasaantuu yhä lisää sosiaalista pääomaa. Eräs kirjoittaja vertaa menestyvien ihmisten ja köyhien asemaa toisiinsa:

¹⁵² Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 162.

¹⁵³ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 127.

¹⁵⁴ Jaana Hallamaan kanssa 27.3.2014 käydyin keskustelun pohjalta.

Olen huomannut, että vedellä ja leivällä eläminen tulee paljon kalliimmaksi kuin itsensä totuttaminen kaviaariin ja samppanjaan; rikkaita ja menestyviä kestitään jatkuvasti; köyhiltä kukaan ei halua mitään.¹⁵⁵

Ne, joilla on jo ennestään paljon, saavat siis lisää ja sellaiset, joilla ei ole mitään, jäävät tyhjin käsin.¹⁵⁶

Kirjoituksista käy ilmi, että suurin osa kirjoittajista pitää vallitsevia olosuhteita epätoivottavina ja haittaa tai kärsimystä aiheuttavina. Kaikki kirjoittajat eivät ole kuitenkaan tyytymättömiä asemaansa, vaikka ovatkin osallistumalla kirjoituskilpailuun osoittaneet uskovansa, että heillä on omakohtaisia kokemuksia köyhyydestä tai ainakin kyky kuvata sellaisia. Onkin syytä tarkastella lähemmin sitä, mikä erottaa nämä ”ei-köyhät köyhät”¹⁵⁷ kirjoittajien enemmistöstä.

Jotta köyhyyttä voidaan pitää moraalisenä pahana, määritelmään on Eskelisen mukaan liitettävä käsitys siitä, että köyhyys ei ole tavoiteltu olotila. Ihminen voi valita elävänsä esimerkiksi tuloköyhyydessä tai muunlaisissa toimintavaihtoehtoja radikaalisti rajaavissa olosuhteissa toimiakseen eettisten tai uskonnollisten arvonsa mukaisesti. Eskelisen mukaan tällaisessa tapauksessa köyhyyden käsitteeseen ei voida liittää moraalisesti arvottavia määreitä. Esimerkiksi asketismin ihanteeseen liittyessään köyhyys on pikemminkin deskriptiivinen käsite, jonka sisältöä köyhyyden valitseva ihminen päättää arvostaa.¹⁵⁸

Köyhyyskokemuksiaan jakaneiden ”ei-köyhien köyhien” teksteistä on tulkittavissa, että he määrittelevät itsensä köyhiksi tuloköyhyytensä vuoksi. Kirjoittajat kuitenkin tuovat esiin sen, että he ovat joko itse valinneet elämäntapansa tai päädyttyään tilanteeseensa löytäneet tavan toteuttaa vallitsevissa olosuhteissa käsitystään hyvästä elämästä. Eräs taitelija kuvaa tekemänsä ratkaisun perusteita seuraavasti:

Markkinatalouden kannalta taiteilija on tietysti aivan umpihullu. Kuitenkin taide on minulle asia joka tuottaa minulle suurinta mahdollista nautintoa – eikä sen arvoa voi koskaan mitata rahassa. – – Mietimme kumpi on sitä paitsi loppupeleissä arvokkaampaa; tienata rutosti rahaa, mutta ei sitten edes kerkeä millään tavalla nauttimaan siitä. Samaa oravanpyörää vaan päivästä ja vuodesta toiseen. Vai se, että toteuttaa itseään ja haaveitaan – vaikkakin se tarkoittaisi taloudellista epävarmuutta?¹⁵⁹

¹⁵⁵ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 198.

¹⁵⁶ Jaana Hallamaan kanssa 28.1.2013 käydyin keskustelun pohjalta.

¹⁵⁷ Nimitän ryhmän muodostavia kirjoittajia ”ei-köyhiksi köyhiksi” erottaakseni heidät kirjoittajien enemmistöstä.

¹⁵⁸ Eskelinen 2009, 19.

¹⁵⁹ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 271.

Tuloköyhyys kaventaa ”ei-köyhien köyhien” valinnanmahdollisuuksia, mutta kulutusvalintoja koskeva rajallisuus ei ole verrattavissa siihen vapauden puutteeseen, joka ilmenee köyhydessä. ”Ei-köyhiin köyhiin” kuuluu taiteilijoiden lisäksi opiskelijoita sekä perheellisiä ihmisiä, jotka ovat tehneet ratkaisun tehdä vähemmän töitä ja olla enemmän lastensa kanssa. Heidän asemansa on seurausta jonkin toisen päämäärän tavoittelemisesta, jonka he ovat asettaneet arvokkaammaksi kuin tuloköyhyden välttämisen.

Esimerkiksi voidaan tarkastella opiskelijoita, jotka elävät tyypillisesti yhteellisen pienillä tuloilla. Opiskelijoilla ei ole taloudellisten resurssien niukkuuden lisäksi välttämättä mitään muuta yhteistä sellaisten ihmisten kanssa, joiden toiminnan edellytykset ovat kaikilla elämäalueilla heikot. Opiskelijoita, joilla on käytävissään erilaisia intellektuaalisia ja sosiaalisia mahdollisuuksia, ei voida tuloköyhyytensä perusteella kutsua samassa merkityksessä köyhiksi kuin sellaisia ihmisiä, joiden valinnanmahdollisuudet ovat kutistuneet olemattomiin.

Opiskelijan asemalle leimallista on myönteinen kollektiivisuus. Muut sosiaalisen viiteryhmän jäsenet ovat samassa tilanteessa, ja sosiaalisen elämän vilkkaus todennäköisesti helpottaa materiaalisen köyhyiden kokemusta. Köyhyys on oletettavaa ja hyväksyttävää sosiaalisessa viiteryhmässä, mikä vapauttaa häpeästä. Työtön sitä vastoin ei kuulu mihinkään kiinteään sosiaaliseen viiteryhmään asemansa perusteella. Työttömyyden seurauksena ihminen menettää materiaalisia, henkisiä ja sosiaalisia hyviä eikä saa uuden asemansa perusteella mitään niitä korvaavaa tilalle.¹⁶⁰

Köyhyiden eristävyys voi perustua myös siihen, että omassa sosioekonomisessa ryhmässä ei kehtaa, uskalla ja voi olla köyhä. Jos on kuulunut hyvin ansaitsevaan luokkaan eikä enää voi pitää yllä sen elämäntyyliä, ei voi osallistua sosiaalisiin tilanteisiin.¹⁶¹

Edellä esitetyn perusteella voidaan sanoa *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* -julkaisun kirjoittajien kokevan eri tavoin sen, missä määrin he ovat säilyttäneet toimijuutensa. Osa kirjoittajista kuvaa kehittämiään selviytymiskeinoja ja toimintatapoja, joilla he pyrkivät kohentamaan asemaansa tai saamaan mahdollisimman paljon irti olosuhteista, jossa ovat. Jotkut taas eivät näe itsellään olevan mitään mahdollisuuksia vaikuttaa elämänsä kulkuun.

¹⁶⁰ Jaana Hallamaan kanssa 28.1.2013 käydyin keskustelun pohjalta.

¹⁶¹ Jaana Hallamaan kanssa 28.1.2013 käydyin keskustelun pohjalta.

Vaikka kirjoittajien kokemukset ovat hyvin erilaisia, voidaan sanoa, että jokainen kirjoittaja on säilyttänyt käsityksen itsestään autonomisena toimijana ainakin jollain tasolla. Se, että ihminen osallistuu kirjoituskilpailuun tarkoittaa, että hän uskoo voivansa saavuttaa toiminnallaan jotakin tavoittelemisen arvoista. Julkaisun tekstit kertovat nimenomaan sellaisten ihmisten kokemuksista, jotka viesti kirjoituskilpailusta on saavuttanut ja jotka ovat itse osoittaneet aktiivisuutta osallistumalla siihen. Kirjoituskilpailuun eivät siis ole alun perinkään osallistuneet kaikista huono-osaisimmat, eikä heidän kokemuksiaan tavoiteta aineistoa lukemalla.¹⁶²

Julkaisuun asti päätyneistä kertomuksista välittyy kuitenkin se, miten köyhyys horjuttaa ihmisen kykyä kuvitella, mitä tavoiteltavan arvoiset asiat voisivat hänelle olla sekä kyvyn uskoa, että hänellä on oikeus tavoitella niitä. Jotkut kirjoittajista kuvaavat elämäänsä kuin se olisi taakka sekä heille itselleen että yhteiskunnalle, vaikka teksteistä voikin olla luettavissa ironisia äänenpainoja:

Mitä köyhä sitten tekee ja odottaa? Kuolemaa kai. Kuolema on köyhän paras ystävä, sillä kuolema on hyvä bisnes. Se vasta työllistääkin ihmisiä. Silloin köyhästä on paljon iloa kaikille. Voi saada jopa nimensä lehteen. Ja sitten tämä kärvistely on vihdoinkin ohi.¹⁶³

Kirjoittajan kysymys ”mitä köyhä sitten tekee” paljastaa osaltaan, kuinka syväle köyhyuden vaikutukset ulottuvat. Kysymyksen taustalla on kirjoittajan kokemus siitä, että mielekkäällä tavalla toimiminen ei ole köyhyuden vuoksi mahdollista. Kyse ei siis ole vain jotakin elämän osa-alueita koskevista puutteellisista toimintamahdollisuuksista, vaan perustavanlaatuisesta kyvyttömyydestä elää elämää tyydyttävällä tavalla.

4.2 Köyhän on vaikea edistää hyvinvointiaan

Kun köyhyyttä on analysoitu vallan puutteen näkökulmasta, on huomattu, että köyhyys rajaa ihmisen toimintatilasta hyvin kapean. Köyhyys asettaa ihmisen sellaiseen asemaan, että hän ei voi tavoitella eikä saada monia sellaisia asioita, joita hän arvostaa eli pitää hyvänä. Tarkastellaan seuraavassa sitä, mitä merkitystä toiminnalla asetettavien päämäärien laadulla on köyhyden ymmärtämiselle.

¹⁶² Jaana Hallamaan kanssa 28.1.2013 käydyin keskustelun pohjalta. Myös Isola, Larivaara ja Mikkonen toteavat julkaisun esipuheessa, että kirjoituskilpailun tuottama aineisto on valikoiva, koska kaikista huono-osaisimmat, kuten päihderiippuvaiset ja asunnottomat, eivät todennäköisesti ole osallistuneet siihen.

¹⁶³ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 43.

Georg Henrik von Wright jäsentää teoksessaan *Hyvän muunnelmat* (2001) hyvän käsitteen käyttötapoja kielessä ja moraalifilosofiassa. Von Wrightin syvälliseen filosofiseen analyysiin hyvän muunnelmista ei voida tämän tutkielman puitteissa paneutua tarkemmin, mutta kiinnitetään huomiota hyvän ja hyvinvoinnin väliseen käsitteelliseen yhteyteen.

Von Wrightin mukaan ihmisen, jolla on jokin hyvä, sanotaan voivan hyvin. Hyvin voimisella tarkoitetaan usein hyvässä ruumiillisessa ja henkisessä kunnossa olemista. Ihmisen hyvinvointia ja ihmisen hyvää voidaan von Wrightin mukaan pitää toistensa synonyymeina. Hyvää tekevällä asialla ja hyvinvoinnilla on kausaalinen yhteys.¹⁶⁴

Jos inhimillisen hyvinvoinnin toteutumisen käsitetään edellyttävän Martha Nussbaumin koostamien keskeisten kyvykkyyksien kaltaisia hyviä, huomataan, että hyvinvoinnin saavuttamiseen tarvitaan monenlaisia resursseja. Hyvinvointi muodostuu tällöin paitsi fyysisen terveyden kaltaisista, perustarpeiden tyydyttymisen takaavista hyvistä, myös monimutkaista inhimillistä yhteistoimintaa edellyttävistä tekijöistä, kuten mahdollisuudesta sosiaalisten yhteenliittymien muodostumiseen.

Köyhyydessä ihmisen hyvinvoinnin ajatellaan toteutuvan puutteellisesti. *Preferenssin* ja *intressin* käsitteiden avulla voidaan ymmärtää syvällisemmin sitä, miksi köyhän on vaikea valita ja saavuttaa kokonaisvaltaista hyvinvointiaan edistäviä päämääriä.

Suomen kielessä termiä intressi käytetään usein viitattaessa itsekkäänä pidettyyn oman edun tavoitteluun. Jaana Hallamaan mukaan intressi tarkoittaa kuitenkin asiaa tai asiaintilaa, jonka toteuttamiseksi ihminen ryhtyy toimimaan. Intressin toteutuminen ei siten merkitse sitä, että ihminen toimisi itsekkäästi, vaan sitä, että hän on saattanut toiminnallaan voimaan jonkin hyvänä, toivottuna tai suotuisana pitämänsä asiaintilan. Intressien mukainen toiminta voi vaikuttaa jopa toimijan oman edun vastaiselta, jos hän tavoittelee toiminnallaan esimerkiksi jotakin toisille ihmisille edullisen asiaintilan toteutumista.¹⁶⁵

Toiminnan perusteita voidaan selittää myös preferenssin käsitteen avulla. Suppeassa merkityksessään preferenssillä tarkoitetaan teon ja toiminnan teoriassa sitä tavoitetta, jonka toimija katsoo toiminnan hetkellä olevan itselleen suotuisampi,

¹⁶⁴ Von Wright 2001, 7, 147–149.

¹⁶⁵ Hallamaa 2013.

mieluisampi tai joltakin kannalta edullisempi kuin muut avoinna olevat vaihtoehdot. Toisin sanoen preferenssi merkitsee ihmisen jossakin tilanteessa ensisijaisena pitämää tavoitetta.¹⁶⁶

Intressin ja preferenssin käsitteitä on köyhyyden analysoimisen näkökulmasta kiinnostavaa tarkastella erityisesti niiden laajemmassa merkityksessä. Siten saadaan käyttöön käsitteellisiä välineitä, joiden avulla voidaan tehdä erotteluja toiminnalla tavoiteltavien päämäärien laadun välillä.

Preferensseillä tarkoitetaan laajemmassa merkityksessään niitä asioita, joita toimija haluaa; asioita, jotka toteuttavat hänen senhetkisen mielihalunsa. Intressit puolestaan ovat asioita, joita toimija tarvitsee. Ne lisäävät hänen hyvinvointiaan ja toteuttavat hänen pitkän aikavälin etuaan.

Toiminta ei välttämättä toteuta sekä intressiä että preferenssiä niiden laajassa merkityksessä, koska mielihalujen toteuttaminen ei aina edistä kokonaisvaltaista hyvinvointia, vaan halujen tyydyttäminen tietyllä hetkellä voi estää jonkin intressien mukaisen päämäärän saavuttamisen myöhemmin. Monesti ihminen valitsee preferenssiä toteuttavan toimintavaihtoehdon, vaikka tietää, ettei hänen preferenssinsä toteuttaminen ole hänelle hyväksi.¹⁶⁷ Esimerkiksi ylipainosta eroon pyrkivä ei saavuta hyvää terveyttä edistävää tavoitettaan, jos hän jatkuvasti valitsee ateriaksi mielitekonsa mukaisen mutta energiamäärältään liian suuren annoksen. Alkoholi-riippuvuudesta kärsivä on epäilemättä tietoinen toimintatapansa tuhoisista vaikutuksista ja toivoo voivansa toimia hyvinvointiaan paremmin rakentavalla tavalla.

Toiminnalla tavoiteltavien päämäärien laatua arvioitaessa törmätään toisinaan myös siihen, että ihmisten käsitykset omasta hyvinvoinnistaan ja sitä edistävästä toiminnasta eivät ole yhteneväisiä muiden ihmisten käsitysten kanssa. Ulkopuolisen silmin toiminta ei välttämättä vaikuta lisäävän ihmisen pitkäkestoista hyvinvointia, vaikka hän itse pitäisi sitä intressiensä mukaisena. Jos halutaan korostaa toiminnan päämäärien subjektiivista luonnetta, voidaan sanoa, että päämäärät vastaavat asioita, joita ihmiset *pitävät* intresseinään.¹⁶⁸

Vaikka ihmisillä on erilaisia käsityksiä siitä, minkälaiset asiat toteuttavat heidän intressejään, intressin käsitteellä on sen laajassa merkityksessä käsitteellinen yhteys ihmisen objektiiviseen hyvään toisin kuin preferenssin käsitteellä. Aristoteelisen etiikan perinteen mukaisesti elämä voidaan nähdä kokonaisuutena, jolla on

¹⁶⁶ Hallamaa 2013.

¹⁶⁷ Jaana Hallamaan kanssa 1.12.2013 käydyn keskustelun pohjalta.

¹⁶⁸ Jaana Hallamaan kanssa 1.12.2013 käydyn keskustelun pohjalta.

joitakin kauaskantoisempia päämääriä kuin hetkellisten mielihalujen toteuttaminen.¹⁶⁹

Itsensä kehittäminen ja pitkän aikavälien suunnitelmien toteuttaminen edellyttävät kykyä valita toimintavaihtoehtoja, jotka tuntuvat työläiltä.¹⁷⁰ Monimuotoisten päämäärien saavuttamiseksi, kuten tutkinnon suorittamiseksi tai maratonin juoksemiseksi, on suoritettava lukuisia yksittäisiä tekoja, jotka vaativat mielihalujen voittamista. Innokkainkin opiskelija tai kestävyysjuoksija valitsisi joskus mieluummin pitkät aamu-unet tai television katselun luennolle tai juoksulenkille lähtemisen sijaan.

Preferenssien ja intressien laajemman merkityksen jäsentämisen perusteella voidaan päätellä, että päämäärien laadun arvioimiseen liittyy käsitys siitä, miten toiminta edistää hyvinvointia. Jotkin toiminnalla tavoiteltavat päämäärät ovat parempia, arvokkaampia tai hyödyllisempiä kuin toiset siinä mielessä, että niiden saavuttaminen edistää toimijan kokonaisvaltaista hyvinvointia pitkällä aikavälillä sen sijaan, että toiminnalla saavutettaisiin vain hetkellisen mielihalun tyydyttyminen.

Jotta ihminen osaa erottaa todelliset intressinsä preferensseistään, hänellä on oltava tietoa ja kykyä. Kun ihmisellä on kokemusta siitä, että vaivannäkö kannattaa, hän kykenee valitsemaan myös sellaisia toimintavaihtoehtoja, jotka palkitsevat vasta myöhemmin. Toiseksi laajempaa hyvinvointia toteuttavien intressien saavuttamiseen tarvitaan enemmän resursseja kuin välittömien tarpeiden tyydyttämiseen. Kun ihmisellä on käytössään paljon resursseja, hän voi kuitenkin todennäköisemmin tyydyttää preferenssejään samalla, kun tavoittelee jonkin intressinsä toteuttamista, koska runsaat resurssit riittävät molempiin. Tietyn teon kustannukset eivät siten ole tällaiselle ihmiselle yhtä suuret kuin niukkojen resurssien varassa toimeen tulevan.¹⁷¹

Köyhyyden kutistamassa toimintatilassa pitkän aikavälin etua toteuttavien päämäärien asettaminen ja saavuttaminen on vaikeaa ensinnäkin sen vuoksi, että köyhän resurssit ovat niukat. Toimintavaihtoehtoja punnittaessa on valittava ensin se vaihtoehto, joka takaa perustavien tarpeiden tyydyttämisen. Jos resurssit ovat liian niukat, ei preferenssiä toteuttavan toiminnan jälkeen jää jäljelle resursseja, joiden varassa tavoitella laajempaa hyvinvointia edistäviä päämääriä.

¹⁶⁹ Hallamaa 2013.

¹⁷⁰ Hallamaa 2013.

¹⁷¹ Jaana Hallamaan kanssa 1.12.2013 käydyin keskustelun pohjalta.

Toiseksi vaikka pitkäkestoista hyvinvointia edistävän päämäärän valitsemisen olisikin valintatilanteessa mahdollista, voi monimutkaisen, vasta pitkän ajan päästä palkitsevan toiminnan valintakustannuksista kertyä ajan kuluessa niin korkeat, ettei toimintaan voi ryhtyä.¹⁷²

Kolmanneksi käsitys muutoksen mahdollisuudesta vaikuttaa ihmisten toimintaan. Jos toivoa olosuhteiden kohentumisesta ei ole, on vaikeaa motivoitua toimimaan tavalla, joka toteuttaa pitkän tähtäimen intressejä. Jotta ihminen jaksaa uskoa pitkällä aikavälillä toteutuvan hyvän tavoittelemisen olevan mielekästä, hänen on välillä saatava myös nauttia ponnistelujensa tuloksista. Vaikka on tärkeää voida toteuttaa pitkäkestoista hyvinvointia toteuttavia päämääriä, ihmisestä tulee onneton, jos hän ei koskaan saa välitöntä mielihyvää.¹⁷³

Lopuksi pitkäkestoista hyvinvointia toteuttavien päämäärien valitsemien on vaikeaa, jos toimijalla ei ole pohjakyvykkyydeksi kutsuttavaa käsitystä itsestään pystyvänä ja arvokkaana toimijana. Jos ihmiseltä puuttuu usko omiin kykyihinsä ja vaikutusmahdollisuuksiinsa, hänellä ei ole tulevaisuuteen ulottuvaa perspektiiviä, vaan hänen päämääränsä liittyvät välittömiin tarpeisiin. Syrjäytyneelle ei tule mieleen, että hän voisi haluta jotakin muuta kuin mitä hänellä jo on tai että hän voisi asettaa sellaisia tavoitteita, joiden eteen hänen pitää ponnistella. Hän ei koskaan ryhdy toimijaksi.¹⁷⁴

Tulevaisuudessa tapahtuvaa muutokseen on erityisen vaikea uskoa silloin, kun olosuhteet ovat olleet pitkään kurjat. Sen vuoksi köyhyyden vaikutuksien kannalta on merkityksellistä, kuinka kauan tilanne jatkuu. Kuten seuraava köyhyyskemuksensa jakanut kirjoittaja kuvaa, on eri asia tietää puutteen olevan väliaikaista kuin elää ilman tietoa paremmasta tulevaisuudesta:

Eläminen peruspäivärahalla ei ole ihmisarvoista elämää. Kuka sitä kadehtii, kokeilkoot. Yksi kuukausi ei anna oikeata kuvaa, vähintään puoli vuotta ja ilman tietoa että se päättyy, siinä saisi ehkä aavistuksen millaista se on. Kun sitä jatkuu vuosia, ymmärtää vasta, mistä on kyse.¹⁷⁵

Sekä preferenssien että intressien toteuttamiseen tarvitaan valtaa. Mitä monimutkaisempia päämäärät ovat, sitä enemmän niiden toteuttamiseen tarvitaan resursseja. Toimijalla voidaankin sanoa olevan sitä enemmän valtaa, mitä tärkeämpänä hän pitää toiminnallaan aikaan saamaansa tulosta eli mitä paremmin

¹⁷² Hallamaa 2013.

¹⁷³ Hallamaa 2013.

¹⁷⁴ Jaana Hallamaan kanssa 21.1.2013 käydyn keskustelun pohjalta.

¹⁷⁵ Isola & Larivaara & Mikkonen 2007, 202.

hänen toimintansa tulos on yhtäpitävä hänen intressiensä kanssa.¹⁷⁶ Laaja-alainen hyvinvointi edellyttää paitsi perustarpeiden tyydyttymistä, myös sitä, että ihminen saavuttaa muita arvostamia asioita, korkeampia hyviä.

4.3 Voimaantumisen merkitsee toimijuuden vahvistumista

Edellisissä kahdessa alaluvussa olen kuvannut sitä, miten vallan puute ilmenee köyhyydessä. Koska köyhyyden tutkimusta ohjaa normatiivinen käsitys siitä, että köyhyys on pyrittävä hävittämään, on muotoiltuja käsitevälineitä mielekästä käyttää myös sen analysoimiseen, miten toiminnan edellytysten vahvistuminen ja köyhyyden lientyminen liittyvät toisiinsa. Tutkimuksen kahdessa viimeisessä alaluvussa jäsenen *voimaantumisen* käsitettä selvittääkseni, minkälaisesta prosessista toiminnan edellytysten vahvistumisessa on kyse.

Ruth Listerin mukaan voimaantumista (*empowerment*) pidetään köyhyyden tutkimuksessa yleisesti parannuskeinona köyhyyteen liittyvään vallan puutteeseen. Voimaantumista koskevalla keskustelulla on kuitenkin tyypillistä se, että termillä tarkoitetaan eri asioita eri yhteyksissä. Käsitteeseen liitettävään merkitykseen vaikuttaa osaltaan se, minkälainen käsitys vallasta on omaksuttu.¹⁷⁷

Oxford English Dictionary -sanakirja määrittelee verbille *empower* kolme eri merkitystä. Ensimmäisessä merkityksessään *empower* merkitsee vallan tai auktoriteetin laillista tai muodollista myöntämistä eli *valtuuttamista*. Toiseksi *empower* tarkoittaa vallan antamista tai välittämistä jonkin päämäärän tai tarkoituksen saavuttamiseksi eli *vallankäytön mahdollistamista tai sallimista* tai jonkun henkilön *vaikutusvaltaiseksi tekemistä*. Kolmanneksi *empower* merkitsee *hallintavallan saamista tai ottamista*. Substantiivilla *empowerment* viitataan joko *voimaantuneena olemisen tosiasiaan tai olotilaan tai voimaannuttamistekoon tai -toimintaan*.¹⁷⁸

Englanninkieliselle termille on käytössä useita suomennoksia. Keskustelua suomennoksesta on käyty aktiivisesti erityisesti sukupuolentutkimuksen piirissä, ja monet tutkijat ovat sitä mieltä, ettei käsitettä välttämättä edes tarvitse kääntää suomeksi yhdellä vakiintuneella termillä. Toisin kuin englanninkielinen termi *empower* suomen kielen verbit ilmaisevat, kuka on aktiivinen toimija. On valittava, puhutaanko valtaistamisesta vai valtaistumisesta, vahvistamisesta vai vahvistumisesta tai voimaannuttamisesta vai voimaantumisen. Suomalaiset tutkijat ovatkin pohtineet sitä, mikä termi ilmaisisi parhaiten sekä käsityksen yksilön henkilökohtaisesta

¹⁷⁶ Morriss 2002, 89.

¹⁷⁷ Lister 2004, 173.

¹⁷⁸ Oxford English Dictionary.

prosessista että ulkopuolisen toimijan yksilöön tai ryhmään suuntaamasta toiminnasta. Valta-alkuisten termien katsotaan painottavan toiminnan poliittisuutta, kun taas voima-alkuiset sanat kiinnittävät huomion yksilötason prosessiin.¹⁷⁹

Tässä tutkimuksessa käytän suomennosta voimaantuminen, koska käsittelen vallan lisääntymistä yksilön toiminnan edellytysten vahvistumisen näkökulmasta.¹⁸⁰ Kun valtaa tarkastellaan kykyinä saada aikaan asioita ja asiainiloja, on vallalla käsitteellinen yhteys yksilön toimijuuteen. Vastaavasti käytän termiä voimaannuttaminen silloin, kun tarkastelen ulkopuolisen toimijan voimaantuvaan yksilöön suuntautuvaa vaikuttamistoimintaa, jolla hän auttaa tätä vallan saamisessa. Tarkastelen voimaannuttavaa toimintaa seuraavassa alaluvussa.

Voimaantumisen ja voimaannuttamisen keinoja ja tavoitteita on pohdittu paljon yhteyksissä, joissa köyhyyden vähentäminen liittyy kehityspolitiikkaan. Voimaantumista on pidetty tutkimuksessa perinteisesti tärkeänä kehitysstrategiana eli keinona kehityksen edistämiseen. Amartya Sen on haastanut tämän näkemyksen väittämällä, että ihmisten voimaantuminen on kehityksen *vaikutusta*. Ihmiset voimaantuvat sen seurauksena, että heidän oikeuksiaan ja kyvykkyyyksiään parannetaan. Määriteltessään voimaantumisen kehityksen vaikutukseksi Sen siis irtautuu aiemmin vallalla olleesta käsityksestä, jonka mukaan voimaantuminen edeltää kehitystä.¹⁸¹

Maailmanpankin suosimissa köyhyydenvähentämisstrategioissa ilmaistaan samankaltainen käsitys voimaantumisesta. Niissä voimaantumisen ymmärretään olevan köyhien ihmisten etujen ja kyvykkyyksien kasvua. Voimaantumisen myötä köyhien on mahdollista osallistua ja vaikuttaa elämäänsä vaikuttavien instituutioiden toimintaan, vaatia niitä vastuuseen, neuvotella niiden edustajien kanssa ja jopa hallita niiden toimintaa.¹⁸²

Senin käsityksen ja Maailmanpankin julkaisuissa käytettävien muotoilujen mukaan voimaantuminen merkitsee siis resurssien, oikeuksien ja kyvykkyyksien kasvua. Voimaantumista ei voi tapahtua, elleivät vallitsevat olosuhteet ole sellaiset, että ihmisten on mahdollista ryhtyä toimimaan osana yhteiskuntaa.

Sabina Alkire ja Séverine Deneulin kiinnittävät huomiota siihen, että toimijuuden toteutumisen periaatetta voi olla vaikea toteuttaa käytännössä. Toimijuuden

¹⁷⁹ Mattila & Vuola 2007, 208–209.

¹⁸⁰ Myös Yleinen suomalainen asiasanasto ohjaa käyttämään englanninkielisestä termistä *empowerment* suomennosta voimaantuminen valtaistumisen sijaan.

¹⁸¹ Spicker, Alvarez Leguizamón & Gordon 2007, 63.

¹⁸² Spicker, Alvarez Leguizamón & Gordon 2007, 63.

toteutuminen edellyttää tietynlaista asemaa, johon on kuitenkin vaikea päästä edellytysten puuttuessa. Ollakseen toimijoita ihmisillä on oltava vapaus esimerkiksi kouluttautua, ilmaista mielipiteensä ja kokoontua yhteen. Toisaalta vain toimijan aseman jo saavuttaneet ihmiset voivat rakentaa sellaisen ympäristön, jossa tällaiset vapaudet toteutuvat.¹⁸³

Listerin mukaan voimaantuminen voi vapauttaa yksilön kyvykkyyden tehdä elämänvalintoja ja osallistua päätöksentekoprosesseihin, jotka puolestaan auttavat häntä tekemään omaa elämäänsä koskevia päätöksiä. Yksilön voimaantuminen voi myös edistää yhteisön muiden jäsenten kyvykkyyttä siten, että yhteisöstä tulee kollektiivina yhteiskunnallinen toimija. Yhteisön kyky vaikuttaa asioihin voi puolestaan edelleen voimaannuttaa yksilöitä ja pienempiä sosiaalisia yhteenliittymiä.¹⁸⁴ Vahvistunut toimijuus ruokkii siis kyvykkyyttä yhteistoimintaan muiden kanssa ja toisaalta mahdollisuus toimia yhdessä toisten kanssa yhteisön intressien toteuttamiseksi voimaannuttaa yksilöitä.

Vaikka käsityksissä voimaantumisen merkityksestä on eroja ja tutkijat painottavat eri tavoin yksilötason toiminnan ja sosiaalisten rakenteiden merkitystä, voimaantumisella on aina käsitteellinen yhteys muutokseen. Vain sellainen ihminen, jolla ei aiemmin ole ollut valtaa, voi voimaantua.¹⁸⁵

Kuten vallan käsitteellinen analyysi osoitti, on kuitenkin epätodennäköistä, että ihminen ei kykene saamaan aikaan mitään tavoittelemaansa asioita millään elämänsä osa-alueella. Sen vuoksi voimaantuminen on syytä määritellä tarkemmin toiminnan edellytysten vahvistumiseksi tai lisääntymiseksi, joka laajentaa vallan alaa.

Termin erilaiset käyttöyhteydet paljastavat, että voimaantumisella voidaan viitata ensinnäkin toiminnalla saavutettavaan *tulokseen*. Toiseksi voimaantumisella voidaan tarkoitetaan voimaantumiseen johtavaa *prosessia* eli ajan kuluessa suoritettavista yksittäisistä teoista muodostuvaa toiminnan edellytyksiä vahvistavaa toimintaa. Se, minkälaisia tekoja voimaantumiseen vaaditaan, riippuu tilanteesta, mutta toiminnan edellytyksiä vahvistavan prosessin käsitteellisistä ehdoista voidaan tehdä joitakin yleisiä huomioita.

¹⁸³ Alkire & Deneulin 2009, 5.

¹⁸⁴ Listerin mukaan yksilön tasolla tapahtuvaan voimaantumiseen voidaan suhtautua kehitystutkimuksen ja -politiikan kontekstissa myös kriittisesti. Kun voimaantumisella tavoitellaan yksilön iteluottamuksen parantumista ja toimintakyvyn vahvistamista, se ei välttämättä hyödytä paikallista yhteisöä kokonaisuutena vaan saattaa jopa pahentaa yhteisön sisäistä jakautumista kaikista marginalisoituneimpien kustannuksella. Lister 2004, 174.

¹⁸⁵ Banik 2006, 207.

Toiminnan edellytysten vahvistamiseen kuuluu ensinnäkin sen selvittäminen, mitä haluja, tarpeita, uskomuksia ja pelkoja toimijalla on ja perustuvatko ne oikeaan tietoon. Voimaantumisprosessin myötä toimija tulee tietoiseksi näistä asioista.¹⁸⁶ Kun hänen episteemiset kykynsä vahvistuvat, hän kykenee tunnistamaan ja arvioimaan toimintansa perusteita. Toiminnan resurssit enenevät tiedon lisääntymisen myötä.

Perustavin episteeminen kyky on pohjakyvykkyys eli ihmisen käsitys oikeudesta ja kyvystään asettaa ja tavoitella päämääriä. Voimaantumisprosessissa voidaan sanoa olevan pohjimmiltaan kyse pohjakyvykkyuden saavuttamisesta sillä perusteella, että ilman pohjakyvykkyyttä toimija ei voi valita päämääriään vapaasti, eikä hänen tällöin voida sanoa olevan autonominen toimija.¹⁸⁷

Voimaantumisprosessi ei kuitenkaan välttämättä tai ehkä edes todennäköisesti ala pohjakyvykkyuden saavuttamisesta. Voimaantuminen ei välttämättä etene kaikilla elämän osa-alueilla samanaikaisesti. Sysäys prosessin alkuun voi olla jonkin yksittäisen kyvykkyuden saavuttaminen. Esimerkiksi kun aiemmin kodin ulkopuolisesta sosiaalisesta kanssakäymisestä syrjäytynyt alkaa osallistua jonkin yhteisön toimintaan, se voi tukea hänen edellytyksiään saavuttaa muitakin kyvykkyysisiä.¹⁸⁸

Se, onko voimaantumisprosessiin tarvittavien kyvykkyyksien saavuttaminen mahdollista, riippuu sosiaalisesta kontekstista. Useimmat kyvykkyudet eivät ole ympäristöstä irrallaan olevia ihmisen sisäisiä tiloja, vaan ne toteutuvat sosiaalisissa yhteenliittymissä.¹⁸⁹ Esimerkiksi Martha Nussbaumin keskeisiksi kyvykkyyksiksi määrittelemät itsekunnioitus ja kunnioitetuksi tuleminen muodostuvat yhteydessä toisiin ihmisiin. Toisilla toimijoilla voikin olla merkittävä vaikutus yksilön voimaantumiseen.

4.4 Kunnioittavaan asenteeseen perustuvalla yhteistoiminnalla voidaan edistää voimaantumista

Kun voimaantumisella tarkoitetaan toiminnan edellytysten vahvistumista tai lisääntymistä, joka laajentaa vallan alaa, voidaan ihmisen ajatella joissain tapauksissa kykenevän käymään voimaantumisprosessin läpi itsenäisesti. Toimija voi löytää jonkin olosuhteissa tapahtuvan muutoksen voimasta itsestään sellaisia resursseja, joita

¹⁸⁶ Jaana Hallamaan kanssa 11.2.2013 käydyn keskustelun pohjalta.

¹⁸⁷ Jaana Hallamaan kanssa 27.3.2014 käydyn keskustelun pohjalta.

¹⁸⁸ Jaana Hallamaan kanssa 27.3.2014 käydyn keskustelun pohjalta.

¹⁸⁹ Jaana Hallamaan kanssa 27.3.2014 käydyn keskustelun pohjalta.

ei aiemmin ollut tiennyt omaavansa. Yleensä voimaantumiseen tarvitaan kuitenkin ulkopuolista apua.¹⁹⁰ Jaana Hallamaan muotoileman yhteistoiminnan teorian käsittevälineiden avulla voidaan kuvata, mitä voimaantumista edistävä auttamistoiminta tarkoittaa.

Voimaantumista edistävä auttaminen, jota voidaan kutsua *voimaannuttamiseksi*, edellyttää resurssivallan käyttämistä. Resurssivallan käyttäminen tarkoittaa sitä, että toimija A saa aikaan muutoksen kohteen B toiminnan edellytyksissä tämän resurssija lisäämällä. A:n tavoitteena on tehdä B:lle mahdolliseksi tavoitella aiempaa tehokkaammin ja/tai motivoituneemmin asioita, jotka B tunnistaa intresseikseen ja joita myös A pitää B:n intressien mukaisina.¹⁹¹

Köyhyyden kontekstissa voimaannuttaminen voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että sosiaalityöntekijä (A) käyttää tietojaan, kykyjään ja asemaansa auttaakseen asiakasta (B) löytämään resurssiaan kartuttavia toimintavaihtoehtoja. Jotta sosiaalityöntekijä voi auttaa asiakasta, hänen on saatava omalla toiminnallaan aikaan jokin muutos asiakkaan toiminnassa. Ammattitaitonsa avulla sosiaalityöntekijä kykenee selvittämään, millä tavoin vallitsevissa olosuhteissa voidaan kohentaa esimerkiksi asiakkaan ongelmanratkaisukykyä ja tietoa omista oikeuksistaan, jotta asiakas kykenee muuttamaan vallitsevia olosuhteita halutun kaltaisiksi.¹⁹²

Toiminnan edellytysten vahvistuminen ja auttamisen onnistuminen edellyttävät auttajan ja autettavan yhteistoimintaa. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välille muodostuva yhteistoimintasuhde lukeutuu institutionaalisesti määriteltyihin asiakaspalvelusuhteisiin, joissa auttaminen perustuu siihen, että

A edustaa instituutiota, jonka tehtävä on edistää sellaisten B:n intressien toteutumista, jotka kuuluvat sen toiminnan piiriin.¹⁹³

Koska yhteistoiminta toteutuu instituution luomissa puitteissa, ne rajaavat sekä A:n että B:n toimintaa. Auttamisrelaatiossa apua voidaan pitää palkkiona, jonka saaminen edellyttää B:ltä tietynlaista toimintaa. Esimerkiksi sosiaalityöntekijä hakevan on sopeuduttava järjestelmän sääntöihin, jotka määrittelevät sen, millä perusteilla apua voidaan myöntää, ja kyettävä ilmaisemaan tarpeensa oikealla tavalla tullakseen au-

¹⁹⁰ Jaana Hallamaan kanssa 28.1.2013 käydyin keskustelun pohjalta.

¹⁹¹ Hallamaa 2013.

¹⁹² Sosiaalityön esimerkkitaavoitteiden muotoilussa olen käyttänyt apuna Helsingin yliopiston sosiaalityön oppiaineen SOSWEB – Sosiaalityön menetelmät -internetsivustoa. Sosiaalityön tavoitteet <http://www.helsinki.fi/sosiaalityo/tietoa/sosweb/sivut/tavoitteet.htm>

¹⁹³ Hallamaa 2013.

tetuksi. Vaikka sosiaalityöntekijä pyrki edistämään asiakkaan autonomisen toimijuuden vahvistumista, instituution sääntöjen määrittämä suhde rajaa asiakkaan vapautta valita omat päämääränsä.¹⁹⁴

Auttamisrelaatio voi vaikuttaa myös kohteen käsitykseen itsestään ja kyvyistään. Toimeentulotuen hakeminen voi vahvistaa asiakkaan käsitystä siitä, että hänellä ei ole edellytyksiä taloudelliseen itsenäisyyteen. Köyhäksi tai syrjäytymisvaarassa olevaksi luokitteleminen vaikuttaa siihen, minkälaisen identiteetin ihminen omaksuu.¹⁹⁵

Institutionaalisessa auttamissuhteessa A:n toimintaa ohjaavat professiota koskevat normit. Niiden rajoissa A voi kuitenkin toimia eri tavoin. Sosiaalityöntekijä voi saada asiakkaan toimimaan tukijärjestelmän edellyttämällä tavalla uhkaamalla tätä sanktioilla, kuten etuuskien menettämällä. Tällöin asiakas jää kuitenkin hänen suunnatun vallankäytön passiiviseksi kohteeksi eikä hänen autonominen toimijuutensa voi vahvistua.¹⁹⁶

Yhteistoiminnan teorian käsittein toimijoiden välille muodostuu sanktiovaltarelaatio, jos vallankäyttö on edellä kuvatun kaltaista ja A yksin määrittelee yhteistoiminnan päämäärät. Voimaantuminen voi onnistua kuitenkin vain silloin, kun A:n ja B:n välillä on resurssivallan käyttöön perustuva vahva vaikuttamisrelaatio. Silloin asiakas (B) osallistuu päämäärien määrittämiseen ja hänen osallistumisensa siihen on sosiaalityöntekijän (A) intressi.¹⁹⁷

A:n toimintaa ohjaavalla asenteella on tärkeä merkitys voimaannuttamistoiminnan onnistumiselle, koska A:n suhtautumisessa B:n toimijuuteen näkyy epäsuorasti hänen käsityksensä B:n ihmisarvosta. Jos A katsoo, ettei toiminnan tavoitteita asetettaessa tarvitse ottaa huomioon B:n toiveita, arvoja ja intressejä, hän ei pidä B:tä arvoisenaan moraaliagenttina. Tällöin auttamissuhde on holhoava tai välineellinen eikä edistä kohteen toimijuuden vahvistumista. Kohteen kannalta toiminta ja suhde, jonka osapuoleksi hän joutuu, on alentava, vähättelevä tai mitätöivä.¹⁹⁸

Riippuu auttamistoiminnan kohteesta, hyväksyykö hän ylhäältä asetetut päämäärät omikseen vai ei. Jos voimaannuttamistoiminnan kohde valitsee passiivisen uhrinposition saadakseen apua, hän luopuu toimijuudestaan. Autettava voi valita

¹⁹⁴ Jaana Hallamaan kanssa 27.3.2014 käydyin keskustelun pohjalta.

¹⁹⁵ Jaana Hallamaan kanssa 28.1.2013 käydyin keskustelun pohjalta.

¹⁹⁶ Hallamaa 2013.

¹⁹⁷ Jaana Hallamaan kanssa 21.1.2013 käydyin keskustelun pohjalta, Hallamaa 2013.

¹⁹⁸ Hallamaa 2013.

myös luopuvansa yhteistoiminnasta, koska ei halua olla riippuvainen apua myöntävistä tahoista, vaan pitää vapautta suuremmassa arvossa kuin saamaansa palkkiota.¹⁹⁹

Jotta auttamistoiminnalla voidaan vahvistaa kohteen toimijuutta, on auttajan toimintaa ohjaavan asenteen oltava kunnioittava. Kunnioittaminen tarkoittaa sitä, että A tunnustaa B:n olevan moraaliagentti eli oikeutettu ja kykenevä arvioimaan ja asettamaan toiminnallaan tavoittelemansa päämäärät. Kun A osoittaa kunnioittavansa B:tä, hän voi saada B:n luottamaan siihen, että hänen intressinään on aidosti edistää B:n intressien toteutumista. A myöntää B:lle tilan toimia omia intressejään toteuttavasti, vaikka nämä intressit eivät olisi yhteneväisiä A:n hyvinä pitämien asioiden kanssa. A:n ei tarvitse olla samaa mieltä B:n valitsemien päämäärien hyvydestä, mutta hänen on hyväksyttävä se, että B pitää niitä tavoittelemisen arvoisina.²⁰⁰

Kunnioittavan asenteen omaksuminen ei kuitenkaan tarkoita kaiken sallivaa toiminnasta pidättäytymistä. Institutionaaliseen auttamissuhteeseen ja ammatti-etiikkaan sitoutunut A ei voi toimia vastoin instituution sääntöjä ja professiotaan määrittäviä normeja. Jos sosiaalityöntekijän ja asiakkaan käsitykset jälkimmäisen hyvinvointia edistävästä päämääristä eivät kohtaa, voi auttajan olla vaikea olla omaksumatta holhoavaa asennetta.²⁰¹

Auttamistoiminnassa auttajan toimintaa ohjaavat intressit voivat olla keskenään ristiriidassa. Jotta ristiriita instituution ja profession rajaamien intressien ja asiakkaan intressien välillä ei kasva ratkaisemattomaksi, on tärkeää määritellä, mitä institutionaalisisella auttamistoiminnalla tavoitellaan. On hyväksyttävä se, ettei auttamisella voida aina vaikuttaa toimijan kykyyn hallita elämäänsä, vaan joissakin tilanteissa on realistista tyytyä välineelliseen auttamiseen. Jäsenlön lopuksi auttamisen eri tasoja lyhyesti tarkastelemalla auttamista yhteistoimintasuhteena.

Ensimmäisellä tasolla auttamisen päämäärä on estää tai suojella avun tarvitsijaa toiminnan edellytysten huononemiselta. Tällainen auttaminen tulee kyseeseen silloin, kun avun tarvitsijan toiminta on tuhoavaa sen sijaan, että hän kykenisi valitsemaan hyvinvointiaan edistäviä asioita. Tällöin avun kohteena olevan B:n toimijapositiota luonnehtii alistuminen avun vastaanottamiseen.²⁰²

¹⁹⁹ Jaana Hallamaan kanssa 27.3.2014 käydyn keskustelun pohjalta.

²⁰⁰ Hallamaa 2013.

²⁰¹ Hallamaa 2013.

²⁰² Jaana Hallamaan kanssa 1.12.2013 käydyn keskustelun pohjalta.

Toisella tasolla auttaminen on kohteen hyvinvoinnin varjelemista tai ylläpitämistä. Apu kohdistuu jo saavutettujen hyvien ylläpitämiseen, muttei ulotu niiden lisäämiseen. Avun kohteena oleva B suostuu avun kohteeksi tai sallii auttamisen, muttei ota aktiivista toimijaroolia.²⁰³

Jos kaikki toiminnan resurssit kuluvat estämisen ja varjelemisen tasolla tapahtuvaan auttamiseen, niitä ei jää jäljelle hyvinvoinnin edistämiseen ja resurssien lisäämiseen. Tämän tyyppisessä auttamisrelaatiossa toimija ei kuitenkaan voi saada parasta mahdollista apua. Pysyvämpiä vaikutuksia avulla on silloin, jos auttamisrelaatiossa päästään laaja-alaisen hyvinvoinnin edistämisen ja resurssien lisäämisen tasoille. Tällöin sekä toiminnan resursseilta että B:n toimijapositionilta vaaditaan kuitenkin entistä enemmän.²⁰⁴

Jotta auttamisella voidaan edistää B:n hyvinvointia, B:n on sitouduttava yhteistoimintasuhteeseen. Voimaantumista edistävää yhteistoimintaa ei voi syntyä, jos vaikuttamisen kohde ei suostu yhteistoimintasuhteen osapuoleksi, kieltäytyy siitä tai estää sen. Jos B torjuu avun tai suhtautuu esimerkiksi sitä antaviin viranomaisiin epäluuloisesti, avun saaminen hankaloituu tai estyy.²⁰⁵ Jotta luottamus apua antavaan instituutioon voi syntyä, on instituution edustajien intressin aidosti oltava toimintaedellytysten vahvistaminen.

Välineellisiä tavoitteita toteuttavalla auttamistoiminnalla voidaan nostaa avun kohde tuloköyhyydestä, muttei tehdä riippumattomaksi apua antavista tahoista. Auttamistoiminnan, jolla tavoitellaan voimaantumista, on perustuttava sille, että köyhän annetaan itse määritellä asiat, joita hän haluaa tavoitella. Voimaantumisen päämääräksi voidaan siis ulkoapäin asettaa ainoastaan se, että vaikuttamistoiminnan kohteesta tulee täysivaltainen toimija.

²⁰³ Jaana Hallamaan kanssa 1.12.2013 käydyn keskustelun pohjalta.

²⁰⁴ Jaana Hallamaan kanssa 1.12.2013 käydyn keskustelun pohjalta.

²⁰⁵ Jaana Hallamaan kanssa 1.12.2013 käydyn keskustelun pohjalta.

5 Loppukatsaus

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa köyhyyttä pidetään moniulotteisena ilmiönä ja sen kuvaamiseksi on kehitetty erilaisia määritelmiä. On kuitenkin vaikea käydä yhteiskunnallista keskustelua ja päästä yhteisymmärrykseen keinoista, joiden avulla köyhyydestä pyritään eroon, jos keskustelijoilla ei ole yhteistä käsitystä termin merkityksestä.

Tässä tutkimuksessa olen selvittänyt, miten köyhyyden käsitettä voidaan jäsentää ja kehittää analysoimalla köyhyyttä vallan puutteena. Perustin tutkimustehtävän oletukselle, että köyhyyden eri määritelmät kuvaavat inhimillisen toiminnan edellytyksiä koskevan puutteen eri ulottuvuuksia ja että vallan käsitteen avulla voidaan ymmärtää, mistä eri määritelmien kuvaamassa ilmiössä on kyse. Köyhyyden yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa vallan ja köyhyyden suhdetta on tarkasteltu eri näkökulmista, mutta köyhyyttä ei ole aiemmin analysoitu systemaattisesti yksilötoimijan aikaansaamisvallan puutteena.

Kerätäkseni tarvittavat taustatiedot tutkimustehtävän toteuttamista varten esittelin johdantoa seuraavassa luvussa köyhyyden yhteiskuntatieteellistä tutkimusta siitä näkökulmasta, minkälaisia tutkimuksen muotoilemat keskeiset käsitykset köyhyydestä ovat ja mitä metodologisia kysymyksiä köyhyyden tutkimukseen liittyy.

Taustaluvun alussa erottelin Ruth Listerin tekemään jäsenyykseen tukeutuen kolme eri tasoa, joilla köyhyydestä puhutaan ja joilla sitä tutkitaan. Köyhyyttä tutkittaessa voidaan toimia diskurssin tasolla eli keskittyä köyhyyden käsitteen tutkimiseen, käytännön tasolla, jolloin muotoillaan köyhyysmääritelmiä, tai tekniikan tasolla, jolloin kiinnostus kohdistuu köyhyyden mittausmenetelmien kehittämiseen. Käytännössä eri tasot limittyvät toisiinsa ainakin silloin, kun on kyse kahdesta jälkimmäisestä, koska määritelmien muotoileminen edellyttää köyhyyden käsitteen jäsentämistä ja mittausmenetelmien kehittäminen sekä käsitteen että määritelmän muotoilemista. Tutkimuksen tasojen erotteleminen kuitenkin havainnollisti sitä, että köyhyyden tutkimuksella voi olla erilaisia kohteita ja että tutkimuksen lähtökohdat vaikuttavat sen tuloksiin merkittäväällä tavalla. Tutkimuksen tulokset puolestaan ohjaavat poliittista toimintaa.

Tutkimuskirjallisuuden perusteella keskeinen köyhyyden määritelmiä koskeva erottelu tehdään absoluuttisen ja suhteellisen köyhyysmääritelmän välillä. Absoluuttinen köyhyysmääritelmä perustuu käsitykselle, että köyhyys on materiaalisten resurssien puutetta, jota voidaan mitata asettamalla jokin tuloihin perustuva

köyhyysraja. Koska tuloperustaiseen määritelmään perustuvalla tutkimuksella ei kuitenkaan saada kokonaisvaltaista kuvaa ihmisten elinolosuhteista, käytetään erityisesti teollisuusmaiden köyhyyttä tutkittaessa usein suhteellista köyhyysmääritelmää. Siihen perustuvien mittarien avulla arvioidaan materiaalistien, kulttuuristen ja sosiaalisten resurssien muodostamia elinolosuhteita suhteessa yhteiskunnassa normatiivisena pidettyyn tasoon.

Amartya Senin ajattelulla on ollut merkittävä vaikutus siihen, että köyhyys ymmärretään nykyään yleisesti laajemmin kuin pelkästään materiaalistien resurssien puutteena. Senin keskeinen oivallus oli, että resurssien saatavuus ei vielä takaa muutosta ihmisten elinolosuhteissa. Köyhyyden ilmenemistä arvioitaessa on sen sijaan tarkasteltava sitä, minkälaiset mahdollisuudet ihmisillä on vallitsevissa olosuhteissa tavoitella arvostamia asioita. Senin kehittämä kyvykkyyslähestymistapa voidaan luokitella kuuluvaksi niin kutsuttuihin osallistaviin lähestymistapoihin, jotka nostavat köyhyyden tutkimuksen keskiöön inhimillisen toimijuuden.

Muodostaakseni käsitteelliset välineet, joiden avulla köyhyyttä voidaan analysoida toiminnan edellytysten toteutumisen näkökulmasta, konstruoin tutkimuksen kolmannessa luvussa vallan käsitteellisen analyysin. Perustin analyysin Peter Morrissin teokseen *Power. A Philosophical Analysis* ja Jaana Hallamaan filosofista teon teoriaa sekä vallan, vaikuttamisen ja yhteistoiminnan etiikkaa käsittelevään tutkimukseen, jota koskevana lähteenä käytin käsikirjoitusvaiheessa olevaa teosta *Yhteistoiminnan etiikka* ja Hallamaan kanssa käymiäni keskusteluja.

Tutkimuksen neljännessä luvussa sovelsin vallan analyysin tuloksia esimerkkiaineistoon jäsentääkseni, miten toiminnan edellytyksiä koskeva niukkuus ilmenee köyhyydessä eli mikä estää köyhää ihmistä asettamasta ja toteuttamasta päämääriä. Käytin aineistona *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* -julkaisun omaelämäkerrallisia kertomuksia. Lopuksi analysoin, mitä toiminnan edellytysten vahvistuminen merkitsee köyhyyden kontekstissa ja kuinka sitä voidaan edistää auttamistoiminnalla. Kokoan seuraavaksi yhteen analyysin tulokset ja niistä tekemäni johtopäätökset.

Toiminnan käsitteellisiä ehtoja tarkasteltaessa selvisi, että moraalista toimijuudesta ei voida puhua mielekkäästi ilman käsitystä vapaudesta. Ihminen voi saattaa voimaan asioita ja asiainiloja pakotettunakin, mutta tällöin hän ei ole vapaa eikä häntä voida pitää vastuullisena teoistaan. Vapauden käsitteen avulla voidaan luonnehtia toimintatilaa, jonka on toteuduttava, jotta ihminen voi asettaa haluamiaan päämääriä.

Todellisen, toiminnan mahdollistavan vapauden toteutuminen edellyttää paitsi esteiden puutetta myös hyödynnettävissä oleviin resursseihin perustuvaa positiivista vapautta. Resursseihin kuuluvat esimerkiksi materiaaliset resurssit, joiden varassa päämääriä voi tavoitella. Toimintavaihtoehtojen tavoittelemisen ja valitsemisen esteeksi voi kuitenkin muodostua myös sisäisten vapausresurssien niukkuus, kuten tarvittavien taitojen, kykyjen tai ominaisuuksien puute.

Vapauteen tarvittavat resurssit voidaan jakaa neljään kategoriaan sen mukaan, ovatko ne sisäisiä vai ulkoisia ja positiivisia vai negatiivisia. Vapausresurssien toteutuminen määrittää, kuinka laajaksi toimintatila, jossa ihminen voi tehdä valintoja, muodostuu. Vapaus on siis edellytys sille, että ihminen voi tavoitella haluamiaan asioita, mutta vallan käsitettä tarvitaan, kun halutaan tarkastella, miten ihminen kykenee saavuttamaan tavoitteensa.

Analysoimalla vallan käsitteen merkitystä selvitin, että vallan määrittäminen pakkoon perustuvana hallintana on vain yksi vallan käsitteen käyttötavoista. Valtaa on mielekästä tutkia laajassa merkityksessään toimijan kykyinä saada aikaan tahtomiaan asioita ja asiointiloja. Silloin käsitteen avulla voidaan jäsentää ihmisen kyvykkyyttä saada aikaan muutosta sekä oman toimintansa edellytyksissä, ympäristössään että toisten ihmisten toiminnassa. Kun vallan käsitteen merkitys ymmärretään laajasti, onnistuneella toiminnalla ja vallan käyttämisellä on käsitteellinen yhteys.

Jäsennettäessä vallan kyky-luonnetta selvisi, ettei vallasta ole mielekästä puhua muuttumattomana kykyinä, vaan vallan määrä ja ala vaihtelevat. Analyysin tuloksena hylkäsin käsityksen vallasta dispositionaalina. Ei ole mielekästä puhua vallasta kykyinä, joka voi olla ilmenemättä, jos oikeanlaiset olosuhteet eivät toteudu.

Valta voi kuitenkin olla latenttia. Vallalla on väistämättä jokin ala ja raja, sillä kukaan ei voi koko ajan ja kaikissa tilanteissa saada aikaan haluamiaan asioita. Jotta vallan käyttäminen onnistuu, edellytetään vapauden lisäksi riittäviä resursseja, suotuisia olosuhteita ja asemaa, jossa toimijalla on tilaisuus asettaa ja saavuttaa haluamansa päämäärä.

Toimijan kyvyt ja kyvykkyydet muodostavat hänen käytettävissään olevien resurssien perustan. Se, minkälaisia resursseja ja olosuhteita toiminnan onnistuminen edellyttää, riippuu toiminnan luonteesta. Toimintaan ryhtyminen edellyttää kuitenkin aina pohjakyvykkyyden saavuttamista eli toimijan käsitystä oikeudestaan tavoitella haluamiaan päämääriä ja kyvystään saada toiminnallaan aikaan muutosta.

Ilman sitä toimintaa ei synny, koska ryhtyäkseen toimimaan ihmisen on kyettävä vähintäänkin toivomaan saavansa toiminnallaan aikaan tavoittelemansa tuloksen.

Toiminnan onnistumiselle suotuisia olosuhteita arvioitaessa on tärkeää huomioida se, että ne muodostuvat paitsi fyysisestä myös sosiaalisesta ympäristöstä. Jäsentämällä kyvyn ja kykenemisen sekä toimintaa koskevan mahdollisuuden ja tilaisuuden hienovaraista eroa osoitin, että toimijan asema rajaa toimintatilan laajuuden ja vallan alan. Sosiaalisesti määrittyvästä asemasta riippuu se, pääseekö ihminen käsiksi materiaaliin resursseihin, voiko hän muodostaa toimintaan tarvittavan pohjakyvykkyyden ja kehittää ja hyödyntää kykyjään. Asema vaikuttaa myös siihen, minkälaisiksi olosuhteet muodostuvat ihmiselle ja mitä valintakustannuksia tiettyjen toimintavaihtoehtojen valitsemisesta aiheutuu. Tilaisuus käyttää valtaa edellyttää siis tietynlaisesta asemaa suhteessa toisiin ihmisiin ja koko yhteiskuntaan.

Köyhyys asettaa ihmisen asemaan, jossa vallan ala on liian rajattu. Esimerkkiaineistona käyttämäni *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* -julkaisun omaelämäkerralliset kertomukset havainnollistivat sitä, että toiminnan edellytyksiä koskeva niukkuus ilmenee köyhyydessä monin tavoin. Taloudellinen ahdinko ja jopa perustarpeiden puutteellinen tyydyttyminen ovat monelle todellisuutta 2000-luvun Suomessa. Kertomukset välittävät kuitenkin kokemuksen siitä, että köyhyydessä ei ole kyse vain materiaalisten resurssien puutteesta. Resurssien saatavuus ei riitä takaamaan ihmiselle kykyä saada aikaan haluamiaan asioita. Vaikka rahaa olisi tarpeeksi, se ei auta, jos ihmisellä ei ole tarvittavia kykyjä käyttää sitä viisaasti. Vastaavasti taloudellisten resurssien niukkuus ei kerro ihmisen elinolosuhteista laajemmin. On paljon ihmisiä, jotka luokitellaan tuloköyhiksi, mutta joilla on valtavasti henkisiä ja sosiaalisia hyviä.

Omaelämäkerrallisissa kertomuksissa köyhyyden luonnetta, kustannuksia ja vaikutuksia koskevissa kuvauksissa kiinnitetään materiaalisten resurssien puutteen lisäksi huomiota erityisesti seuraaviin tekijöihin: sosiaalisten suhteiden kuihtuminen, fyysisen ja psyykkisen terveyden rapistuminen, negatiivinen vaikutus uskoon ja tuntemuksiin, valinnan- ja vaikutusmahdollisuuksien puute, riippuvaisuus toisista ihmisistä ja instituutioista sekä kärsimyksen kokemus.

Laaja-alaisuudestaan huolimatta vallan puute voi köyhyydessäkään tuskin koskaan olla totaalista, koska on epätodennäköistä, ettei ihminen ikinä saisi toiminnallaan aikaan tavoittelemansa tulosta. Köyhyydessä elävä ihminen voi siis todennäköisesti tehdä valintoja ja toteuttaa erilaisia toimintavaihtoehtoja, mutta hän ei

voi tavoitella eikä toteuttaa päämääriä köyhyyden rajaaman toimintatilan ulkopuolella.

Köyhyys asettaa rajat asemalle, joka värittää sosiaalista kanssakäymistä ja määrittelee, minkälaisia tilaisuuksia ihmiselle suodaan. Köyhyydessä toimintatila on kutistunut verrattuna siihen toimintatilaan, joka yhteiskunnassa on mahdollinen. Köyhää ympäröivät monenlaiset taloudelliset, sosiaaliset, henkiset ynnä muut hyvät, mutta hänellä ei ole pääsyä niihin.

Köyhyyden kutistamassa toimintatilassa kokonaisvaltaista hyvinvointia edistävien päämäärien asettaminen ja saavuttaminen on vaikeaa. Kun niukat resurssit riittävät hädin tuskin selviytymiseen nykyhetkessä, ei välttämättömän toimeentulon varmistamisen jälkeen jää jäljelle rahaa, aikaa eikä voimia rakentaa parempaa tulevaisuutta. Ja vaikka jonkin hyvän, kuten parempien kulkuyhteyksien päässä olevaan asuntoon muuttamisen tai uudelleen kouluttautumisen, valitsemista ei mikään estäisikään valinnan hetkellä, valinnasta voi ajan myötä koitua niin suuret kustannukset, ettei valintatilanteessa toteudu todellinen vapaus.

Sellaiseen toimintaan, joka edistää hyvinvointia vasta pitkän ajan kuluessa tai vain ankaran ponnistelun myötä, on vaikea motivoitua, jos on tottunut siihen, että vain välittömän tarpeen tai hetkellisen mielihyvän tyydyttävä toimintavaihtoehto kannattaa. Ihminen ei voi uskoa tulevaisuuden tuomaan muutoksen mahdollisuuden myöskään silloin, jos hän ei luota omiin kykyihinsä ja vaikutusmahdollisuuksiinsa. Sen vuoksi pohjakyvykyys on edellytys muiden resurssien hyödyntämiselle ja kykyjen muuttumiselle kyvykkyyksiksi.

Muutosprosessia, jonka myötä köyhä saavuttaa valtaa, kutsutaan yleisesti voimaantumiseksi. Koska vallan analyysin tuloksena selvisi, että vallalla on jokin ala, määrittelin voimaantumisen tarkemmin toiminnan edellytysten vahvistumiseksi tai lisääntymiseksi, joka laajentaa vallan alaa. Jos köyhyys on toimintatilan kutistumista, voimaantuminen on sen laajenemista.

Voimaantumisessa on siis kyse siitä, että päästään tilanteeseen, jossa ihminen voi toimia intressiensä mukaisesti ja siten edistää kokonaisvaltaista hyvinvointiaan. Hänen todellinen, toiminnan mahdollistava vapautensa toteutuu, jolloin häntä voidaan pitää myös vastuullisena toiminnastaan.

Jotta toimija voi alkaa asettaa ja tavoitella intressejään vastaavia päämääriä, hänen on tultava tietoiseksi toimintaansa ohjaavista perusteista ja siitä, perustuvatko ne oikeaan tietoon. Jos ihminen ei tiedä ylipäättään, mitä mahdollisuuksia on

olemassa, hän ei voi tavoitella niitä. Tiedon lisääntyminen kasvattaa toimintaan tarvittavia resursseja. Vapauden toteutumiseksi tarvitaan kuitenkin myös riittävät ulkoiset resurssit, kuten institutionaalista tukea.

Voimaantumista tukeva toiminta, voimaannuttaminen, on auttamista. Köyhyyden kontekstissa auttaminen tapahtuu usein jonkin instituution asettamissa puitteissa, jotka asettavat rajat sekä avun antajan että kohteen toiminnalle. Auttamistoiminnan vaikuttavuutta voidaan jäsentää tarkastelemalla auttamisen eri tasoja.

Auttaminen jää suojelemisen ja ylläpitämisen tasolle, jos sen tavoite on estää avun kohdetta toimimasta etujensa vastaisesti tai taata saavutettujen etujen jatkuvuus. Jotta auttamisella voidaan edetä kohteen toiminnan edellytysten lisäämiseen ja laaja-alaisen hyvinvoinnin edistämiseen, on molempien osapuolten sitouduttava toimintaan ja osallistuttava sen päämäärien määrittämiseen.

Voimaantumista edistävän auttamistoiminnan tavoite on pyrkiä saamaan aikaan muutos kohteen toiminnan edellytyksissä hänen resurssejaan lisäämällä. Voimaantumista edistävän auttaminen ei voi perustua sanktioihin, sillä silloin kohde ei voi osallistua toiminnan päämäärien määrittämiseen eikä häntä kohdella autonomisena toimijana. Voimaantumisprosessin päämääräksi voidaan ulkoapäin asettaa ainoastaan se, että vaikuttamistoiminnan kohteesta tulee täysivaltainen toimija. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että auttaja ei voi sanella, miten köyhän on toimittava, vaan hänen tulee käyttää asiantuntemustaan hyödyksi sen tunnistamisessa, minkälaisena toiminnan edellytyksiä koskevana puutteena köyhyys ilmenee ja mitä keinoja toimijuuden vahvistamiseen voidaan käyttää.

Analysoimalla köyhyyttä vallan puutteena ilmiön luonteesta on muodostettu erilaisia köyhyyden määritelmiä yhdistävä käsitys. Määritelmiä yhdistää se, että ne kuvaavat inhimillisen toiminnan edellytysten niukkuutta, joka estää ihmistä toimimasta intressiensä mukaisesti. Köyhyydessä ei siten ole kyse vain riittämättömistä resursseista jollakin ihmisen elämän osa-alueella, vaan perustavanlaatuisesta kyvyttömyydestä elää elämää tyydyttävällä tavalla.

Köyhän sosiaalinen ja yhteiskunnallinen asema rajaa ahtaaksi tilan, jossa hän voi toimia. Ilman riittävän laajaa toimintatilaa ihminen ei voi olla vapaa, eikä kokonaisvaltainen hyvinvointi ole mahdollista. Jotta hyvinvointia voidaan edistää, köyhän toimijuus on tunnustettava, toimijuuden vahvistumista tuettava ja sen toteutumisen edellytykset taattava.

Lähteet ja kirjallisuus

Lähteet ja apuneuvot

Copenhagen Declaration on Social Development

<http://www.un-documents.net/cope-dec.htm>. Viitattu 6.5.2014

Grönros, Eija-Riitta et al.

2006 Kielitoimiston sanakirja. 1. osa, A-K. Kotimaisten kielten toimituskeskus: Jyväskylä.

Hallamaa, Jaana

2006 Mitä systemaattisen teologian tutkimus on eli metodia koskevia huomautuksia. – *Prosessia ja rautalankaa. Gradun tekijän opas*. Toim. Ville Päivänsalo. Helsinki: Helsingin yliopiston systemaattisen teologian laitos.

2013 Yhteistoiminnan etiikka. Julkaisematon käsikirjoitus.

– Jaana Hallamaan ja tekijän välisiä keskusteluja 21.1.2013–27.3.2014 koskevat muistiinpanot ovat jälkimmäisen hallussa.

Millenium Development Goals and beyond 2015

<http://www.un.org/millenniumgoals/poverty>. Viitattu 6.5.2014

Morriss, Peter

2002 *Power. A Philosophical Analysis*. 2nd Edition. Manchester: Manchester University Press.

Opiskelijat ja epätyypillistä työtä tekevät ovat usein köyhiä

http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tutkimus/hankkeet/stop_koyhyys/opiskelijat_ja_epatyypillista_tyota_tekevät_ovat_usein_koyhia. Viitattu 6.5.2014.

Oxford English Dictionary

Empower <http://www.oed.com/view/Entry/61399?redirectedFrom=empower#eid>. Viitattu 5.5.2014

Empowerment

<http://www.oed.com/view/Entry/61400?redirectedFrom=empowerment#eid>. Viitattu 5.5.2014

Sosiaalityön tavoitteet

<http://www.helsinki.fi/sosiaalityo/tietoa/sosweb/sivut/tavoitteet.htm>. Viitattu 13.8.2014

Suomen perustuslaki 1999/731

UNDP Human Development Report

<http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi>. Viitattu 6.5.2014

Kirjallisuus

Alkire, Sabina

- 2005 Capability and Functionings. Definition & Justification. Human Development and Capability Association. 1 Sept. 2005.
<http://terpconnect.umd.edu/~dcrocker/Courses/Docs/Alkire%20-%20Capability%20Functioning%20Briefing%20Note.pdf>

Alkire, Sabina & Deneulin, Séverine

- 2009 The Human Development and Capability Approach. – *An Introduction to the Human Development and Capability Approach. Freedom and Agency*. Ed. by S. Deneulin & L. Shahani.
http://www.idrc.ca/openbooks/470-3/#page_3–345 p.

Banik, Dan (ed.)

- 2006 Poverty, Politics and Development. Interdisciplinary Perspectives. Bergen: Fagbokforlaget.

Buss, Sarah

- 2008 Personal Autonomy. – *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
<http://plato.stanford.edu/entries/personal-autonomy/>

Carter, Ian

- 2012 Positive and Negative Liberty. – *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
<http://plato.stanford.edu/archives/spr2012/entries/liberty-positive-negative/>

Cohen, G.A.

- 1993 Equality of What? On Welfare, Goods, and Capabilities. – *The Quality of Life*. Ed. by M.C. Nussbaum & A. Sen. Oxford: Oxford University Press.

Comim, Flavio & Qizilbash, Mozaffar & Alkire, Sabina

- 2008 The capability approach. Concepts, measures and applications. Cambridge: Cambridge University Press.

Crocker, David A. & Robeyns, Ingrid

- 2010 Capability and Agency. – *Amartya Sen*. Ed. by C.W. Morriss. New York: Cambridge University Press.

Eskelinen, Teppo

- 2009 Putting global poverty in context: a philosophical essay on power, justice and economy. Jyväskylä. Diss. University of Jyväskylä.

Greig, Alastair & Hulme, David & Turner, Mark

- 2007 Challenging Global Inequality. Development Theory and Practice in the 21st Century. New York: Palgrave Macmillan.

Hossain, Ifektar

- 1990 Poverty as capability failure. Helsinki. Diss. Svenska handelshögskolan.

Isola, Anna-Maria & Larivaara, Meri & Mikkonen, Juha (toim.)

- 2007 Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Avain.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti
2008 Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61/2008. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- Lister, Ruth
2004 Poverty. Cambridge: Polity.
- Mattila, Päivi & Vuola, Elina
2007 Kehitys. – *Toinen maailmanpolitiikka. 10 käsitettä feministiseen kansainvälisten suhteiden tutkimukseen*. Toim. J. Kantola & J. Valenius. Tampere: Vastapaino.
- Miller, Richard W.
2010 Globalizing justice: the ethics of poverty and power. Oxford: Oxford University Press.
- Moisio, Pasi
2006 Suhteellinen köyhyys Suomessa: Yhteiskuntapolitiikka 71 (2006): 6
<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/101045/066moisio.pdf?sequence=1>.
- Morris, Christopher W. (ed.)
2010 Amartya Sen. New York: Cambridge University Press.
- Nussbaum, Martha C.
2011 Creating Capabilities. The Human Development Approach. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.
- Øyen, Else
1997 Poverty Research Rethought. – *Poverty: A Global Review. Handbook on International Poverty Research*. Ed. by E. Øyen, S.M. Miller & S.A. Samad. Oslo: Scandinavian University Press: Unesco.
- Robeyns, Ingrid
2005 The Capability Approach. A Theoretical Survey, *Journal of Human Development*, 6:193-117. <http://dx.doi.org/10.1080/146498805200034266>
2011 The Capability Approach. – *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/archives/sum2011/entries/capability-approach/>
- Sen, Amartya
1981 Poverty and Famines. An Essay on Entitlement and Deprivation. Oxford: Oxford University Press.
1992 Inequality Reexamined. Cambridge: Harvard University Press.
1993 Capability and well-being. – *The Quality of Life*. Ed. by M. C. Nussbaum & A. Sen. New York: Oxford University Press.

2009 The Idea of Justice. London: Allen Lane.

Spicker Paul

2007 Definitions of poverty: twelve clusters of meaning. – *Poverty. An International Glossary*. Ed. by P. Spicker, S. Alvarez Leguizamón & D. Gordon. London: Zed Books; New York.

Spicker, Paul, Alvarez Leguizamón, Sonia & Gordon, David (ed.)

2007 Poverty. An International Glossary. London: Zed Books; New York.

von Wright, Georg Henrik

2001 Hyvän muunnelmat. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.